

ISRA

מגזין חינוך

સમુડી

યોગેશ જોષી

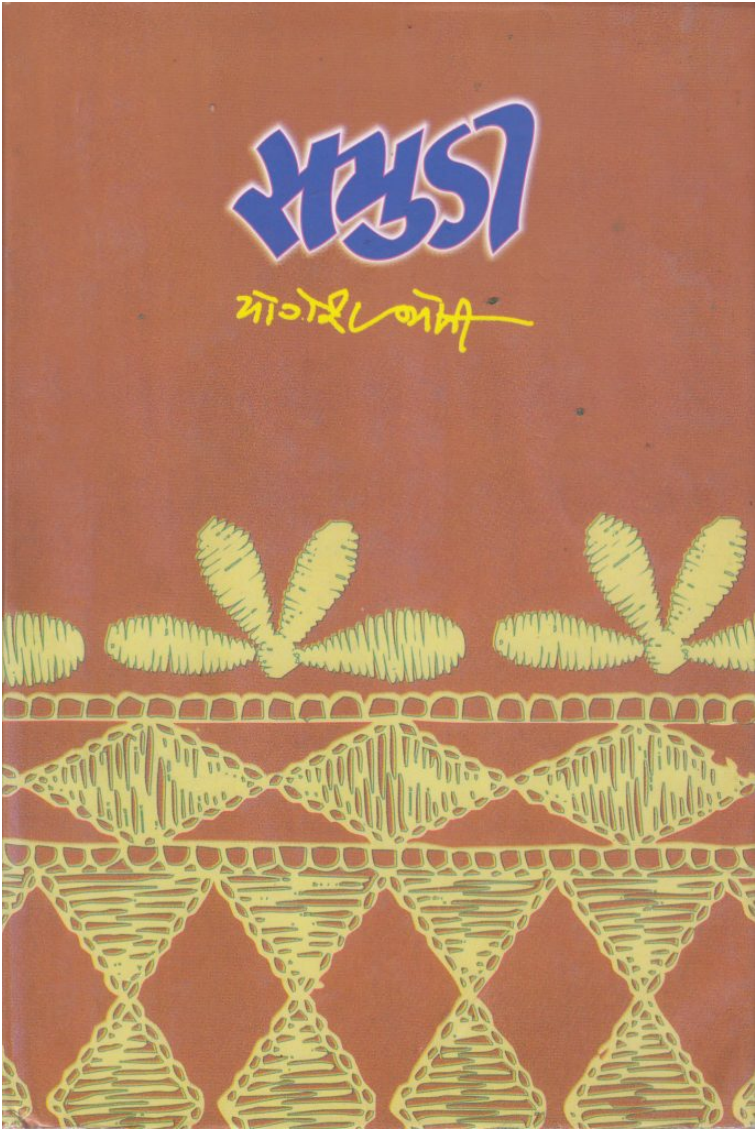
સમુદ્ધી Copyright © by યોગેશ જીવી. All Rights Reserved.

Contents

मुजपृष्ठ	vi
'अेकत्र'नो ग्रंथ-गुणल	i
परिचय	iv
प्रकलशन वलगत	vii
अर्पण	ix
नलवेदन	x
—	xiii
अेक	14
डे	18
त्रल	23
रलर	27
पलंर	31
ए	35
सलत	38

આઠ	41
નવ	45
દસ	49
અગિયાર	57
બાર	66
તેર	72
ચૌદ	84
પંદર	88
સોળ	99
સત્તર	106
અઢર	115

முன்னுரை

'એકત્ર'નો ગ્રંથ-ગુલાલ

આપણી મધુર ગુજરાતી ભાષા અને એના મનભાવન સાહિત્ય માટેનાં સ્નેહ-પ્રેમ-મમતા અને ગૌરવથી પ્રેરાઈને 'એકત્ર' પરિવારે સાહિત્યનાં ઉત્તમ ને રસપ્રદ પુસ્તકોને, વીજાણુ માધ્યમથી, સૌ વાચકો ને મુક્તપણે પહોંચાડવાનો સંકલ્પ કરેલો છે.

આજ સુધીમાં અમે જે જે પુસ્તકો અમારા આ ઈ-બુકના માધ્યમથી પ્રકાશિત કરેલાં છે એ સર્વ આપ

www.ekatrafoundation.org

તથા

<https://ekatra.pressbooks.pub>

પરથી વાંચી શકશો.

અમારો દષ્ટિકોણ:

હા, પુસ્તકો સૌને અમારે પહોંચાડવાં છે – પણ દષ્ટિપૂર્વક. અમારો ‘વેચવાનો’ આશય નથી, ‘વહેંચવાનો’ જ છે, એ ખરું; પરંતુ એટલું પૂરતું નથી. અમારે ઉત્તમ વસ્તુ સરસ રીતે પહોંચાડવી છે.

આ રીતે –

* પુસ્તકોની પસંદગી ‘ઉત્તમ-અને-રસપ્રદ’ના ધોરણે કરીએ છીએ: એટલે કે રસપૂર્વક વાંચી શકાય એવાં ઉત્તમ પુસ્તકો અમે, ચાખીચાખીને, સૌ સામે મૂકવા માગીએ છીએ.

* પુસ્તકનો આરંભ થશે એના મૂળ કવરપેજથી; પછી હશે તેના લેખકનો પૂરા કદનો ફોટોગ્રાફ; એ પછી હશે એક ખાસ મહત્ત્વની બાબત – લેખક પરિચય અને પુસ્તક પરિચય (ટૂંકમા) અને પછી હશે પુસ્તકનું શીર્ષક અને પ્રકાશન વિગતો. ત્યાર બાદ આપ સૌ પુસ્તકમાં પ્રવેશ કરશો.

– અર્થાત્, લેખકનો તથા પુસ્તકનો પ્રથમ પરિચય કરીને લેખક અને પુસ્તક સાથે હસ્તધૂનન કરીને આપ પુસ્તકમાં પ્રવેશશો.

તો, આવો. આપનું સ્વાગત છે ગમતાના ગુલાલથી.

*

Ekatra Foundation is grateful to the author for allowing distribution of this book as ebook at no charge. Readers are not permitted to modify content or use it commercially without written permission from author and publisher. Readers can purchase original book form the publisher. **Ekatra Foundation is a USA registered not for profit organization with objective to preserve Gujarati literature and increase its audience through**

'એકત્ર'નો ગ્રંથ-ગુલાલ

digitization. For more information, Please visit:

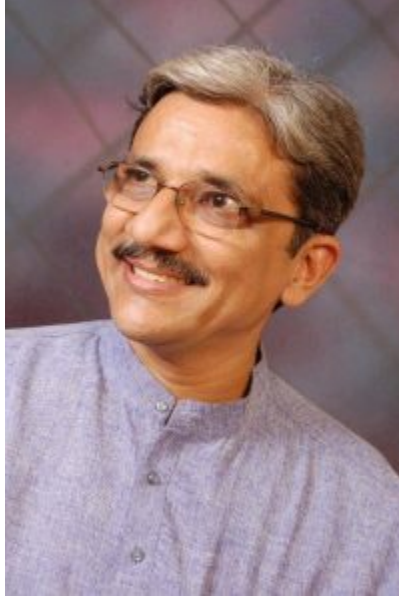
www.ekatrafoundation.org and

<https://ekatra.pressbooks.pub>.

આ પુસ્તકના લેખકનો અને પુસ્તકનો પરિચય રમણ સોનીનાં છે એ માટે અમે તેમનાં

આભારી છીએ.

પરિચય

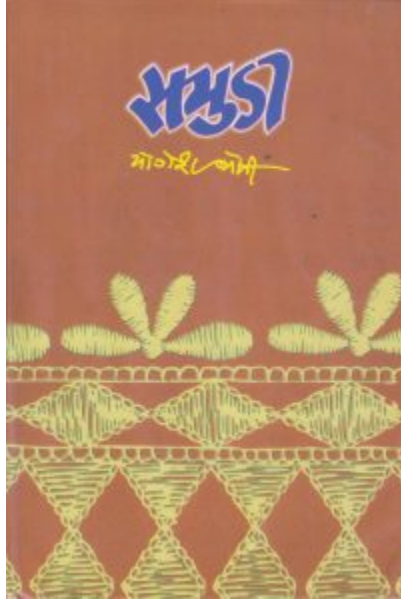
યોગેશ જોષી

ગુજરાતીના એક મહત્ત્વના સર્જક યોગેશ જોષી (જ. ૩-૬-૧૯૫૬) વ્યવસાયે એન્જિનીયર. એમ.એસસી. કરીને બીએસએનએલ, અમદાવાદમાં, જુનિયર એન્જિનીયર તરીકે જોડાયા અને ડે. જનરલ મેનેજર તરીકે નિવૃત્ત થયા. પણ એમનામાં

સર્જકતાનો વેગ અને સાતત્ય એવાં રહ્યાં છે કે કવિતા (અવાજનું અજવાળું, 1984થી આખું આકાશ માળામાં, 2018); નવલકથા (સમુદી, 1984થી અણધારી યાત્રા, 2011); વાર્તા (હજુય કેટલું દૂર, 1993થી અઢરમો ચહેરો, 2013); ચરિત્ર(મોટી બા); અનુવાદ (મૃત્યુસમીપે); બાળકવિતા-વાર્તાનાં 14 પુસ્તકો; અને 10 સંપાદનો (એમાં સૌથી અગત્યનું તે વીસમી સદીની ગુજરાતી કાવ્યમુદ્રા, 2007, અન્ય સાથે) – એમ 40 જેટલાં પુસ્તકો એમણે આજ સુધીમાં આપ્યાં છે.

સર્જક તરીકેની એમની મુખ્ય ઓળખ તે ઊર્મિલક્ષી, નક્કર કલ્પનમય કવિતાના સર્જક તરીકેની. અલબત્ત, એમની પ્રત્યેક સ્વરૂપની કોઈ ને કોઈ કૃતિ પુરસ્કૃત થયેલી છે.

હાલ યોગેશ જોષી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સામયિક પરબના સંપાદક તરીકે પણ કાર્યરત છે.

કૃતિ-પરિચય

આધુનિકતાના ધસમસતા પ્રવાહની સમાન્તરે કોઈ નીતર્યું સ્વચ્છ ઝરણું દોડી આવતું હોય – એ રીતે આ લઘુ નવલકથા સમુડી ગુજરાતીમાં અવતરેલી છે. 1984માં પ્રગટ થયેલી આ કૃતિ છેક 2017 સુધી ઘણી આવૃત્તિઓ પામતી રહી છે, એટલે કે સાહિત્યરસિક ભાવકોને સતત ગમતી રહી છે, યુનિવર્સિટીઓમાં ભણાવાતી રહી છે.

ઉત્તર ગુજરાતના અંતરિયાળ ગામની એક સાદી-સીધી કામવાળી છોકરી સમુડી એના રમતિયાળ, બોલકા, ઉમંગી, કામગરા સ્વભાવથી હર્ષદ, શાંતાફર્દ, તેજો, વગેરે પાત્રોનાં – અને વાચકોનાં પણ –મનને જીતી લે છે. સમુડી-હર્ષદ-નયના એવી એક રેખા દોરાય છે પણ એ પ્રણયત્રિકોણની કોઈ ચીલેચલુ રેખા નથી. સાદી, સરળ કથા અને પ્રવાહી શૈલી છતાં, નવલકથામાં હર્ષદના સંવેદન-વિચારનાં, તો સમુડીના ગામડેથી મુંબઈ સુધી જતાં થતા ફેરફારોનાં, ને સમયની બે સમાન્તર ધારાઓનાં કેટલાંક સંકુલ વલયો ઊપસે છે જે આ કથાને નવલકૃતિની કલાત્મકતાનો સ્પર્શ આપે છે.

પહેલે પાનેથી જ રસપ્રદ બનતી આ નમણી કથામાં હવે પ્રવેશીએ...

(પરિચય – રમણ સોની)

પ્રકાશન વિગત

SAMUDI

(Novelette) by Yogesh Joshi 1984

ISBN : 978-93-5108-815-8

© સૌ. રશ્મિ જોષી.

આવરણ ડિઝાઇન : અમિતાભ અને નંદિની ગાંધી

પૃષ્ઠ સંખ્યા : 10 + 181 = 191

પ્રકાશક : બાબુભાઈ એચ. શાહ, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, 102, નંદન કોમ્પ્લેક્સ, મીઠાખળી
ગામ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬

પ્રથમ આવૃત્તિ : 1984

બીજી સુધારેલી આવૃત્તિ : 1989

પુનમુદ્રણ : 1994, 1998, 2001, 2007

પાઠ્ય દ્વારા સુધારેલી સાતમી આવૃત્તિ : 2017

પ્રત : 500

મૂલ્ય : 165.00

લેસર ટાઇપ સેટિંગ

પુસ્તક ગ્રાફિક્સ : મી.ઠાખળી, અમદાવાદ 380 006

મુદ્રક: શિવશિક્ત ઓફસેટ, દુધેશ્વર, અમદાવાદ

ખાસ નોંધ : આ કૃતિનો કોઈપણ પ્રકારે ઉપયોગ કરતાં પહેલાં કર્તાની લેખિત સંમતિ મેળવવી જરૂરી છે.

अर्पण

प्रिय सुभन शाह

अने

सौ. रश्मिताभडेनने

નિવેદન

પ્રથમ આવૃત્તિ વેળા

એક ઊગતી પ્રતિભાને હાથ આપવાની ભાવના આ પ્રકાશન પાછળ રહેલી છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીના 'શબ્દસિૃષ્ટ' સામયિકમાં આ કૃતિ પ્રગટ કરવા માટે ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીના સંચાલકોનો તથા કાળજીપૂર્વક છાપી આપવા માટે ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરીનો આભાર માનું છે.

I-9-1984

ભોગીભાઈ ગાંધી

બીજી આવૃત્તિ વેળા

'સમુડી'ની આટલી જલદી બીજી આવૃત્તિ થશે એ તો મેં ધાર્યું જ નહોતું! આનંદ અને રોમાંચ અનુભવું છું. દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી તથા ભાવનગર યુનિવર્સિટીમાં 'સમુડી' અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન પામી. આથી 'સમુડી' વિશેનાં લખાણોમાંથી કેટલાંક છાપવાની લાલચ થઈ આવી તથા શ્રી જયંત કોઠારીને પણ કંઈક લખી આપવા કહ્યું અને એમણે પ્રેમપૂર્વક લખી આપ્યું. બીજી આવૃત્તિમાં ક્યાંક સુધારા-વધારા કર્યા છે. તથા સંકલનમાં પણ ફેરફાર કર્યો છે.

પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થઈ તે અગાઉ આ કૃતિ છાપવા બદલ ‘શબ્દસિદ્ધિ’નો તથા ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનો આભાર માનું છું. બીજી આવૃત્તિ માટે શ્રી બાબુભાઈ શાહે ઉમળકો બતાવ્યો એમાં મારા પ્રત્યેની એમની આત્મીયતા અનુભવું છું. કોનો આભાર માનું? કેટલાક નિકટના મિત્રો-સ્વજનોનો હું આભાર માનું એ નહિ ગમે છતાં બધાંને યાદ કર્યા વિના રહી શકતો નથી. અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ, નલિની બહેન, ભોગીભાઈ ગાંધી, જીજી, ઉમાશંકર જોશી, જયંત કોઠારી, ચંદ્રકાન્ત શેઠ, ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા, રઘુવીર ચૌધરી, સમુન શાહ, નલિન રાવળ, મધુ રાય, મણિલાલ પટેલ, ભારતી વૌઘે, પ્રસાદ બ્રહ્મભટ્ટ, હરીશ પંડિત, હરિકૃષ્ણ પાઠક, પરેશ નાયક, યજ્ઞેશ દવે, અતુલ રાવલ, બારીન મહેતા, રમેશ દવે, બકુલ દવે, હરકાંત જોશી, રાજુ પટેલ, પ્રફુલ્લ રાવળ, અમિતાભ ગાંધી, નંદિની ગાંધી, વિષ્ણુ પંડ્યા, આરતી પંડ્યા... અને તમે...

29 જુલાઈ, 1989

યોગેશ જોષી

ત્રીજી આવૃત્તિ વેળા

અત્યારે ‘સમુદી’ ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં તથા ભાવનગર યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસક્રમમાં છે એનો તથા આટલી જલદી ત્રીજી આવૃત્તિ થાય છે એનો આનંદ અનુભવું છું.

24 ઓગસ્ટ, 1994

યોગેશ જોષી

ચોથી આવૃત્તિ વેળા

પ્રકાશક મિત્ર શ્રી મનુભાઈ શાહ, શ્રી રોહિત કોઠારી તથા ગૂર્જર પરિવારનો આભાર માનું છું.

24 ઓગસ્ટ, 1998

યોગેશ જોષી

છઠ્ઠી આવૃત્તિ વેળા

મારા સર્જનકાર્યમાં રસ લેનાર તથા મારી સર્જકતાને સંકોરનાર મિત્રો ભોગીભાઈ ગાંધી, અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ, ચંદ્રકાન્ત શેઠ તથા ઊર્મિલા ઠાકરને આ ક્ષણે સ્મરું છું. ‘સમુડી’ અલગ અલગ યુનિવર્સિટીઓમાં અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન પામતી રહી છે એનો આનંદ વ્યક્ત કરું છું. પ્રકાશક મિત્ર શ્રી જયેશભાઈ તથા નવભારત સાહિત્ય મંદિરનો આભાર માનું છું.

II-6-2007

યોગેશ જોષી

સાતમી આવૃત્તિ વેળા

શ્રી બાબુભાઈ શાહે ઉમળકાથી મારી પ્રથમ બંને લઘુનવલ સમુડી તથા જીવતર છાપી હતી. ‘સમુડી’ની સાતમી આવૃત્તિ શ્રી બાબુભાઈ પાર્શ્વ પબ્લિકેશન દ્વારા પ્રકાશિત કરે છે એનો આનંદ વ્યક્ત કરું છું. ‘સમુડી’ની પ્રથમ આવૃત્તિનું સુંદર પ્રકાશન આદરણીય ભોગીભાઈ ગાંધીએ સ્નેહપૂર્વક કર્યું હતું તે આ ક્ષણે યાદ આવે છે. પાર્શ્વ પબ્લિકેશનના આભાર સાથે વિરમું છું.

યોગેશ જોષી

—

સમુદી.
(લઘુનવલ)

યોગેશ જોષી

એક

‘આઈબરો... આઈબરો...’ એમ ગોખતી સમુડીમાં આટલો બધો ફેરફાર થાય એ કોઈનાય માન્યામાં આવે?!

‘હર્ષદભૈ...’ હર્ષદ પોતાના વિવાહ તોડવાના વિચારમાં હતો ત્યાં જ કોઈએ બૂમ પાડી,
‘ઓ... હર્ષદભૈ...’

અવાજ પરિચિત લાગ્યો. હર્ષદે જોયું તો –

સમુડી!

એના પતિ સાથે ઊભી થતી! ક્ષણભર તો શંકા થઈ કે શું આ ખરેખર સમુડી જ છે?!

‘કેમ છો હર્ષદભૈ? અમે...’ સહેજ શરમાતાં એ બોલી, ‘અમે પિકચર જોવા આવેલાં.’

અરે! શું આ સમુડી જ બોલે છે! સાચેસાચ સમુડી જ! હર્ષદના કાન પર સમુડીના ગાવાના અવાજની જાણે આછી વાછટ આવી :

‘માડી તારા જમઈનો કાગળ આયો સે

એડણ જાવું સે...’

સમુડી વાસણ માંજતાં આ એકની એક જ લીટી ગાયા કરે. આથી હર્ષદે પૂછેલું,

‘પણ પછી આગળ શું?’

‘આગળ મારી બુન કાળીનં આવડ હ.’

હર્ષદને હરસદભૈ ને પિકચરને પિચર ને લક્ષ્મીપૂજાને લસમી-પૂજા કહેતી ઉત્તર ગુજરાતના ગામડાગામની સમુડી! એક વરસમાં તો કેટલી બદલાઈ ગઈ છે! કે પછી ભગવાને સમુડીને નવેસરથી ઘડી કે શું?!

લઘરવઘર ઘાઘરીપોલકું પહેરીને ખેતરોમાંથી સમીસાંજે પાછા ફરતા ગાડામાં, લદાયેલા પાકની આડશ લઈને ગાડા પાછળ લટકતી સમુડી આજે સાડી પહેરીને ઊભી છે! સાડીય કેવી વ્યવસ્થિત! પાટલી વ્યવસ્થિત વાળી છે! ખભા પાછળ લટકતો છેડોય વધુ પડતો ઊંચો કે નીચો નથી! નયના તો હજુય બે-ત્રણ વાર પાટલી ન વાળે ત્યાં સુધી બરાબર વળતી જ નથી! ને સાડી પહેરી લીધા પછીયે કોકને કહેવું પડે કે અલી, પાછળની કિનારી સહેજ ખેંચ તો! ને આ સમુડી એક વરસમાં તો કેટલી બદલાઈ ગઈ! એવું તે કયું બળ છે કે જેણે સમુડીને નવેસરથી ઘડી! એનામાં પહેલાંની ‘સમુડી’ જાણે કે છે જ નહિ!

ક્યાં ગઈ પહેલાંની એ સમુડી?! ક્યાં!

ગામ આખાયમાં ખરા બપોરે ઉઘાડા પગે રખડતી ને ખેતરોમાંથી તુવેરની શીંગો ને વરિયાળી ચોરી લાવતી સમુડી આજે ઊંચી એડીનાં ચંપલ પહેરીને ઊભી છે! શાતાફૈંબાએ એમનાં જૂનાં ચંપલ આપેલાં તે છતાંય ઉઘાડા પગે જ ફરતી ને કહેતી, ‘ચંપલ-બંપલ આપડોનં નોં ફાવઅષ. કોઈએ જોંણઅષ બેય ટોંટીયા ઝાલી રાખ્યા હોય ઈમ લાગ હ.’

સુક્કા ઘાસના ભારામાંથી વેરાયેલી અસંખ્ય ઝીણીઝીણી સોનેરી કરચોવાળી રેશમી ધૂળમાં ચાલવાથી પગને કેવું પોચું લાગે! પાણી પોયેલાં ખેતરોમાં ઉઘાડા પગે ફરવાથી પગના તળિયાને કેવું મઝાનું ઠંડું ભીનું ભીનું લાગે! સ્પર્શનું આવું આહ્લાદક સુખ જતું કરીને સમુડી શું ચંપલ પહેરવાની હતી? ઉનાળામાં ય એકાદ મહિનો માંડ ચંપલ પગમાં ખોસનારી સમુડી આજે ઊંચી એડીનાં ચંપલ પહેરીને ઊભી છે! વચ્ચે પાંથી પાડી, સહેજ સિંદૂર પૂરી, કોરા વાળ રાખીને વ્યવસ્થિત રીતે એક ઢીલો ચોટલો લીધો છે!

આ એ જ સમુદી જેના વાળની ગૂંચ કાઢતાં કાંસકો ય તૂટી જતો! જૂ અને લીખો તો પાર વગરની. એણે આજે કમર સુધી આવતો એક ઢીલો ચોટલો લીધો છે ને ચોટલાને છેડે રિબીનના કૂમતાને બદલે ખાલી રબર જ નાખ્યું છે! આ એ જ સમુદી જે તેલ નાખતી ત્યારે એનું આખુંયે કપાળ ને બે કાન સુધ્યાં તેલના લપેડાથી ચક ચક થતાં! એણે આજે કોરા વાળ રાખ્યા છે! હેરપીન પણ ચોટલાની બંને બાજુએ સાવ નજીક નજીક ન નાખતાં, બંને કાનના ઉપરના ભાગમાં ખોસી છે; શહેરની છોકરીઓ ખોસે ને એમ!

પહેલાં તો એના વાળ કેવા ગંદા રહેતા! વાળનો રંગ જ ન દેખાય! એના વાળમાં સીમ આખીયની ધૂળ હોય. વંટોળિયા પણ પોતે ઉડાડેલી ધૂળનો એના શિરે જ અભિષેક કરે. વાળ મેલા ને ચીકણા થઈ જવાથી એકમેકને ચોંટી ગયા હોય. છી! છી! કોને ખબર કેટલા દિવસે વાળ ધોતી હશે! પણ અત્યારે તો વાળ બિલકુલ સ્વચ્છ! કદાચ શેમ્પુથી પણ ધોયા હોય!

હર્ષદને તો સહેજ નજીક જઈ એના સ્વચ્છ ચળકતા કાળા વાળ સૂંઘી જોવાનુંય મન થઈ આવ્યું.

સીમમાંથી કચી કેરીઓ ચોરી લાવતી સમુદી, આંબલી પર ઢેખાળા ફેંકીને કાતરા પાડતી સમુદી, જ્યારે આંબલીને નવાં ફૂણાં ફૂણાં પાંદડાં ફૂટે ત્યારે તો એ પાંદડાં સુધ્યાં ધરાઈ ધરાઈને ખાતી સમુદી, ને ક્યારેક તો ઘાઘરી કેડમાં સહેજ ઊંચી ખોસી સડસડાટ ખિસકોલીની જેમ આંબલી પર ચઢી જતી સમુદી આજે આટલી સુઘડ અને સ્વચ્છ!

સમુદીને જલદી ન ઓળખી શકવાનું કારણ હર્ષદને છેક હવે સમજાયું. પહેલાં તો સમુદીની બેય ભમ્મરો કપાળમાં એકમેકને જોડાયેલી રહેતી. પણ અત્યારે તો આય-બ્રો સરખી કરાવેલી! કોઈ ચિત્રકારે જાણે હમણાં તાજી જ ન ચીતરી હોય! કદાચ આય-બ્રો પિન્સલ પણ થૂંકવાળી કરીને બરાબરની ઘસી લાગે છે!

હર્ષદના વિવાહ થયા પછી એ કન્યા – નયનાને ‘દિવાળી કરવા’ બોલાવી હતી. સમુદી હર્ષદના ઘેર કામ કરવા આવે ને જ્યારથી હર્ષદના વિવાહ થયા ત્યારથી સમુદીને તાલાવેલી લાગેલી – ‘ચ્યાણ હરસદભૈની વઉ ઓય આવઅષ નં ચ્યાણ મું ઈનં દેખું!’

જ્યારે નયના આવી ત્યારે સમુડીએ તો એના પર જુલમ ગુજારી દીધેલો. હાથ અડકાડી અડકાડીને નયનાને જુએ! પેલી બિચારી અકળાઈ ઊઠે પણ શરમની મારી નીચું જ જોઈ રહે. પણ સમુડી તો ચિબુક પકડીને એનો ચહેરો સહેજ ઊંચો કરે. હસતી વખતે નયનાના ગાલમાં પડતાં ખંજન પણ તર્જની અડકાડીને જુએ! ગળામાંનો હાર, નથ વગેરે ઘરેણાંય અડકી અડકીને જોયાં ને તાજી જ સરખી કરાવેલી આય-બ્રો જોઈને તો સમુડીની આંખો પહોળી જ રહી ગઈ! ઊંચે ચડેલી ભમ્મરો અધ્ધર જ રહી ગઈ! ભમ્મરોનો આવો સરસ વળાંક અને ઘાટ! ભમ્મરોનેય સમુડીએ તર્જની ફેરવી ફેરવીને જોઈ. (બનાવટી તો નથી ચોંટાડી ને? ટલવાળા શહેરી લોકો બનાવટી વાળ લગાવે એવું તો સાંભળ્યું'તું.)

પછી શું બોલવું એ સૂઝવું નહિ તોય પૂછવું, 'ચમ નૈનાભાભી, તમારી ભમ્મરો આવી હ?' પછી પોપચાં પહોળાં કરી, પોતાની એકમેકને જોડાયેલી ભરાવદાર ભમ્મરો અધ્ધર ચડાવી દઈ ઉમેર્યું, 'ભમ્મરો આવી અસ્સલ શી'તી બનઅષ?!'

નયનાએ જવાબ આપ્યો, 'એ તો મેં આય-બ્રો સરખી કરાવેલી.'

અને પછી જ્યારે સમુડીએ જાણ્યું કે ભમ્મરોને ઘાટ આપવાની ય તે દુકાન હોય ને કેટલીક 'બાઈડીઓ' આ બધું કામ કરતી હોય ત્યારે તો એ દંગ જ થઈ ગઈ!

ભમ્મરને અંગ્રેજીમાં આય-બ્રો કહેવાય એવી ખબર પડ્યા પછી એ ગોખ્યા કરતી – આઈબરો... આઈબરો.... આઈબરો... આઈબરો...

બે

હર્ષદના ઘર સાથે સમુડીને જૂનો સંબંધ. સમુડી જન્મીય નહોતી ત્યારથી સમુડીના બાપા હર્ષદના ઘેર દૂધ આપતા. એથી જ તો સમુડી હર્ષદનાં બાને ‘શોંતાફૈબા’ કહેતી. સમુડીને આમ કહેતી જોઈને ‘મેલ્લા’નાં નાનાં છોકરાંય શાંતાબેનને શોંતાફૈબા કહેતાં થયાં. એટલું જ નહિ, ગામા આખાયમાં તેઓ ‘શોંતાફૈબા’ નામે ઓળખાતા થયાં. આને કારણે તો એમનું જૂનું ઉપનામ લોકજીભેથી ભુલાઈ ગયું. જૂનું ઉપનામ નાક સહેજ લાંબું હોવાના કારણે પડેલું – ‘શોંતા ભેડી.’

ગામમાં ઘણાય લોકો આવા ઉપનામથી ઓળખાતા. ચંદુભૈને જમણો પગ લંગડાતો આથી એ ચંદુ ‘શટલ’ નામે ઓળખાતા. મણિબેન વગર ‘તેવારે’ શણગાર કરતાં હોવાથી એ ‘સિનીમાની રોણી’ તરીકે ઓળખાતાં. કિન્તલાલનું નામ ‘કાંતિ ડોકલી’ પડ્યું તે એમની લાંબી ગરદન ને ટોઈલી જેવા મોંને કારણે. પણ ભગવાનલાલનું નામ ‘ખળચીતરો’ શી રીતે પડ્યું એ તો હજી હર્ષદના ભેજામાંય ઊતરતું નથી. પણ સમુડીના ‘શોંતા ફૈબા’ નામે તો ‘શોંતા ભેડી’ નામ બિલકુલ ભુલાવી દીધેલું! નહીંતર એક વાર ગામડાગામમાં આવું નામ પડ્યા પછી ભૂંસાતું નથી. શાંતાફૈબાએ પણ સમુડીને ક્યારેય ‘કામવાળી’ તરીકે નથી જોઈ. દીકરીની જેમ રાખે. વાસણ કે કપડાં વધારે હોય ત્યારે સમુડીને મદદ પણ કરે.

શરૂશરૂમાં સમુડી કામ કરવા આવતી ત્યારે જ્યારે જ્યારે એ બાથરૂમમાં જાય ત્યારે સાબુ લઈને ખૂબ વાર સુધી સૂંઘ્યા કરે. ને પાછો સાબુદાનીમાં મૂકી દે. નવા સાબુનું ઉખાડી નાંખેલું રેપર તો એ કચરામાંથી જુદું કાઢી લઈ એના ઘરે લઈ જાય!

એક વાર તો એણે હિંમત કરીને પૂછી લીધું –

‘શોંતાફૈબા, એક વાત કઉં?’

‘શું?’

‘કઉં શોંતાફૈબા?’ પછી અચકાતાં અચકાતાં હાથમાં સાબુની ગોટી લઈને બોલી, ‘માર ના’વું હ.’

શાંતાફૈબા તો આ સાંભળીને હસી હસીને બેવડ વળી ગયાં. બસ, તે દિવસથી સમુડીને જ્યારે ના’વું હોય ત્યારે ના’વાની છૂટ મળી. બિચારીને ઘરે તો સાબુ હોય જ નહિ. નળિયાનું ઠીકરું જ ઘસવાનું. પગનાં આંગળાં પાસે તેમજ પીંડીઓ પાછળ તો એટલો મેલ જામ્યો હોય કે ઠીકરું ય ચાર-પાંચ દિવસ ઘસે ત્યારે જાય. પણ શાંતાફૈબાના ઘરે ના’વાની છૂટ મળી ત્યારથી તો એ સ્વચ્છ રહેતી. એમાંય બાથરૂમમાંના શાવરનું તો ગજબ આકર્ષણ.

એકવાર તો એણે હર્ષદને પૂછેલું, ‘હે હરસદભૈ, આ સાવરમોં ઠોંસી ઠોંસીનં વાદળો ભયી હસી?’

આમ, પછી તો સમુડી શાવરમાં નાહતી હોવા છતાંય એના વાળનો મૂળ રંગ તો ક્યારેય કોઈ જોવા જ ન પામે. લગભગ ઢીંચણ સુધી લાંબા વાળ. પણ એના બરછટ વાળ વગડાની પીળાશ પડતી કેસરી, મુલાયમ ધૂળતી ખરડાયેલા જ હોય ને એમાં જૂ તથા લીખોની તો જાણે આખી વણઝાર. શાંતાફૈબાને આ ન ગમે. એક વાર તો –

‘કેમ ‘લી?’ શાંતાફૈબા સમુડીને ધમકાવતાં બોલ્યા, ‘માથું-બાથું કોઈ દા’ડો ધુવ સ ક નેં? કેટલું મેલું સ? ગંધ મારઅષ સ.’

એ પછી તરત જ સમુડી બેઠી નાહવા ને વાળ ધોવા માટે નિરમાની ભૂકી ધબકાવી મુઠ્ઠી ભરીને માથામાં!

‘અલી ગોંડી, મેર મૂઈ...’ આ જોઈ શાંતાફૈબા ગરજ્યાં, ‘આ હું કરઅષ સ?’

સમુદીએ જવાબ આપ્યો, ‘બઉં મેલું હ ક? તે મીંકું ના’વાના હાબુથી ઝટ નીં ધોવાય. કપડોં ધોવાની ભૂકી લઉં તો ઝટ દઈનં ધોવઈ જાયં ને ફેણ ફેણ થાય. તમોં મીં તો હાતકનં નિરમાની ભૂકી ધબકાઈ...’

શાંતાફૈબાને કોઈ દીકરી નહિ તે સમુદી પર ખૂબ હેત. સમુદીય માયાળુ. રોજ સાંજનો એંઠવાડ પતાવ્યા પછી શાંતાફૈબાના પગ દાબી આપે. શાંતાફૈબાના માથામાં તેલ ઘસવાનું કામ તો એ જ કરે. શાંતાફૈબાના પગને તળિયે કાંસાની વાટકીથી ગાયનું ઘી ઘસી આપે. બેય તળિયાં કાળાં મેંશ થઈ જાય ત્યાં સુધી ઘસે. શાંતાફૈબા માંદાં હોય ત્યારે યાદ કરીને દવાઓ આપે. એટલું જ નહિ પણ બીજે કશય કામે ન જાય. શાંતાફૈબાનું બધું જ કામ કરી દે. રસોઈ સુધ્યાં. શાંતાફૈબાનાં સાસુ હતાં ત્યારે તો બીજી નાતનું કોઈ છોકરું જો ભૂલથી રસોડામાં આવી ગયું ને કોઈ તપેલીને અડકી ગયું તો ખલાસ. બધીયે રસોઈ ફેંકી દેવી પડતી! પોતે બ્રાહ્મણ એટલે સમુદીના હાથની રસોઈ ન ખવાય એવું શાંતાફૈબાના મનમાંયે ન આવે. સમુદી રસોઈ પણ સરસ બનાવે.

રસોડાનો ચાર્જ હાથમાં આવતાં જ સમુદી પૂછે : ‘શોંતાફૈબા, દાળ થોડી વધારે ઓરી દઉં? પૂરણપોળી કરું અનં થોડી લયકો દાળ બનાવું. કઢી અનં તમારા માટઅષ થોડી સીચડી મેકું...’

‘મેર મૂઈ...’ શાંતાફૈબા ખોટું ખોટું મોં ફુલાવીને કહે, ‘મનં દાક્તરે ખાવાની ના પાડી સ તમોં પૂરણપોળી બનાવાનું હુઝઅષ સ?’

‘ના, શોંતાફૈબા,’ સમુદી ખુલાસો કરે, ‘હરસદલૈનં બઉ ભાવ હ ક; તમોં.’

રસોડાનો ચાર્જ પોતાના હાથમાં હોય ત્યાં સુધી તો હર્ષદને ભાવતી વાનગીઓ જ બને. હાંડવો-ઢોકળાં તો એ ખૂબ સરસ બનાવે. રસોઈ બનાવતાંય એ શાંતાફૈબા પાસે જ શીખેલી ને? પણ રોટલી થોડીક જાડી થાય.

રોટલી જાડી થવાનું કારણ પણ એ કહે, ‘અમાર ઘેર જાડું વેલણ હ, તમોં તમારું આ ઝેંણું વેલણ ફાવતું જ નહિ...’ ને પછી બધાંયને જમાડે. ‘આજ તો મી રોંધ્યું હ. ચેવું થ્યું હ? ખોવ ખોવ...’ કહી આગ્રહ કરી જમાડે.

અથાણાની કાચની બરણીમાં કેરીના કટકા જોઈને એની આંખો ચમકી ઊઠે. મોંમાં પાણી આવે. અથાણાની બરણી કાળજીથી ખોલે. ઢાંકણું ખોલતી વખતે એનાં બેય નસકોરાં સહેજ પહોળાં થાય. એક કટકો તો ત્યાં ને ત્યાં જ જમે. પછી અંગૂઠો અને તર્જનીય ચાટતાં ચાટતાં કહે, ‘શોંતાફૈબા, થોડું અથોણું ઘરે લઈ જઉં સુ.’

કેરીની સીઝન વખતે તો જાણે સમુડીને વાંધો ન આવે. કેરીઓ ચોરી લાવે એથી જ તો! ગામમાં કોઈનાય આંબા પરથી કેરીઓ ઓછી થઈ હોય ને બીજું કોઈચોરી ગયું હોય તોય સમુડીનું જ નામ આવે. પણ સમુડી પોતાને ખાવા જેટલી જ કેરીઓ ચોરતી. હા, એમાં હર્ષદનો ભાગ હોય એ કહેવાની જરૂર ખરી? પણ કેરીઓ ચોરીને વેચવાનો તો એના મનમાં વિચાર પણ ન ફૂટ્યો હોય. કેરીઓ ચોરતાં ક્યારેક સમુડી પકડાઈ પણ જાય ને રખેવાળની ગાળોય ખાય. સમુડીને કશી અસર જ ન થાય. હા, ક્યારેક પોતે પાડેલી કેરીઓ રખેવાળને સોંપી દેવી પડે ત્યારે એનો એવો તો જીવ બળે ને! પણ મોટે ભાગે તો એવું ન બને. સમુડીને જાણે રખેવાળની ગંધ આવી જાય ને પલકારામાં તો એ રફફૂચકર!

શાંતાફૈબાય ઘણી વાર સમુડીને ધમકાવે; સમજાવે. કેરીઓ લાવવાના પૈસાય આપે. પણ સમુડીને સાખ પરતી જાતે જ પાડેલી કેરીઓ જ ભાવતી હોય એથી શું થાય? વળી, ચોકીદારનો ડર નહોતો લાગતો એનું કારણ એ પણ ખરું કે હર્ષદનેય ચોરેલી કેરીઓનો ભાગ મીઠો લાગતો!

કોના આંબા પર કેટલી કેરીઓ બેઠી, વાવાઝોડામાં કોના આંબા પરથી કેટલી કેરીઓ ખરી પડી, કોના આંબા ઉપર વાંદરાઓએ કેટલું નુકસાન કર્યું, કોના આંબાની કેરીઓ રેસા વગરની, કોના આંબાની કેરીઓ કેટલી મોટી હશે? ક્યારે ખરી પડશે? – વગેરે બધી જ માહિતી સમુડી પાસે હોય જ. આંબા પર મ્હોર પણ બેઠો ન હોય ત્યારથી, વસંતઋતુ શરૂ થતાં જ; કોના આંબા પર કેટલો મ્હોર બેસશે ને કોના આંબે કેટલી કેરીઓ થશે એવી બધી અગાઉથી જ સમુડીને ખબર પડી જાય.

પણ કેરીની સીઝન ગયા પછી શાંતાફૈબાને કહેવું પડે, ‘અમાર તો કોઈ અથોણુંબથોણું કરતું જ નહિ.’

સમુડીની એ કેરીઓ તો હર્ષદને અવારનવાર યાદ આવે. દાંત અંબાઈ જાય ને પછી બીજું કશું ચાવતાંય તકલીફ પડે. સમુડીએ ચોરેલી ને ઝીણી ઝીણી ચીરીઓ કરીને એની આંગળીઓથી મીઠું-મરચું લગાવી આપેલી કાચી કેરીઓ ખાઈ ખાઈને એક વાર તો એના બેય ઢીંચણના સાંધા દુખવા આવેલા. ને સમુડી જ નરભેરામ વૌઠે આપેલો લાલાશ પડતો હળદર જેવો લેપ બેય ઢીંચણે લગાવી આપતી ને માથું તો ઘણીય વાર દાબી આપતી.

આ બધું યાદ આવતાં જ હર્ષદના મગજમાંથી નયના સાથેના વિવાહ તોડવાના વિચારો ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ જાય; પણ થોડા સમય માટે જ.

ત્રણ

એક વાર શાંતાફૈબાની તબિયત ખૂબ બગડી હતી. શહેરમાંથી દાકતર સ્કૂટર પર આવ્યો ને ઈજેક્શન આપી ગયો. પણ તાવ ઊતરે જ નહિ. હર્ષદ પલંગ પાસેના સ્ટૈલ પર બેસી રહેલો. બરફ તો ગામડામાં મળે નહિ આથી સમુડી માટલાના પાણીથી જ શાંતાફૈબાના કપાળે પોતાં મૂકતી ઓશીકા પાસે બેઠી હતી.

વીજળીકાપના કારણે એ દિવસે લાઈટોય નહોતી. ને સમીસાંજે શહેરથી દાકતર આવ્યા ત્યારે ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં સમુડીના હાથે ફાનસનો ગોળોય તૂટી ગયેલો. આથી માત્ર નાનું ઘાસતેલનું દીવડું જ ઓરડામાં ટમટમતું. શાંતાફૈબાએ દીવડાનુંય નામ પાડેલું – ટમટમિયું! દીવાલો પર પડણાયાના જુદા જુદા આકારો હલબલતા.

તાવ વધતો હતો. હર્ષદના પિતા તો ગભરાઈ ગયેલા તે રૂમમાં આમથી તેમ આંટા મારે ને એમનો પડણયો લાંબોટૈંકો થતો ઘરમાં ફરે. ચિંતાને કારણે કપાળમાં એક નસ ઊપસી આવેલી જે દીવડાના અજવાળામાંય સ્પષ્ટ દેખાતી. સમુડી પોતાં મૂક્યે જાય પણ તાવ તો ઊતરવાનું નામ જ ન લે. કલાક પછી હર્ષદે ફરી તાવ માપ્યો.

વળી એક ડિગ્રી વધ્યો હતો.

એ પછી તાવ વધવાથી શાંતાફૈબા અસ્પષ્ટ શબ્દોમાં કંઈક બકવા લાગ્યાં. હર્ષદના પિતા દાકતરને ફોન કરી બોલાવવા માટે પોસ્ટઓફિસ ગયા.

સમુડી પોતાં મૂક્યે જતી હતી. એના ચહેરા ઉપર સ્વસ્થતા દેખાતી હતી.

‘હરસદભૈ’, ધીમા સાદે પોતા મૂકતાં મૂકતાં જ સમું બોલી, ‘લ્યો, ઘડીક તમે પોતોં મૂકો તો; મું હમણોં આવું સું...’

સમુડી દાદરો ઊતરીને કશી ગઈ. લાકડાનો દાદરો ઊતરવાનો અવાજ તથા એમાં ભળી ગયેલા સમુના ઝાંઝરનો અવાજ શમે એ પહેલાં ડાઘિયાનો ભસવાનો અવાજ આવ્યો. પછી સમુડીનો ‘હટષ’ એવો અવાજ આવ્યો. કૂતરું શાંત થઈ ગયું.

આખુંય ગામ ને વગડો નિ:સ્તબ્ધ થઈ ગયાં હતાં. ક્યારેક ક્યારેક ક્યાંથી કોક ઢોરનો અવાજ આવતો કે વગડામાંથી શિયાળની લાળી કે ચીબરીનો અવાજ આવતો. ને પાછું બંધું સૂમસામ થઈ જતું.

હર્ષદ પોતાં મૂકી રહ્યો હતો. પવનનો વેગ વધ્યો. આથી પવનના સૂસવાટાને કારણે શાંતાફૈબાના આસોચ્છ્વાસનો અવાજ સંભળાતો બંધ થયો. પણ ફરી પાછો અસ્પષ્ટ બકવાસ ઘેરા મોટા અવાજે શરૂ થયો. સાંજ કરતાંય અત્યારનો પવન વધુ ઠંડો અને વેગીલો હતો. અચાનક પવનના ઝપાટાથી દીવડું બુઝાઈ ગયું. હોલવાયેલી દિવેટનો લાલ રંગ અંધારામાં થોડી ક્ષણ ચમક્યો ને પછી ઘાસતેલના ધુમાડામાં ભળી ગયો. એની થોડી વાસ નસકોરાંમાં ગઈ.

શાંતાફૈબાનો બકવાસ ચાલુ જ હતો; કદાચ થોડોક વધ્યો હતો. ઘરમાં હર્ષદ એકલો જ. તે બિચારો ગભરાઈ ગયેલો. શાંતાફૈબાનું શરીર દઝાય એટલું બંધું ગરમ હતું. તાવ માપવાનો વિચાર આવ્યો. પણ હવે તો ટમટમિયુંય હોલવાઈ ગયું હતું અને દીવાસળીની પેટી તો સમુડી સિવાય કોઈને જડે એમ નહોતી.

હર્ષદ વિચારવા લાગ્યો – હે ભગવાન! જલદી કોલ લાગે તો સારું... જલદી પિતાજી પાછા ફરે તો સારું...

માથે પોતાં મૂકવાનું માટલીનું ઠંડું પાણીય હવે ગરમ થઈ ગયું હતું. માટલીમાંથી બીજું પાણી લાવવા માટે એ ઊઠ્યો. હાથ ફંફોસતો આગળ વધ્યો. ટીપોઈ સાથે પગ અથડાયો. પડતાં પડતાં બચ્યો. સમુડીને મનમાં ને મનમાં ગાળ દીધી કે એય શું કામ પોતાને આવી હાલતમાં એકલો મૂકીને ચાલી ગઈ? ક્યાં ગઈ હશે? પિતા પાછા આવે ત્યાં સુધીય

એનાથી બેસાયું નહીં? આમ તો શાંતાફૈબા, શાંતાફૈબા કહેતાં એની જીભ થાકતી નથી, આમ તો કેવોય ડોળ કરશે કે જાણે શાંતાફૈબાની કેવીય ચાકરી કરતી હોય! પિતા પાછા આવે ત્યાં સુધી એણે પોતાં મૂક્યાં હોત તો? અરે, પોતાના પાસે અમસ્તી બેંડી હોત તોય એમ થાત કે ઘરમાં કોઈક છે.

પણ હર્ષદને પોતાનેય સમુડીને રોકવાનું કેમ ન સૂઝયું? પોતાની જાત ઉપર પણ ચીડ ચડી. માંડ માંડ પાણિયારા સુધી હાથ ફંફોસતા ગયો ને બીજું ઠંડું પાણી લઈ ફરી પોતાં મૂકવા લાગ્યો.

શાંતાફૈબાનો બકવાસ ખૂબ વધી ગયો હતો. શ્વાસોચ્છ્વાસના અવાજનો લય પણ બદલાયો હતો. કોલ લાગે કે ન લાગે પિતાજી જલદી પાછા આવી જાય તો સારું.

ત્યાં જ દૂરથી ફાનસ આવતું દેખાયું. થયું, હાશ! પિતાજી જ કોકનું ફાનસ લઈને આવતા લાગે છે, પણ ફાનસ સહેજ નજીક આવ્યું તો ખબર પડી કે અરે રામ! આ તો બીજું કોક લાગે છે. ચાલ પિતાજીની નથી. એ ફાનસવાળાની આગળ પણ કોક મોટાં મોટાં ડગલાં ભરતું ઝડપતી ચાલતું હતું. પણ પાછળથી આવતું ફાનસનું અજવાળું આંખોમાં પડતું હોવાથી એની માત્ર છાયા જ દેખાતી. એ છાયાની ચાલ સમુડી જેવી હોય એવું લાગ્યું. ના! ના! આ તો સમુડીની જ ચાલ! સમુડી જ!

હા...શ!

સમુડી અને ફાનસવાળો દાદર ચડીને ઉપર આવ્યાં.

સમુડીની ન્યાતમાં કોઈની માંદગી જતી ન હોય ત્યારે ભૂવાને બોલાવતા. સમુડી પણ અડધી રાતે ભૂવાને બોલાવી લાવી હતી! અમાસની રાત્રે! એકલી જઈને!

ત્યાં તો સીમમાંથી ખૂબ તેજસ્વી અજવાળું આવતું દેખાયું. એકાદ ક્ષણ પછી પ્રકાશ ફેંકતો એક ગોળો દેખાયો. આ તો સ્કૂટરની જ લાઇટ લાગે છે. કદાચ એ લાઇટવાળો ખટારોય હોય. ત્યાં તો સ્કૂટરનો અવાજ પણ સંભળાયો. જોતજોતામાં ઘર પાસે આવીને સ્કૂટર ઊભું રહ્યું. દાક્તરની પાછળ પિતાજી બેઠેલા. ભૂવો કંઈ મંત્ર તંત્ર કરતો હતો.

દાકતર એ ભૂવાને જોઈને મૂઢ્ઢમાં હસ્યા. ભૂવો તો એના મંત્રતંત્રમાં ડૂબ્યો હતો ગળાડૂબ. એક ઈજેકશન ને બીજી થોડીક દવાઓ આપીને દાકતર ચાલ્યા ગયા. ભૂવોય મોરનું પીછું, ધૂપ વગેરે એનો સામાન આટોપીને ચાલ્યો ગયો.

સમુડી આખી રાત શાંતાઝૈબા પાસે બેસી રહી. એની નિષ્પલક આંખોમાં શ્રદ્ધા ટમટમતી હતી.

બીજે દિવસે તો શાંતાઝૈબા સાજાં થઈ ગયેલાં.

શાંતાઝૈબા સારાં થઈ જાય એના બે-ચાર દિવસ પછી સમુડી કહે, ‘કાલ મું ને આવું... મારી બુન કાળી આવસે.’

શાંતાઝૈબાએ ‘કેમ?’ એવું પૂછવાનું હોય જ નહિ. કારણ તેઓ જાણતાં જ હોય. શાંતાઝૈબા સારાં થઈ જાય એ માટે સમુડીએ મેલડીમાની બાધા રાખી જ હોય ને એ બાધા પૂરી કરવા જવાનું હોય.

આ યાદ આવતાં જ હર્ષદના મનમાં થોરને કાંટો ફૂટે તેમ એક પ્રશ્ન ફૂટ્યો –

શું નયના કદી આવી બાધા રાખે?!

ચાર

– ત્યારે હર્ષદ મેટ્રિકમાં ભણતો અને સમુડીની ઉંમર આશરે તેર-ચૌદ વર્ષની, રંગ શ્યામળો. પણ શાંતાફૈબાના શબ્દોમાં કહું તો, ‘મોનો સિક્કો હારો.’

હર્ષદના શબ્દોમાં કહું તો ‘સ્વીટ ફેઈસ.’ મોટી પાણીદાર ચમકતી આંખો, લાંબી લાંબી, વળેલી પાંપણો. એકમેકને જોડાયેલી ભમ્મરો. કીકીય ડાર્ક ઍલેક. કીકીની આસપાસના ખૂણા એકદમ સફેદ; આરસ જેવા ચળકતા, લિસ્સા, પાણીદાર. એની આંખોમાં કચુંક એવું તો અદ્ભુત હતું કે ભલભલાને એની આંખો જોઈને હેત ઊપજે. તદ્દન નિદીષ દેખાતો લંબગોળ ચહેરો. ધવકાઈનું નામનિશાન નહિ.

પણ ગામમાં બિચારીની એવી છાપ પડી ગયેલી કે ‘સમુડી તો ચોઈટી સ.’

જોકે, એમાં વાંક મણિબેનનો છે. મણિબેનને ન ઓળખ્યાં? સિનીમાની રોણી!

સમુડી સાવ નાની હતી ને શરૂશરૂમાં કામ બાંધેલું ત્યારે એણે સાવ ઘસાઈ ગયેલી, માંડ એકાદ દિવસ નવાય એટલી લક્સ સાબુની ચપતરી ચોરેલી. એમાં તો બિચારીને ‘ચોઈટી ચોઈટી’ કહીને ગામ આખામાં વગોવી. હા, આ ગામમાં કેરીની ચોરી એ ચોરી નહોતી ગણાતી. સૌ સમજતું – ‘સોકરોં સ તે કેરીઓ લઈ જાય.’

ગમે તેમ, પણ સમુનો ચહેરો તો અત્યંત નિદીષ એમાં બેમત નહિ. મોટું કપાળ, સપ્રમાણ નાક. પણ નસકોરાં સહેજ મોટાં. હસે ત્યારે બંને નસકોરાં ને હોઠના ખૂણાને જોડતા લયયુક્ત વળાંકવાળી રેખાવાળું જાણે ફ્રિ-હેન્ડ રચાય. ઉપરના દાંત વાંકાચૂકા. નીચલો

હોઠ જરીક જાડો. હડપચી પર ત્રણ ભૂરાં ટપકાં ત્રિકોણના આકારમાં ત્રોફાવેલાં. લાવણ્યથી ભયીભયી સ્નિગ્ધ ચમકતો પાતળો દેહ. ઊંચાઈ પાંચેક ફૂટ. ખૂબ લાંબા વાળ. ખાસ્સો મોટો અંબોડો વળે. પાતળી કમર, ભરાવદાર છાતી.

ક્યારેક ક્યારેક હર્ષદ, સમુડી વાસણ માંજતી હોય ત્યારે એના પોલકામાંથી દેખાતો બેચ સ્તનનો થોડોક ભાગ અને વચ્ચેની ઊંડી ખીણ તરફ તાકી રહેતો. સમુડી ઢીંચણથીયે ઉપર ચણિયો લઈને કપડાં ધોતી હોય ત્યારે હર્ષદ ક્યારેક એની થરથરતી માંસલ જાંઘને જોયા કરતો.

સમુડીને લખવા-વાંચવાનો ભારે શોખ. બપોરનો ઍઠવાડ પતાવીને એ શાંતાફૈબા પાસે ભણવા બેસતી. ને એમની પાસે જ લખતાં-વાંચતાં શીખી. ‘અંગરેજી’ શીખવાનો તો ભારે શોખ. પણ શાંતાફૈબાને આવડે નહિ ને હર્ષદ શીખવાડે નહિ. તે શું થાય? છતાંય, છોકરાંઓ શબ્દો ગોખતાં હોય ત્યારે જે શબ્દો કાને પડે તે બરાબર યાદ રાખી લે. એક વાર સમુ કામ કરતી હતી ને હર્ષદ ધ્યાનથી તાકી તાકીને જોઈ રહેલો.

ત્યાં જ સમુડી બોલી, ‘ચમ હરસદભૈ, સુપરવાઈસરી કરો સો? કોંય વાહણ ચીંકણો નૈ રે.’

હર્ષદ ફફકષ કરતો હસી પડતો ને વિચારતો કે સમુડી ‘સુપરવાઈઝરી’ જેવો શબ્દ ક્યાંથી શીખી લાવી?

ચાર વરસની ઉંમરે તો સમુડીના વિવાહ થઈ ગયેલા. દસ વર્ષની થઈ એ પછી તો એ ઝડપભેર વધવા લાગી ને હાતમ-આઠમના મેળામાંથી ખરીદેલો નાનકડો આયનો વહાલો લાગવા લાગ્યો.

શાંતાફૈબા શાક લેવા જાય ત્યારે એ આયના સામે ઊભી રહી ચહેરો જોયા કરે. ટેરવે કાજળ લઈ આંખોમાં લપેડા કરે. પછી ટેરવું ભમ્મરો પર ઘસે. બેચ આંખને ખૂણે, ચીપિયાને છોડે થોડું કાજળ લઈ અણિયાં કાઢે. કંકુનો આઠઆની જેવડો ચાંલ્લો કરે ને થોડુંક સેંથીમાં પૂરે! પછી શાંતાફૈબાની સાડી લઈ, આવડે એવી પહેરીને (દક્ષિણી, હોં!) આયના સામે ઊભી રહે. સ્તનનો ઉભાર તથા કમરનો વળાંક નીરખે. પછી

શરીરનું વજન જમણા પગ પર રાખી, કમરનેય જમણી બાજુ લચકાવી, અજન્તાની શિલ્પકન્યા જેવો આકાર રચે! કદાચ ક્યાંક આવા કોઈ ફિલ્મનો ફોટો કે કેલેન્ડર જોયું હશે અથવા તો છાપામાં કોમલગુટિકાની જાહેરાતની કન્યાય જોઈ હોય. પણ જેવો ફળિયામાં શાંતાફૈબાનો ઘેરો અવાજ સંભળાય કે તરત દો...ડતી પેસી જાય બાથરૂમમાં!

આયના પાસે પડી રહેતી ઝીણા દાંતાની કાંસકી સમુડીને ખૂબ ગમે. સમુડીને જે ગમી ગયું એ લીધે જ છૂટકો.

‘આ કોંસકી મું લઈ જઉં સું, શોંતાફૈબા.’

‘કેમ?’ અમસ્તું જ શાંતાફૈબાએ પૂછ્યું.

‘મીં ગયા ગોકળઆઠ્ઠના મેળામોંથી લીધી’તી, પણ એ તો મૂઈ વાળનં અડતી જ નહિ, તમોં.’

અરે! ક્યારેક માથામાં ખૂબ જૂઓ પડી હોય ત્યારે સમુડી, વાળ છૂટા કરી, કાંસકી લઈને હાજર થઈ જાય શાંતાફૈબા પાસે ને અધિકારપૂર્વક કહે, ‘જૂ કાઢી દો શોંતાફૈબા.’

શાંતાફૈબા જૂ કાઢીય દે.

ભરતગૂંથણ તો સમુડીને ખૂબ સરસ આવડતું. ઉપરાંત શાંતાફૈબાએ સમુડીને પ્લાસ્ટીકના વાયરમાંથી બગલથેલા, પાકીટ, કાચની ભૂંગળીઓનાં તોરણ, ઝુમ્મર ને એવું બધું બનાવતાં શીખવેલું. પ્લાસ્ટીકના વાયર, મોતી, કાચની ભૂંગળીઓ વગેરે જરૂરી ચીજો લાવી આપે. સમુડી એમાંથી બગલથેલા, પાકીટ, તોરણ, ઝુમ્મરો વગેરે બનાવે. એ બધી ‘સમુડી મેઈડ’ ચીજો શાંતાફૈબા વેચી આપે તથા ભરતગૂંથણનુંય કામ મેળવી આપે. એટલું જ નહિ, પણ સમુડીના નામનું બેંકમાં ખાતુંય ખોલાવી આપેલું તે સમુડી આ બધા પૈસા જમા કરે ને એનું કેટલું વ્યાજ આવશે એનાંય સ્વપ્નાં જુએ!

આમ, આ રીતે સમુડી આવક વધ્યા પછી શાંતાફૈબા સિવાય બીજાં ઘરોનું કામ એણે છોડી દીધેલું.

આથી અજાણતાં જ હર્ષથી બોલાઈ ગયેલું, 'નવાઈના બગલથેલા ને તોરણ બનાવતાં
આવડ્યું એમાં તો જાણે કેવીય ડંફાસ!'

આ સાંભળી સમુડીનું મોં એવું તો પડી ગયેલું કે...

હર્ષદ હજીય એ માટે પોતાની જાતને માફ નથી કરી શક્યો.

પાંચ

સાંજે શાંતાફૈબા ઓટલે છીંકણીની ડબ્બી લઈને બેઠાં હોય.

સમુડીય એમની પાસે બેસે ને છીંકણીની ડબ્બી સામે કુતૂહલથી જોઈ રહે. શાંતાફૈબા સૂંઊઊઊ... સૂંઊઊઊ... કરીને છીંકણી તાણે ને પછી પાલવના છેડાથી નસકોરાંનો નીચેનો ભાગ લૂછે ત્યારે સમુડી એકીટશે એમને જોયા કરે. એની મુઘ્ધ આંખોમાંથી નર્યું કુતૂહલ છલકપ છલકપ છલકાતું હોય.

‘મનેય શોંતાફૈબા’, સમુડી પૂછે, ‘ચપટી છોંકણી તોણવા આલો ક.’

પછી છીંકણીનો ટેસ્ટ કરી જુએ. ત્યાં તો ‘હા...કષ છી!’

ચોમાસાનો પહેલો વરસાદ આવવાનો હોય કે માવઠું થવાનું હોય ત્યારે પહેલાં તો ઠંડો, વરસાદની સુંગધવાળો પવન આવે. સમુડી બેય નસકોરાં ફુલાવી ફુલાવીને એ પવન શ્વાસમાં લે, શ્વાસ મઘમઘે; ને બેય આંખો પહોળી કરી, ભમ્મરો અધર ચડાવીને બોલે, ‘શોંતાફૈબા, શોંતાફૈબા, ચ્યોંક વરહાદ પડ હ.’

એના મોં પર એવો તો આનંદ થનગને કે વર્ણન જ ન થઈ શકે. પવન ફૂંકાશે, વરસાદ પડશે. આંબાની લચેલી શાખો પરથી ટપ્ ટપ્ ટપ્ કરતીક કેરીઓ પડશે. પોતે વરસાદમાં જ એ વીણવા નીકળી પડશે – વગેરે વગેરે કંઈક કેટલાય વિચારો ઊભરાય. એની મુઘ્ધ આંખો બારી બહાર પવન આવતો હોય એ દિશામાં જોઈ રહે. બધાંય વૃક્ષો પરનાં પાંદડાંની ચમક ઝાંખી થઈ ગઈ હોય. વાતાવરણ ધૂંધળું બની ગયું હોય. વસંતઋતુ

પૂરી થયા પછી તડકાની તીવ્રતા વધે. તાજાં ફૂટેલાં પાંદડાંવાળાં વૃક્ષો તડકામાં જુદાં જ તરી આવે. તાજાં ફૂટેલાં પાંદડાં સૌથી વધુ ચમકતા હોય એથી સ્તો. તડકાથી ચમકતાં પાંદડાઓના ચળકાટની તીવ્રતા વૃક્ષે વૃક્ષે જુદી જુદી હોય. પણ ધૂળ ઉડાડતો પવન અને વાદળો બધાંય પાંદડાંને ઝાંખાં કરી મૂકે. એમાંય વરસાદી પવન તો બધાંય વૃક્ષોને વગડાની ધૂળથી પીઠી ચોળે!

આમ તો દરેકેદરેક વૃક્ષનાં પાંદડાંના રંગ પણ જુદા જુદા હોય. આછો લીલો, પોપટી, ઘેરો લીલો, ભૂરાશ પડતો લીલો, પીળાશ પડતો લીલો, લાલાશ પડતો જાંબલી, પીળો, ભૂખરો વગેરે વગેરે. પણ આ વરસાદી પવન સહેજવારમાં તો આવા બધાય રંગભેદ ભંસી નાખે! વગડાની ધૂળથી બધાંય વૃક્ષોને પીઠી ચોળીને સ્તો. આખોય વગડો આનંદથી ઝૂમી ઊઠે. થોડીવારમાં તો બધાં જ વૃક્ષોનો ને થોરની વાડનો ને ખેતરોનો જ નહિ પણ બધાં જ ફૂલોનો રંગ સુધ્ધાં એક જ બની જાય! એ રંગ એટલે વગડાની ધૂળનો રંગ! એ પછી વર્ષારાણી વાદળોના ઘડેઘડાં ભરી ભરીને આખા ગામને, સીમને, પાંદડેપાંદડાને, ધૂળની રજરજને નવડાવે. આવું બધું ચિત્ર વરસાદી પવનની મહેકમાત્રથી જ સમુડીના મનમાં ઊભરાવા લાગે.

ત્યાં તો ખરેખર અચાનક જ પવનનો વેગ વધે ને ફટક ફટક સટક સટક કરતાં બારીબારણાં ધડધડાધડ પછડાવા લાગે. ને વરસાદી પવન સીમની ધૂળના ગોટેગોટ ગામનાં ઘરોમાં ઘલવવા લાગે. સમુડીને બારીબારણાં બંધ કરવાનું મન તો ન થાય. વરસાદી પવન સીમની ધૂળ લઈને, સીમ આખીયને પીઠી ચોળ્યા પછી ગામમાં આપણાં ઘરોને પીઠી ચોળવા માટે અતિ ઉત્સાહથી હૂહૂહૂ કરતો, આનંદની સિસોટીઓ વગાડતો ધસી આવતો હોય ને આપણે એને આવકારવાને બદલે ફટક કરતાં બારીબારણાં બંધ કરી દઈએ તો એ વરસાદી પવનને કેવું લાગે?! ફટક દઈને બંધ કરેલું બારણું પવનના લમણામાં ન વાગે?!

આવું બધું સમુડીના મનમાં થાય પણ શાંતાફૈબાના કહેવાથી નાછૂટકે બધી બારીઓ બંધ કરી 'ઈસ્ટાપરી' ભરાવી દે. પણ બારીની તિરાડ પાસે કાન માંડીને ઊભી રહે. સુંઉઉઉ... સુંઉઉઉ... કરીને આવતા પવનના સૂસવાટાથી ને તિરાડમાંથીયે ધસી આવતી સીમની ધૂળની બારીક રજકણોથી સમુડીના કાનમાં જાણે ગલગલિયાં થાય. સમુડીને આમ

બારીની તિરાડ પાસે કાન માંડીને, વાંકી વળીને ધ્યાનથી ઊભી રહેલી જોઈ શાંતાકૈબાના મનમાંય કુતૂહલ થાય કે સમુડી કેમ આમ ઊભી છે?

‘લી સમુડી,’ તેઓ પૂછે, ‘ચમ ક્યારની ઓમ ઊભી સ?’

‘આ પવન કોંક બોલ હ. મીંકું ક લાય હોંભળું. પણ બળ્યું કોંય હમજાતું જ નહ.’ સમુડી જવાબ આપે.

વાતવાતમાં ‘મીંકું મીંકું બોલવાની ટેવ. જેમ કે, ‘મીંકું ક પે’લા વાહણ મોજી કાઢું, પસઅષ કપડોં.’

ઉત્તર ગુજરાતનાં ગામડાંમાં લાંબાં ઘર. ઘરમાં, એક જ રેખામાં એક પછી એક રૂમ આવે. છેલ્લા રૂમને ‘ઓરડો’ કહે. ઘણુંખરું ચાર રૂમ હોય – ખડકી, ચોક, પરસાળ અને છેલ્લો ઓરડો; ‘ઓરડા’માં ખડીથી ધોળેલી કોઠીઓ હોય, કાચના નાના નાના ટુકડાઓ ચોડીને શણગારેલી! કોઠીઓમાં અનાજ ભર્યું હોય. આ કોઠીઓની ઉપર એક ઉપર એક એમ તાંબાપિત્તળનાં બેડાં મૂક્યાં હોય. કોઠી ઉપર મૂકેલી બેડાંની આવી ઊભી હરોળને ‘લોંગ’ કહે. દરેક લોંગ ઉપર વાસણ ખરાબ ન થાય માટે સીવેલું કપડું ચડાવ્યું હોય. બધી જ ભીંતો પર લાકડાની અભરાઈ. અભરાઈ પર તપેલીઓ ગોઠવી હોય ને તપેલીઓની પાછળ ભીંતને અઢેલીને પિત્તળની થાળીઓ. અભરાઈની કિનારી પર મીણથી પિત્તળની નાની નાની છલૂડીઓ લાઈનસર ચોંટાડેલી હોય.

દિવાળી વખતે આ બધાં જ વાસણો માંજવાનાં. આથી દિવાળીમાં તો તાંબા-પિત્તળનાં ચકચકતાં વાસણોથી ભરેલો ઓરડો ઝગમગે! ‘ઓરડા’નાં વાસણ માંજવાના હોય ત્યારે એ માટે આમલી પલાળી હોય. આમલી જોઈને તો સમુડી રાજી રાજી. વાસણ માંજવાની કાળી આમલીય એ મોંમાં મૂકે ને કચૂકા તો બધાય છેડે બાંધીને લઈ જાય. સોપારીના કટકાની જેમ શેકેલો કચૂકો મોંમાં મૂકે ને એ પછી જોઈ લ્યો કામમાં સમુડીનો ઝપાટો!

સમુડી ગમે તેવા કામમાં ડૂબી હોય પણ જો વરસાદ શરૂ થયો તો બધાંય કામ રહે બાજુ પર ને દોટ મૂકીને એ બહાર જાય. વરસાદમાં નહાવા જ સ્તો! ને વરસાદમાં નહાતાં નહાતાં સાવ નાનાં નાનાં ટાબરિયાં ભેગી એય ગાવા લાગે –

આવ રે વરસાદ

ઢેપલિયો પરસાદ

ઊની ઊની રોટલી

ને કારેલાનું શાક...

હર્ષદ પણ વરસતા વરસાદમાં નહાવા નીકળી પડ્યો હોય. સમુડીની છાતીને સ્તન ફૂટયાની ખબર પણ હર્ષદને એક સાંજના વરસાદે જ આપી હતી ને!

સમુ ભીની ભીની વરસાદી માટીને હાથમાં લઈ, નસકોરાં ફુલાવી ફુલાવી સૂંઘે ને પછી તો સમુડીથી 'રેવરાય' જ નહિ. થોડી માટી લઈને બરફીના ચોસલાની જેમ આરોગે!

'લી સમુડી, મેર મૂઈ...' આ જોઈ શાંતાફૈબા તાડૂકે, 'રોંડ આવડી મોટી ભફલા જેવડી થઈ તોય માટી ખાય સ? ગોંડી?'

'ના, ના, શોંતાફૈબા,' ખાંડની જેમ જ માટી ચાવતાં ચાવતાં સમુડી બોલે, 'ખાતી નહિ, ચાખું સું.'

વરસાદના કારણે તો સમુદીને એક ‘નોકરી’ ખોવી પડેલી. સમુદી શાંતાકૈબાનાં ઘરે રાણી પણ બીજે બધે તો ‘કામવાળી’ જ ને? એ પૈસાદાર ઘરનું કામ છૂટી ગયું એથી તો સમુદી ખુશ ખુશ થઈ ગયેલી!

એ ઘરમાં સમુદીને હોઠ સીવીને જ કામ કરવું પડતું. ઘરના આંગણામાં જ સરસ મઝાનો ડીંચોળો. ઘરેણાંથી લદાયેલી, ચરબીથી લથલથ શરીરવાળી નાની શેઠાણી રોજ સાંજે પાળેલા કૂતરાને બહાર ફેરવીને લાવ્યા પછી એ ડીંચોળા પર બેસે. એકવાર સમુદીને ડીંચવાનું મન થઈ ગયું ને ડીંડોળે બેઠી એમાં તો બાપ કંઈ કેવોય ગુનો કરી નાખ્યો હોય એટલું સાંભળવું પડેલું.

સમુને મન તો થઈ ગયેલું કે એ નાની શેઠાણીનેય ‘ઈર્ની બુનનં’ બે ચોપડાવી દે. પણ શાંતાકૈબા હમેશાં એને ટોક્યા કરતાં. આમેય ગામમાં સમુદીની છાપ ‘આઝાદ છોડી’ તરીકેની. પણ એ પ્રસંગ પછી સમુ ક્યારેય ડીંડોળે બેઠી નથી. ડીંચવાનું મન થાય તો સીમમાં વડવાઈઓ ક્યાં ઓછી હતી? વળી ડીંચકા નાખનાર હોય હર્ષદ... પછી જોઈએ જ શું?

એ ‘મોટા’ ઘરનું કામ છૂટી જવાના કારણનું મૂળ જોઈએ તો – બસ, શેઠાણીના દોઢેક વરસના પપ્પુ પ્રત્યે સમુનો વાત્સલ્યભાવ!

બહાર ધોધમાર વરસાદ વરસે. પપ્પુ જાળીના બેય સળિયા વચ્ચે મોં નાખીને, દયામણી

નજરે વરસાદમાં નહાતાં ટાબરિયાં અને સમુડી તરફ જોતો, બારીમાં ઊભેલો. એનું દયામણું મોં જોઈને સમુને મન તો ઘણુંય થઈ આવ્યું કે એ પપ્પુને તેડીને લઈ આવે વરસાદમાં. પણ આવું કરવાથી તો સમુની નોકરી જાય. આથી તો એ બિચારી શેરીના એક છાપરાના ખૂણેથી વરસાદના પાણીનો ‘ઘઘૂડો’ પડતો એની નીચે ચૂપચાપ ઊભી રહી પપ્પુને જોયા કરતી. કેટલાંય ટાબરિયાં ભેગાં થઈ ઝરૂ ઝરૂ વરસતા પાણીમાં નાના નાના પગ પછાડતાં જોરજોરથી છબછબિયાં કરે ને એકબીજા પર પાણી ઉછાળે ને કોઈ કોઈ તો ખાબોચિયામાં આળોટે! પપ્પુ બિચારો બારીમાં ઊભો ઊભો છબૂ છબૂ છબૂ કરતાં બધાના પછાડતા પગ સામે ને એથી ઊછળતા પાણી સામે જોયા કરે; ભિખારીનું ખૂબ ભૂખ્યું નાનું છોકરું કોકના હાથમાંનું બિસ્કીટનું પેકેટ જોયા કરે ને એમ! સહેજ આછેરી વાછટ આવતી એય, બારીના માથા પરના નાનકા છજાના કારણે પપ્પુ સુધી પહોંચતી નહીં. આથી પપ્પુ બારીના બે સળિયા વચ્ચેથી જિરાફની જેમ ડોકું બહાર કાઢવા મથે તો ઘડીકમાં બે સળિયા વચ્ચેથી એનો હાથ બહાર કાઢે ને જો વાછટનો સહેજ સ્પર્શ થાય તો ખુશ ખુશ થઈ જાય. જો વાછટનો સ્પર્શ ન થાય તો એકાદ પગ સળિયા વચ્ચેથી બહાર કાઢે.

પછી વરસાદનો વેગ વધ્યો. છોકરાંઓ જોરશોરથી છબછબિયાં કરવા લાગ્યાં. આ જોઈ પપ્પુ બિચારો છબછબિયાં કરતો હોય એમ બારીમાં ઊભો ઊભો બેય પગ વારાફરતી પછાડવા લાગ્યો. બહાર છબછબિયાં કરતાં ટાબરિયાંના પગ જે લયમાં પાણીમાં પછાડય એ જ લયમાં પપ્પુના પગ બારીમાંની ટાઈલ્સ પર પછાડય ને બહાર થતાં છબછબિયાંને કારણે પાણીમાં પગ પછાડવાથી જે અવાજ થાય એના તાલે તાલે પપ્પુ બોલતો જાય –

છબૂ છબા છબૂ છબા છબૂ.....!

આ દૃશ્ય જોયું હોય તો તમનેય એમ થાય કે પપ્પુ ભલેને ટાઈલ્સ પર પગ પછાડતો હોય પણ એના નાનકા પગ વરસાદનાં ફોરાંઓનો શીતળતમ સ્પર્શ અનુભવતા હશે.

બધીયે ઇદ્રિયોથી વરસાદને અનુભવવાની તીવ્ર ઝંખનાવાળું બિચારું અબુધ બાળક... બારીના ટાઈલ્સ પર છબછબિયાં કરે છે...! ઘડીભર તો થઈ આવે કે બારીની ટાઈલ્સનું

કેમ રૂપાંતર નથી થઈ જતું વરસાદી પાણીમાં?! બારીના લોખંડના સળિયાઓ કેમ સહેજ આઘા ખસીને આ બાળકને બહાર જવાનો માર્ગ નથી કરી દેતા?! પણ કહેવાય છે કે અત્યંત તીવ્રતાથી ઝંખેલી વસ્તુ મળે જ. એમ આ દૃશ્ય જોઈને સમુદીથી તો ‘રેવરાયું’ જ નહિ.

‘મૂઈ નોકરી જાય તો જાય. ઓયં ચીયા ન? જોડા ભઈ ને? શેઠોણીની નોકરીની એક બે નં તૈણ.’

એમ બબડતી સમુદી તો પપ્પુડાને છાતી સરસો ચાંપીને લઈ આવી વરસાદમાં. એ ક્ષણે પપ્પુના ચહેરા પર જે આનંદ ગરજતો ગરજતો ઊછળ્યો છે! અદ્ભુત! પછી તો સમુદી પપ્પુને પાણીના ‘ધધૂડા’ નીચે લઈ ગઈ ત્યારે તો એ ખિલ ખિલ કરતો એવો તો ખિલખિલાટ હસ્યો કે કદાચ એને આમ આટલું બધું હસતો એની માએ પણ ક્યારેય નહિ જોયો હોય. સમુને મન થઈ આવ્યું કે પપ્પુને આટલો બધો હસતો જોવા માટે એની માને બૂમ પાડે. પણ ત્યાં તો –

‘હાય રે! બાપ રે!’ ઓ જોતાં જ પપ્પુની માએ ત્રાડ પાડી, ‘મારી એકના એક છોકરાંનું મારી નાખવો સ? સાલી ડાકણ જેવી શી માલ્યમ ચ્યોંથી આઈ સે રોંડ શિકોતરી...’

ને સમુદીની એ નોકરી ગઈ. પણ સમુદીને અફસોસ એ વાતનો હતો કે પપ્પુના ચહેરા પરનું અદ્ભુત હાસ્ય જોઈને એની માને કેમ સહેજે આનંદ ન થયો?!

સાત

હમણાં હમણાંથી હર્ષદને એ પ્રસંગ તો વારંવાર યાદ આવે છે –

‘લી સમુડી,’ છીંકણી તાણતાં શાંતાકૈબાએ કહ્યું, ‘અવઅ બજાર જાય એટલઅષ ઉંદર મારવાની ટીકડીઓ લેતી આવજે. નાથા મગનની દુકોને મળશે. રહોડોમો ઝેણી ઝેણી ઉદેડીઓ બઉ વધી ઘઈ સ.’

‘તે ઈમો ઉંદેડીઓનં મારી નખવાની હું જરૂર?’ ચપટી વગાડતાં સમુ બોલી, ‘હમણો મું બધીય ઉંદેડીઓનં પકડી પકડીનં નખી આવું ગોમનં ગોંદરઅષ.’

પછી તો ઉંદરડીઓ પકડવાનો પ્લાન ગોઠવાયો. એક નાની બેઠ ઘાટની પિત્તળની તપેલીમાં સમુડીએ થોડોક લોટ નાંખ્યો. એની ઉપર અધખૂલી તાસક ઢાંકી. થોડોક લોટ તપેલીની પાસે ભોંયતળિયે વેચી. થોડોક લોટ જેની પાછળ ઉંદરડીઓ સંતાઈ રહેતી એ તેલના ડબ્બા પાસે વેચી ને પોતે ખૂણામાં સંતાઈને બેસી રહી.

વધારે રાહ પણ ન જોવી પડી. થોડીવારમાં જ એક ઉંદરડી આવી. નાક અડકાડીને નીચે વેરેલો લોટ સૂંઘ્યો, આરોગ્યો ને દોડતી તેલના ડબ્બા પાછળ ભરાઈ ગઈ.

સમુડીનો ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો. પણ થોડીવારે ફરી પાછું એ ઉંદરડીએ તેલના ડબ્બા પાછળથી લગીર ડોકું કાઢ્યું. આમતેમ નજર ફેરવી નાક ઊંચું કરી કશુંક સૂંઘ્યું ને પછી તેલની તરફ આગળ વધી. સમુડીના મનમાં ધડકષ ધડકષ થવા લાગ્યું. એની મોટી

કાળી આંખોમાં ઉત્સુકતા, કુતૂહલ, રોમાંચ ને ન જાણે કેવા કેવા ભાવો એકીસાથે પ્રગટી ઊઠ્યા!

ઉંદરડી છેક તપેલીની નજીક ગઈ. સમુડીના મનમાં થયું કે તેપલીની કિનારી સુધી પહોંચશે કે કેમ? પણ ત્યાં તો એ ઉંદરડીએ, પાછલા બે પગ ઉપર ઊભી રહીને આગલા બે પગ અધ્ધર કરી, બેઠા ઘાટની તપેલીની કિનારી પર નખ ભેરવ્યા. તપેલીમાં શું છે એ સૂંઘી જોયું ને પછી પાછલા બે પગથી સહેજ જોર કરી કૂદી ને તપેલીમાંનો લોટ ઝટ ઝટ આરોગવા લાગી.

સમુડી માટે મોટી મૂંઝવણ એ થઈ કે તાસક બંધ શી રીતે કરવી? કારણ ઉંદરડીની પૂંછડી બહાર હતી! જો એ જોરથી તાસક બંધ કરે તો તો... બિચારીની પૂંછડીનું શું થાય?

સમુડીને સાત પૂંછડીવાળા ઉંદરની વાત યાદ આવી ગઈ. પણ સમુડી હજી તો આમ વિચારતી હતી ત્યાં જ બહાર રહી ગયેલી પૂંછડી તપેલીમાં ગઈ! તરત જ સમુડી બિલ્લીપગલે ભાંખડિયે આગળ વધી. અધખૂલી તાસક તપેલી પર ફટ કરતીક ઢાંકી દીધી ને બે હાથે તાળીઓ પાડતી કૂદવા લાગી.

આમ એણે બધી ઉંદરડીઓનો નિકાલ કરેલો.

જ્યારે નયના? –

નયનાનું રૂપ જોઈને તો હર્ષદ ધ્રૈજી ઊઠેલો ને વિવાહ તોડી નાખવાનો વિચાર એના મનમાં રોપાયો.

હર્ષદે નયનાનાં કેટકેટલાં રૂપ કાંપેલાં! મિત્રોનેય એ અતિ ઉત્સાહથી કહેતો ફરતો – નયના તો કોરી સ્લેટ જેવી. એની ઉપર મારે જે અક્ષર પાડવો હોય એ પાડી શકું! કુંભારની માટી જેવી, મારા આ બે હાથોથી એને જેવો ઘાટ આપવો હોય તેવો આપી શકું! તાજા તાજા માખણના પિંડ જેવી, એને સ્પર્શતાં જ એના દેહ પર જાણે આપણી ફિંગરપ્રિન્ટ પડે! હરણ જેવી જ આંખો, પતંગિયા જેવી જ ચંચળતા. ઊંચાઈ પાંચ ફૂટ બે ઈંચ. વય હશે વીસેકની. રંગ ઘઉંવણીય નહિ ને ગોરોય નહિ એવો. ઝીણો

મધુર અવાજ. સરસ શેપ આપેલી ભરાવદાર આય-બ્રો. જન્મ્યા પછી પ્રથમવાર આંખો ખોલતા બાળક જેવું જ વિસ્મય એની આંખોમાં તગતગે.

હર્ષદે નયના માટે કંઈ કેટલીય કલ્પનાઓ કરેલી. એ જો લખવા બેસું તો પાનાંનાં પાનાં ભરાય. આમેય વિવાહ પછીનો સમય જ કલ્પનાભૂમિમાં વિહરવાનો. એમાંય હર્ષદ તો નાનપણથી જ કલ્પનામાં રાચનારો જીવ. પછી પૂછવું જ શું? નાનપણથી જ એ એક કપોલકિલ્પત કન્યા મનમાં ઘડતો આવેલો. સતત ઝંખતો – મારે આવી જ કન્યા જોઈએ. ચહેરો, ઊંચાઈ, છાતી, કમર, વાળ, નિતંબ, આંખો, કાન, ગરદન, ચાલ, ચરિત્ર, અવાજ, રસ, શોખ, સ્વભાવ... બધું જ હર્ષદે કલ્પી રાખેલું.

હર્ષદે પહેલીવાર નયનાને જોઈ ત્યારે તો –

નયનાની નસોમાં લોહી નહોતું વહેતું પણ જાણે કે લાલ લાલ શરમ જ વહેતી જળળ જળળ! શરમથી ચહેરાનો રંગ અંધારી રાતે સળગતી મશાલ જેવો જ થઈ ગયેલો. કપાળમાં ને નાકના ટેરવે તો પરસેવાનાં ઝીણાં ઝીણાં ટીપાંય બાઝેલાં. વારંવાર બોલાવવા છતાં નીચે ઢળેલી પાંપણો ઉપર ઊઠતી જ નહોતી. જાણે પોપચાં પર આખાવે ગોવર્ધનનો ભાર ન હોય! વૌશાખમાંય થરથરતા દેહમાં કશીક ભીતિ, વિસ્મય, રોમાંચ, શરમ, વ્યાકુળતા ને ન જાણે કંઈ કેટલાયે ભાવો નરી આંખેય સ્પષ્ટ જોઈ શકાતા. જાણે કે એનો દેહ, મન, મગજ... બધુંય પારદર્શક ન હોય!

હર્ષદે મનોમન જ ધારી લીધું કે નયનાનો દેહ લોહીમાંસનો નહિ પણ જાણે કે લાગણી ને સંવેદનાનો જ બનેલો છે, માત્ર મુલાયમ સોનેરી પીછાંઓનો જ; એ જ સોનેરી પીછાંઓ... જેનો સ્પર્શ હર્ષદે ઘણીયે વાર સ્વપ્નમાં અનુભવ્યો છે...

ને હર્ષદે કશું જ જાણ્યા-વિચાર્યા વગર જ વિવાહ માટે ‘હા’ પાડી દીધેલી.

પણ હવે સતત થાય છે કે આમ ‘હા’ નહોતી પાડવી જોઈતી. આવી ઉતાવળ નહોતી કરવી જોઈતી.

આઠ

શરૂશરૂમાં તો હર્ષદને થતું, બાળપણથી જ પોતાના મનમાં જે કપોલકિલ્પત કન્યા ઘડાતી આવી છે એ જ નયના.

બાળપણમાં ક્યારેક હર્ષદના લગ્નની વાત નીકળતી ને મજાક-મશ્કરીઓ ઊડતી ત્યારે બધા વડીલોની હાજરીમાં એક વાર સમુડીએ પૂછેલું, 'તમોંનં હરસદભૈ, ચેવી સોડી ગમઅષ?'

ને શરમાઈ જઈ હર્ષદ બીજા ઓરડામાં જતો રહ્યો ત્યારે તો વડીલોના ખડખડાટ હાસ્યથી ઘર આખુંયે ગુંજી ઊઠેલું.

પલંગમાં સૂતાં સૂતાં હર્ષદ કોઈ ચોપડી વાંચતો હોય. થોડુંક વાંચે ને 'પોતીકી' કલ્પનાસ્મિષ્ટમાં ખોવાઈ જાય. ખુલ્લી ચોપડી છાતી ઉપર ઊંધી મૂકી હોય. સ્વપ્નદશી આંખોય અરધી મીંચાયેલી હોય. હોઠ પણ સહેજ અધખૂલા રહી ગયા હોય. ને હર્ષદ ખોવાઈ ગયો હોય દીવાસ્વપ્નોમાં –

પોષની ચાંદનીના થીજેલા રૂપે આખાયે જંગલને જાણે સોનાથી મઢ્યું છે. પોતે અને નયના હાથમાં હાથ પરોવીને આખાયે જંગલમાં વિહરે છે ને દરોય ઇદ્રિયોથી અરણ્યનું પાન કરે છે...

અચાનક જ દૂરથી સુક્કાં પાંદડાંઓના કચડાવાનો અવાજ આવે છે. થોડી ક્ષણોમાં જ ગાયો, હરણાં ને સસલાં જીવ બચાવીને ગીચ ઝાડી-ઝાંખરાંને ખૂંદતાં ચાંદનીના

અજવાળાનેય કચડીને દોડતાં નજરે પડે છે. અચાનક જ દૂરથી આવતી ગાયની ચીસથી આખું જંગલ જાણે ચિરાઈ જાય છે. ચીસ આવી એ દિશામાં દૂર દૂર ચાંદનીના અજવાળામાં વાઘની ચામડીનો ચળકાટ દેખાય છે ને નયના ભયભીત થઈને, એકદમ હર્ષદને ચોંટી પડે છે. એનું રૂંવાડે રૂંવાડું ખડું થઈ ગયું છે. આંખો મીંચીને માથું, શાહમૃગની જેમ, હર્ષદની છાતીમાં નાખી દીધું છે. છાતી પરથી પાલવ સરી પડ્યો છે. પુષ્ટ સ્તનો જોરજોરથી ઊંચાં-નીચાં થાય છે. મન ચીસ પાડવા ઇચ્છે છે પણ બીકને લીધે અવાજ નીકળતો જ નથી. ગળામાં જાણે કશુંક બાઝી ગયું છે. ધ્રૈજતા દેહનો રંગ સફેદ પૂણી જેવો થઈ ગયો છે.

નયનાના છુટ્ટા કેશમાં ગૂંચવાયેલી ચાંદનીમાં આંગળીઓ ફેરવતો હર્ષદ કહે છે, ‘અરે! તું તો સાવ ડરી ગઈ?! મધરાત વેળાના જંગલને આસ્વાદવા તો આપણે નીકળ્યાં છીએ.’

હર્ષદના શ્વાસનો વેગ વધે. છાતી પર ઊંધી મૂકેલી ચોપડી ઊંચીનીચી થાય... વળી પાછાં થોડાંક પાનાં વાંચે ને કશુંક અદ્ભુત આવતાં જ ખુલ્લી ચોપડી છાતી પર ઊંધી મુકાઈ જાય ને વળી કલ્પનાસૃષ્ટિમાં ખોવાઈ જવાય...

ઘણીયે વાર હર્ષદ વિચારતો કે હનીમુન માટે તો ચૌદ વરસનો વનવાસ જ જોઈએ. ગાઢ અરણ્યથી ઓછું કશુંયે ન ખપે.

બાળપણથી જ હર્ષદને જંગલોમાં ફરવું તો ખૂબ ગમતું. સમુદીય સમય મળે કે તરત જ અભિસારિકાની જેમ વગડા ભણી દોડી જ હોય. કદાચ, સતયુગવેળાના કોક જન્મમાં સમુદી અરણ્યની દીકરી હશે? ન જાને!

હર્ષદ પણ, મોટે થયો એ પછીય જ્યારે જ્યારે અસ્વસ્થ હોય ત્યારે ત્યારે જંગલોમાં ફરવા નીકળી પડે. ભયાનક ભયાનક જંગલો જ હર્ષદને સ્વસ્થતા ને હળવાશનું છૂટે હાથે દાન કરે. વળી, એની કપોલકિલ્પત કન્યાય એની સાથે જ હોય! એટલું જ નહિ, પણ એ કપોલકિલ્પત કન્યા સાથે એનું મન જાતજાતના સંવાદોય રચતું હોય! પણ વિવાહ થયા પછી તો એને સતત લાગતું કે બાળપણથી જ એના મનમાં જે કપોલકિલ્પત કન્યા રચાતી આવી છે એ જ નયના – એના એકાન્તવનને જાળવનારી, એના ભયી ભયી

અરણ્યને સંભાળનારી, કોઈનીય લાગણીને સહેજ લસરકો સરખોય ન પડે એનુંય ધ્યાન રાખનારી, અત્યંત સંવેદનશીલ, સ્વચ્છ ઝરણા જેવી જ ચંચળ, પારદર્શક, નિદીષ... મુલાયમ પીંછાના સ્પર્શથીય ઉઝરડો પડે એવી સુકોમળ, તાજા તાજા માખણ જેવી સ્નિગ્ધ, માણસો જ નહિ પણ પશુપંખીઓ ને વનરાજિની લાગણીય ક્યારેય ન દુભાય એનોય ખ્યાલ રાખનારી એની કપોલકિલ્પત કન્યા એટલે નયના, હા, નયના જ.

હર્ષદ નયનાને બગીચામાં લઈ ગયો ત્યારે કહેલું, ‘ચાલ નૈનુ, અહીં ઘાસમાં જ બેસીએ.’

‘ના, હર્ષ, તાજું જ ફૂટેલું ફૂણું ઘાસ એથી દબાઈ જશે.’

ત્યારે હર્ષદને થયેલું કે નયના તાજા ફૂણા ઘાસનીય કેવી સંભાળ રાખે છે! તો પોતાને તો કેવોય જાળવશે!

પહેલેથી જ હર્ષદનો સ્વભાવ અંતમુખી. માણસો સાથે એનું કમ્યુનિકેશન જ અઘરું. પણ જંગલોનાં વૃક્ષવૃક્ષ સાથે, પાનેપાન સાથે, તૃણોતૃણ સાથે, ઝરણાની દરેકે દરેક લહર સાથે, વરસાદના દરેકે દરેક ટીપા સાથે એનો સંવાદ અત્યંત સરળ અને સાહજિક.

બાળપણથી જ જ્યાં માણસોની ભીડ હોય ત્યાં હર્ષદ જઈ જ ન શકે. નાનો હતો ને રિસાઈને ચાલ્યો જતો ત્યારે એને શોધવા શાંતાઝૈબાને છોક સીમના તળાવ પાછળના વગડામાં જવું પડતું. કો’ક બાવળ નીચે હર્ષદ સૂતેલો દેખાય શાંતાઝૈબા એને જોઈને બૂમ પાડે. પણ હર્ષદનો લાંબો-પાતળો દેહ ન હાલે કે ન ચાલે. નજીક જઈને શાંતાઝૈબા જુએ તો સાત વરસનો હર્ષદ ઘસઘસાટ ઊંઘતો હોય, બાવળની થાગડર્થોગડ છાયાની પથારીમાં, પોપચાં પર અરધાં સુકાયેલાં આંસુ હોય. ભીની કાળી પાંપણો બાવળમાંથી ચળાઈને આવતા તડકામાં ચળકતી હોય.

કંઈ પણ થાય છતાં હર્ષદ ક્યારેય કોઈના દેખતાં ન રડે. ઘરમાં હોય ત્યારે મેડી પર ડામચિયામાં મોં છુપાવી રડી લે. ઘણી વાર સમુદી એને આમ છાનોછપનો રડતાં જોઈ જાય ને કશુંય બોલ્યા વગર હર્ષદના ખભા પર હાથ મૂકે.

ઘણીય વાર હર્ષદ સીમના એકાન્તમાં કો’ક બાવળની છાયાના ખોળામાં રડી પડે ને

હળવો થઈ જાય! સીમની એકાન્તભૂમિ ને એના મનની એકાન્તભૂમિ વચ્ચે કશોક આદિ સંબંધ. ને ખૂબ રડવાના કારણે એ ત્યાં જ ઊંઘી જાય, ઘસઘસાટ.

પાંપણ પરનાં આંસુઓ લૂછવાનું કામ પણ બાવળના કાંઠામાથી વીંધાઈને, ઉઝરડાઈને આવતો તડકો જ કરે! ક્યારેક ક્યારેક તો બાવળ પરનું કોઈ પંખી ઘસઘસાટ ઊંઘતા હર્ષદ પર ચરકી જાય ને ઊંઘ ફૂરફૂર કરતી ઊડી જાય.

નવ

ગામનું એ તળાવ તો હર્ષદને ઘણીયે વાર સાંભરે.

ક્યારેક સૂર્યાસ્ત જોઈને પેલી ટેકરી પરથી પાછા ફરતાં સમુડી ને હર્ષદ થોડીવાર બેસતાં તળાવકાંઠે. નળ ના આવ્યા હોય ત્યારે કપડાં ધોવા સમુડી તળાવે ને કપડાં ધોયા પછી તળાવમાં નાહ.

કેવું સરસ તરતી સમુડી! હર્ષદ ગામડામાં રહ્યો તોય એને તરતાં ન આવડ્યું. સમુડી એને તરતાં શીખવીય દેતી. પણ બાપુજી કહેતા, ‘તળાવના ગંદા પાણીમાં ના નવાય.’ તે થાય શું?

તળાવકાંઠે બેસીને હર્ષદ જોયા કરતો... ક્યારેક સમુડી ડૂબકી માર્યા પછી થોડીવાર સુધી ઉપર ન આવે તો હર્ષદ વ્યાકુળ થઈને બૂમ પાડી ઊઠતો –

‘સમુ...!’

ને સમુડી પાણીની ઉપર ઝટ ડોકું કાઢતીક ખિલખિલાટ હસતી! પછી તો હર્ષદને ખાતરી થઈ ગયેલી કે ગમે તેવા પૂરનાં પાણીમાંય સમુડી ના ડૂબે.

કેટલી મઝા આવતી તળાવકાંઠે!

કોયલ, દૈયડ, કાબર, કાગડ ને... જાતજાતનાં પંખીઓના અવાજો આવતાં હોય...

નાનાં નાનાં બતકો ને કલકલિયા તરતાં હોય પાણીમાં... ભેંસો તો પાણીમાંથી બહાર નીકળવાનું નામ જ ન લે! અને પેલો રામલો? મોટા ભાઈની સાથે બળદને નવડાવવા આવ્યો હોય તળાવે. તરતાં હજી બરાબર આવડ્યું ન હોય... તે બળદનું પૂંછડું પકડીને તરે...! ઊંડા પાણી તરફ બળદ જાય ત્યારે તો પંછેડું બરાબર પકડી રાખી, ડચકારા દઈ દઈને બળદને ઓછા પાણી તરફ વાળે!

એ નાનકડા રામલાને બળદનું પૂંછડું પકડીને તરતો જોઈ, પાણીમાં ભેય પગ બોળીને કાંઠે બેસેલો હર્ષદ ખડખડાટ હસતો હતો... ત્યાં જ... એના પગને ગલી થઈ! ને જોયું તો....

બાપ રે! પગે કશુંક ચોંટેલું! ગરોળી કરતાં થોડુંક નાનું... એ જોતાં જ ચીસ પાડીને હર્ષદ એને પગ પરથી ઉખાડવા જાય છે તો... એ લાંબું થવા લાગ્યું...! પણ ઊખડે નહીં...!

એની ચીસ સાંભળીને દૂ... ૨ ઊંડા પાણીમાં તરતી સમુડી ભેય હાથ ઝટ ઝટ પાણી કાપતી થોડી સેંકડમાં તો આવી પહોંચી હર્ષદ પાસે!

‘અરે!’ આ તો જળોઈ હ!’ હર્ષદના પગે ચોંટેલા નાનકડા જળોને જોતાં જ એ બોલી, ‘ઈમ ઉખાડે આ લોંબી નં લોંબી થયે જાય... પણ વસૂટ નૈં....’

‘જુઓ,’ જળોના મુખ પાસે એનું થૂંક લગાવતાં સમુ બોલી, ‘આ ઓમ થૂંક લગાઈએ એકઅષ (એટલે) ફટ દઈને એ વસૂટ... કોં તો પસ જળોઈ ચોંટી હોય ત્યોં મૂતરો એકઅષ (એટલે) વસૂટ...’

હર્ષદને તો ચીતરી ચઢતી હતી. પણ સમુ તો એ જળોને હાથમાં પકડી રાખીને બોલી, ‘ગૂમડું થયું હોય નં નોં મટતું હોય તો ગૂમડા પર જળોઈ ચોંટાડીએ નં તો એ ગૂમડામોંથી બધુંય લોઈ-પરુ ચૂસી લે... પસઅષ ગૂમડું મટી જાય...!’

પછી ચણિયો ઊંચો કરી, ઢીંચણથી થોડે ઉપર થયેલાં ગૂમડા પર જળોનું મોં અડકાડ્યું... લોહી પરુ ચુસાઈ રહેતાં વળી થૂંક ચોપડીને જળોને ઉખાડીને પછી નાખ્યો પાછો પાણીમાં...

અને એ પછી ગૂમડું મટી ગયેલું સમુદીને...!

આ જ તળાવકાંઠે, મોડી સાંજે, પેલા થડ પછવાડે ઊભીને એણે નયનાને પ્રથમ ચુંબન કરેલું...

નયનાનાં કેટકેટલાં રૂપો કર્પિલાં હર્ષદે! મહાદેવના મંદિરમાં સોનેરી ટિપકાવાળી રાની કલરની સાડીનો છેડો માથે લઈને ભગવાન પાસે મનોમન કશુંક માગતી નયનાનું રૂપ, સાસુ-સસરાની હાજરીમાં ચહેરો પણ સહજે નમાવી, નીચી નજર ઢાળી દીધેલું શરમ અને મર્યાદાથી ઘેરાયેલું રહસ્યમય રૂપ, થિયેટરના રેશમી અંધકારમાં શરમ સાવ નેવે મૂકી દઈને બમણાં આ-વેગથી ઊછળતા રંગીન ફુવારા જેવું રૂપ, ને પિયરમાં ચણિયો-બુશશર્ટ પહેરીને દોડાદોડ કરતી નયનાનું રૂપ તો જાણે જંગલની રાજકુંવરી બનેલી ચંચળ હરણીનું જ રૂપ...

થિયેટરના કામુક અંધકારમાં તો નયનાની શરમ ક્યાં ચાલી જતી એ જ હર્ષદને સમજાતું નહોતું. હર્ષદે તો નયનાનો હાથ હાથમાં લઈને પિક્ચર જોવાનું વિચાર્યું હતું. પણ નયના?

—

થિયેટરમાં તો એવું થતું હશે? એને સહેજ લાજ-શરમ નહિ હોય? કે પછી યુવાનીનું ઊમટેલું પૂર રોકી નહિ શકાયું હોય? એડવર્ટાઈઝ તતા ન્યૂઝરીલ ચાલતાં હતાં ત્યારે તો થોડીક ઝીણી લાઈટો ય સળગતી હતી. એ ઝીણી લાઈટોના અજવાળાની ય નયનાને શરમ ન આવી? પિક્ચર શરૂ થતાં જ ઝીણી લાઈટોય બંધ થઈ ગઈ. પૂરો અંધકાર છવાઈ ગયો. એ પછી તો —

હર્ષદને એવોય વિચાર આવ્યો કે પોતે કેવો ગગા જેવો જ રહ્યો! અને નયના? કોઈ પુરુષે તો નહિ શીખવ્યું હોય નયનાને આવું બધું?!

ના, ના, મારે શા માટે શંકા કરવી જોઈએ આવી? કદાચ એણે ક્યાંક વાંચ્યું હોય કે બેનપણી પાસે સાંભળ્યું હોય... હશે... જે હોય તે...

ધીરે ધીરે નયનાએ ડુબાડી દીધેલો હર્ષદને... છેક કામુક અંધકારના તળિયે!

પિક્ચરમાંથી બહાર નીકળ્યાં. હર્ષદને થયું – જો કોઈ પૂછે કે શું હતું પિક્ચરમાં? તો તો જવાબ જ ન આપી શકાય. પણ થિયેટરમાં આવું બધું કરાય?

હર્ષદને માત્ર એટલું જ યાદ હતું કે એ ધીરે ધીરે અંધકારમાં ડૂબતો જ ગયો, ઊંડે ને ઊંડે... ઊંડે ને ઊંડે... ચારે તરફ પાણી હિલોળા લેતું... કશુંક રહસ્ય, રોમાંચ અને વિસ્મયનું વજન એને ડુબાડ્યે જતું હતું... અંધકારના દરિયામાંથી જાણે એક મોજું, બીજાને અફળાતું ને વીજળી ઝબકી જતી નસેનસમાં. ત્યાં અચાનક જ થિયેટરની બધી જ લાઈટો ઝબૂકી. અજવાળું આંખોને વાગ્યું. આંખો અંજાઈ ગઈ. આસપાસ ધુમ્મસ દેખાવા લાગ્યું. જાણે પોતાના આખા ઢેહ પર દરિયાની ખારાશ અને ગંધ ચોંટી હતી. હજીય કશીક ગંધના કોશેટમાં એ પુરાયેલો હતો. આંખો ફરી મીંચી. પટપટાવી. ખોલી તો નયના ખુશખુશાલ હસતી હતી! બોલી –

‘મજા આવી ગઈ ને!’

સાચે જ નયના એટલે ચંચળ હરણી જ. આજે તો નયના થિયેટરમાં હતી... જો એને જંગલમાં લઈ ગયો હોઈ તો?!

જંગલ આખંડુય ઝૂમી ઊઠે. આ કઈ હરણીની ગંધ આવે છે! – એમ વિચારતાં કંઈ કેટલાંય હરણાં દોડી આવે ને સ્થગિત થઈ જઈને, અદ્ભુત વિસ્મયથી નયનાને જોયા જ કરે... ટગર ટગર... ટગર ટગર...

અરણ્યની દેવી પણ ભયભીત બનીને દોડતી આવી ચડે કે કોણ આવ્યું છે આ મારું પ્રતિસ્પર્ધી?!

પણ પછીથી હર્ષદને ખૂબ પસ્તાવો થતો કે આમ સાવ કપોલકિલ્પત દુનિયામાં નહોતું રાચવું જોઈતું... એક પગ તો ધરતી પર રાખવો જોઈતો હતો...

૬૨

એ દિવસે સમુડી કેવી તો ખુશખુશાલ હતી?!

સમુડીને ગમતો એ છોકરો કોક સગાના લગ્ન નિમિત્તે ગામમાં આવવાનો હતો. ગામમાં એ આવવાનો હોય તો સમુડી એને મળ્યા વગર રહી જ કઈ રીતે શકે? પણ જાહેરમાં તો મળી જ ન શકાય. વગડામાં છાનાંછપનાં મળે તોય કોઈનું કોઈ તો જોઈ જ જાય. ને પછી તો? –

– ‘લી હોંભળ્યું કોંય? સમુડીનં અત્તારથી ચેવા ઉલાળા થાય હ?

– પેલા તેજાનં લઈનં વગડામોં ગઈ! રોંડનં સેજે લાજ નોં આઈ?

– અરે બુન, ઓમ ન ઓમ તો પસઅષ ટોંટિયો સૂટો થઈ જાય.

– મોંબળી સમુડી તો પે’લેથી જ આઝાદ. પણ હાહરીના પીટયા એ કાળમુખા સોકરાનં ય ઇમ નોં થ્યું ક ચીયોક ભાળી જાહે તો...

સમુડીએ વિચાર્યું : ના, ના, ઇમ વગડામોં તો નોં જવાય. પણ ઈનં શોંતાફેબાના ઘેર બોલાવો હોય તો?

પછી તો શાંતાફેબાના ઘેર જ મળવાનું નક્કી થયું. માનશો? ત્રણચાર દિવસથી તો સમુડીએ શાંતાફેબાનું ઘર સાફસૂફ કરવા માંડ્યું! ઘસી ઘસીને કચરા કાઢે! પોતાં કરે!

બારીબારણાં પરની ધૂળ ઝાપટે ને પછી ભીનું પોતું ફેરવે! ટેબલ પર ચઢી પંખો સાફ કરે. છત પરના ખૂણેખાંચરેથી બાવાં પાડે. એટલું જ નહીં, પણ બધી જ લોગોનાં વાસણ પણ ઘસી ઘસીને માંજ્યાં! જાણે શાંતાફૈબાના ઘેર એનું લગન જ ન હોય?!

‘મનનો માણિગર’ આવવાનો હતો એ દિવસે તો – ‘શોંતાફૈબાના ઘરે મે’મોન આબ્બાના હ તે મનં વે’લી બોલાઈ હ.’ એમ બાપાને કહીને પરોઢ થતાં જ સમુડી થઈ ગઈ હાજર. બાથરૂમમાં જઈ ‘સિકાકૈ’થી માથું ધોઈને સ્નાન કર્યું. ખૂબ વાર સુધી માથું હોળ્યું. ઢીલો એક ચોટલો ગૂંથ્યો. મોગરાનાં ફૂલો તો એણે અગાઉથી જ લાવીને ભીના રૂમાલમાં રાખેલાં તેની વેણી ગૂંથી. પછી શાંતાફૈબાનો વેણી આપતાં કહ્યું, ‘લ્યો શોંતાફૈબા, મનં ભરઈ આલજો.’

હર્ષદ ત્યારે ઇસ્ત્રી કરતો હતો. આ જોઈ સમુડીએ એની લાલ રિબીન આપતાં કહ્યું, ‘હરસદભૈ, લગીર મારી બોપટીનં અસ્ત્રી ફેરવી આલો ક.’ પછી ચોટલામાં ‘અસ્ત્રીબંધ’ રિબીન ગૂંથી ફૂમતું વાળ્યું.

‘શોંતાફૈબા, તમારી એકાદ ભારે હાડી કાઢી આલો ક.’

નરી આંખેય સમુડીમાં શેર શેર લોહી ચડતું જોઈ શકાય.

‘શોંતાફૈબા, શોંતાફૈબા, પલંગમોં આ ચાદર હારી નહ લાગતી. તમે દિવાળીમોં પાથરો સો એ કાઢી આલો ક.’

પલંગમાં નવી ચાદર પાથરી. તકિયાનેય નવાં કવર ચઢાવ્યાં. લગનમાં હોય એટલી ધમાલ, ઉમંગ ને ઉત્સાહ સમુના મનમાં હતાં. એથી જ તો પતંગિયાની જેમ ઊડાઊડ કરતી હતી એ.

‘શોંતાફૈબા, ચ્યમ તમે ડોકમોં કોંય પેર્યું નહ?’ ધ્યાન જતાં જ સમુ બોલી, ‘હોનાનો પેલો દોરો પે’રો ક.’

‘અનં બારહાખોએ બોંધવા આસોપાલવનોં તોરણ નથી લાવવોં?’ ખડખડાટ હસતાં શાંતાફેબાએ કહ્યું, ‘તેં તો ‘લી જોંણઅષ આજ તારું લગન હોય ઈમ કરઅષ સ.’

‘હું તમેય શોંતાફેબા...’ કહેતી સમુ દોડી ગઈ મેડા ઉપર ને બારી સહેજ અધખૂલી રાખી, આખાયે રસ્તે નજર પાથરીને બેઠી ને ગણગણવા લાગી –

હોળ વરહની કન્યા... વરરાજા...

હત્તરમાં વરસે તમને હૂંપી વરરાજા...

અચાનક સમુને મન થઈ આવ્યું કે નીચે ઓટલા ઉપર ઊભી રહે જેથી રસ્તાની બંને બાજુએ ખૂબ દૂર સુધી જોઈ શકાય. ત્યાં તો મનમાં સંવાદો શરૂ થઈ ગયા –

‘પણ ઓટલા પર બેહીનં તો શી’તી વાટ જોવાય? ચ્યોંક જીવલી ક કો’ક ભાળી જાય તો?’

‘ભાળી જાય તો હોં ક ભાળી જાય, ઓંય ચીયા નં? જોડા ભૈ નં?’

‘પણ પસ દિયોર લોક બધુંય હાચીખોટી વાતો કરઅષ તો?’

‘વાતો કરઅષ તો ખરી? મુંય કોંય જમ તમ સું? મુંય પસ એકેકનં જોઈ લઉં. કની માએ હવા શેર હૂંઠ ખાધી હ. ગોંડ પર એવો અકસર ચોંપું ક હળગી જાય. અમં કોંય અમે નેનોં નહ. ગોમમોં કુણ હું કરઅષ હ બધીય ખબેર રાખીએ સીએ, હમજ્યા?’

મનમાં આવા વિચાર ચાલતા હતા ત્યાં જ સામેથી તેજો આવતો દેખાયો ને એકીશ્વાસે ધડધડ દાદરા ઊતરી સમુડી નીચે આવી.

‘શોંતાફેબા, શોંતાફેબા, એ આવ હ...’

શાંતાફેબાય જાણે પોતાનો જમાઈ આવ્યો હોય એટલાં જ હરખઘેલાં થઈને દોડયાં ને સંકોચાઈને બારણે ઊભા રહેલા જુવાનને કહ્યું, ‘આવ ભૈ, આવ અંદર, બેહ.’

‘અરે, અરે! નેંચ ક્યોં બેઠો? સોફા પર બેહ.’ શાંતાફેબા બોલ્યાં.

સમુડીય ઉત્સાહના અતિ આવેશમાં બોલી ઊઠી, ‘સરમાય સ હું? આ તો આપડું જ ઘર હ.’

અચાનક બધાં ખડખડાટ હસી પડ્યાં ત્યારે જ સમુને ખ્યાલ આવ્યો કે ઘરમાં બીજાંય છે! ને એવી તો છોભીલી પડી ગઈ... એવી તો શરમાઈ ગઈ કે દોડતી જતી રહી મેડી પર.

શાંતાફેબાએ નીચેથી બૂમો પાડી. પણ સમુ તો એવી શરમાઈ ગયેલી કે નીચે ન આવી.

‘જા, શાંતાફેબાએ હર્ષદને મોકલ્યો ઉપર, ‘સમુડીનં બોલાઈ લાય.’

હર્ષદ ઉપર ગયો ને જોયું તો –

હજીય સમુડીએ ડામચિયામાં માથું ઘાલીને ચહેરો છુપાવી રાખેલો. ક્યારેક કશા કારણસર હર્ષદને ખૂબ લાગી આવતું ત્યારે એ ય આજ ડામચિયામાં આવી જ રીતે મોં ઘાલીને રડી લેતો. ને ક્યારેક પાછળથી આવીને સમુ એના ખભે હાથ મૂકતી.

‘સમુ,’ હર્ષદે કહ્યું, ‘ચાલ નીચે.’

સમુડીએ ચહેરો ઊંચક્યો. શરમથી રાતોચોળ. પાંપણો તો ઊંચકી ઊંચકાય નહીં. કાનની બૂટ અને હોઠ તો એવા રાતા કે જાણે હમણાં લોહીની ટશર ફૂટશે. ઓઢણીનો છેડો બે દાંત વચ્ચે રાખી, બે હોઠને સહેજ દાબેલા. હોઠના ખૂણેથી કશોક મર્મ છલકાતો.

‘ચાલ સમુ,’ હર્ષદે સમુનો હાથ પકડીને કહ્યું, ‘અમારા ઘરમાં વળી શરમાવાનું કેવું?’

એ સ્પર્શ હર્ષદ ક્યારય ભૂલી નથી શક્યો.

સમુડીને નહીં પણ જાણે એના રણઝણતા હૃદયને જ, સીધો જ સ્પર્શ ન ક્યો હોય!

એમ તો બંને ઘણીવાર હાથમાં હાથ લઈ પાદરની ટેકરીનો સીધો ઢાળ ઊતર્યા હશે. પણ ક્યારેય હર્ષદના મનમાંય નથી થયું કે એના હાથમાં કોઈ છોકરીનો હાથ છે.

પણ આજે? –

આજ સમુડી સમુડી નહોતી. પણ જાણે શરમનું જ મૂર્ત રૂપ બનીને ઊભી હતી! એનું આખું શરીર જાણે ધબકતું હૃદય બની ગયેલું! હર્ષદનેય આજે જ સમજાયો સ્પર્શ શબ્દનો અર્થ!

કેવો હતો એ અનુભવ! જાણે પાણીપોચા, કોમળ, સવારના તડકા જેવા હૂંફાળા હૂંફાળા હૃદયને સીધું જ ન સ્પર્શ્યું હોય! એ ક્ષણે તો હર્ષદને એવું લાગેલું કે જાણે સમુડીનું હૃદય છેક પોતાના કાનના પરદા પાસે આવીને ધબકે છે – ધબકષ ધબકષ!

એ ધબકારાય કેવા ગરમલાઘ્ય હતા! જાણે સાક્ષાત્ સૂર્યની સામોસામ ઊભાં હોઈએ!

નયનાનેય ઘણી વાર સ્પર્શ ક્યો, ચુંબનો ય ક્યા હ. પણ આજના જેવી અનુભૂતિ હર્ષદને ક્યારેય નથી થઈ. ના, ક્યારેય નહીં.

આજે તો સમુના હાથને સ્પર્શતાંવેંત રૂંવાડે રૂંવાડું ખડું થઈ ગયું. અને એ પછી? –

નસેનસમાં ઓચિંતાનું જ જાણે ઘોડાપૂર ઊમટ્યું. પોતાની જ અંદર ઊમટેલા પ્રલયકારી ઘોડાપૂરમાં હર્ષદનું ભડભડ સળગતું શરીર તણાવા લાગ્યું. ડૂબતો માણસ તરાપો હાથ લાગતાં જ તરાપાને જોરથી બાઝી પડે એમ હર્ષદ સમુડીને બાઝી પડ્યો.

સમુડી તો હેબતાઈ ગઈ કે આ શું?

ત્યાં તો સમુડીને આખેઆખી સૂચી લેવા માગતા હોય એમ હર્ષદના બે હોઠ ઝનૂનથી સમુડીના હોઠને ચોંટ્યા... સમુડીએ જોર હતું એટલું એકઠું કરીને હર્ષદને ધક્કો માયી ત્યારે જ હર્ષદને ભાન આવ્યું કે પોતે –

આ... શું... કરી... બેઠો...?!

સમુદી સામે આંખ ઊંચી કરીને એ જોઈ પણ ન શક્યો. સમુને ઉપર જ રહેવા દઈ એ નીચે ઊતરી આવ્યો.

શાંતાફૈબા વાતો કરતાં હતાં –

‘અમે તો સમુદીનં પસઅષ પૂછ્યું ક’લી, એનું નોમ હું સ? તો કે’ક નોમ તો શી’તી દેવાય?’

‘પસઅષ મી પૂછ્યું ક કયા અક્ષરથી નોમ શરૂ થાય સ? તો કે’ક ‘ત’ ઉપરથી. ‘ત’ ઉપરનો ઘણોય નોમ મી ગણાયો પણ એકેય હાચું નોં પડ્યું. પસઅષ સમુદી બોલી, ‘નોમ મોટેથી તો નોં બોલાય, પણ હા, તમારા કોનમાં કઉ શોંતાફૈબા?’ પસઅષ છેક મારા કોનમોં મૂઢું નખીનં કે – તેજો.’

આ સાંભળી ફરી બધાં ખડખડાટ હસી પડ્યાં. આ દરમ્યાન હર્ષદ સ્વસ્થ થઈ ગયો. તેજાના ચહેરા પરનો સંકોચ પણ દૂર થયેલો.

મોટો ચહેરો. પહોળાં જડબાં, ભરાવદાર મૂછો. તેજીલી પાણીદાર મોટી આંખો. બરછટ ચામડી. બેય ગાલ પર ખીલ ફૂટયા પછી રહી ગયેલાં ઝીણાં ઝીણાં કાણાં જેવાં નિશાન. ઉંમર હશે વીસેક. પડછંદ કાયા. છ ફૂટ જેટલી ઊંચાઈ. પહોળા ખભા. વિશાળ છાતી. મજબૂત બાંધો, કસાયેલા સ્નાયુઓ. છ-સાત જણે તો એકલો પહોંચે. સીમ આખીને ધ્રુજાવે એવો ઘેરો બુલંદ અવાજ. એ અવાજનો રણકો જ જુદો. વારે વારે પલકતી એની પાંપણોય કેવી મોહક લાગતી!

શાંતાફૈબાને થયું, સમુદી માટે આવો જ જુવાન જોઈએ.

સમુદી નીચે ન આવી. આથી શાંતાફૈબાએ તેજાને જ ઉપર મોકલ્યો.

બટાકાપાઆ બનાવવા માટે સમુદીએ આવતાંવેંત પાઆ પલાળવા મૂકેલા. કોથમી, મરચાં, લીંબુ, ટોપરાની છીણ વગેરે તો આગલા દિવસે સાંજે જ લાવી રાખેલાં.

થોડીવાર પછી સમુડી નીચે આવીને બોલી, 'હરસદભૈ, તમે ઘડીક ઉપર ઈમની પાહેં બેહો. ત્યાં હુદી મું બટાકાપાઆ બનાઈ દઉ. નં પસઅષ ચા મેકું.'

હર્ષદ તો સાવ બાઘાની જેમ સમુડી સામે જોઈ જ રહ્યો...

ત્યાં તો શાંતાકૈબાએ સમુડીનું બાવડું ઝાલ્યું, 'તું ચમ નેચઅષ આઈ? જા ઉપર. ચા-નાસ્તો બનાવું એવી હું નથી બેઠી?'

સમુડી તો શાંતાકૈબાની સામે જ જોઈ રહી; સગી માની આંખોમાં જોતી હોય એમ.

'શોંતાકૈ...' એટલું જ બોલી શકી. 'બા' ગળામાં ડૂમા ભેગો જ અટકી ગયો. કંઈ રૂંધાઈ ગયો ને ઔચિતાનાં જ આંસુઓ ઊમટી આવ્યાં. મા વગરની સમુડીના હૃદયમાં એવો તો વેદનાનો ઊભરો આવ્યો કે રુદનના બધાંય બંધ એકસામટા તૂટી પડ્યા. શાંતાકૈબાએ સમુને છાતીએ વળગાડી થોડી ક્ષણ રડવા દીધી. પછી બોલ્યાં, 'સમુ, આજે ઔમ નોં રોવાય, બેટા! શું હું તારી મા નથી?!'

સમુડીએ જન્મ્યા પછી આંખો ખોલી ત્યારે તો એની મા આ દુનિયામાંથી વિદાય લઈ ચૂકી હતી.

હર્ષદ પણ સમુડીને ડૂસકાં ભરતી જોઈ ખૂબ ગંભીર થઈ ગયો. ને હર્ષદના પિતાની આંખોમાં પણ આંસુની ઝાંય ચળકતી હતી.

હર્ષદને થયું, મેડી ઉપર મારાથી જે થઈ ગયું એથી તો નહિ રડતી હોય સમુ? એણે તેજાને કશી વાત કરી હશે? બાપુને તો જાણે સમુ વાત ન કરે પણ માને વાત કરશે તો?

સમુ તો હજીય શાંતાકૈબાને વળગીને ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડતી હતી. એનો શ્વાસ રૂંધાતો હતો.

થોડી મિનિટો પહેલાં જ ખડખડાટ હાસ્યથી ભરાઈ ગયેલું, છલકાઈ ગયેલું ઘર એકદમ કેવું તો ભારેખમ બની ગયું! કેવી ચૂપકીદી છવાઈ ગઈ!

‘સમુ, બેટા,’ સમુના માથે હાથ ફેરવતાં શાંતાકૈબા બોલ્યાં, ‘જા ઉપર, હું ચા-નાસ્તો બનાવીને લાઉં સુ.’

હર્ષદ હજીય જ્યારે વિવાહ તોડી નાખવાના વિચારો કરે છે ત્યારે પિતાનો એ ચહેરો યાદ આવે છે. સમુની આંખમાં આંસુ જોઈને સહેજ ભીની થઈ ગયેલી એમની આંખો હર્ષદને આંખ સામે જ દેખાય છે ને થાય છે, આવા પાણીપોચા પિતાને વિવાહ તોડવાની વાત કઈ રીતે કહેવી?

ક્ષણભર તો થઈ આવે છે કે વિવાહ નથી તોડવા. નયનામાં સંસ્કારનો અભાવ છે એ વાત સાચી. પણ મા-બાપે કોઈ જાતનાં સંસ્કાર સીંચ્યા જ ન હોય તો એમાં નયનાનો શો વાંક?

લગ્ન પછી, પોતાના ઘેર આવ્યા પછીય શું એ નહિ સુધરે?!

અગિયાર

સમુડી કપડાં ધોવા બેસે ત્યારે ચણિયો ઢીંચણથીયે ઉપર ચડાવીને બેસે. પણ આજે એ બેય પગ ઢાંકીને બેઠી હતી! ડબો હાથ સાબુવાળા પાણીમાં બોળતી નહોતી! જમણા હાથે કપડાં ડોલમાંથી કાઢતી ને ધોકા લગાવતી – ધબ્ ધબ્ ધબ્! ધોકો પછડવાનો અવાજ અને લય રોજ કરતાં ખૂબ ધીમાં હતાં. થોડીવાર પછી આ અવાજ બંધ થઈ ગયો. ધોકો તો સમુડીના હાથમાં જ હતો ને ચોકડીમાં પથ્થર પર સાડલોય પડેલો. પણ સમુડી ક્યાંક ખોવાઈ ગયેલી!

એનો ચહેરો નંખાઈ ગયેલો. આંખોની ચમક સાવ ભૂંસાઈ ગયેલી. પોપચાં સૂજી ગયેલાં. કીકીની આસપાસનો સફેદ આરસના જેવા ભોગ અત્યારે લાલચોળ થઈ ગયો હતો. આંખોમાં, રાતી ઝીણી નસો ઊપસી આવેલી. કાચા જાણે સાવ કરમાઈ ગયેલી. ડોક ડબી બાજુએ ઝૂકી પડેલી...

શાંતાઝૈબા ક્યારનાં આ જોઈ રહેલાં. આ અગાઉ એમણે સમુડીનું આવું રૂપ ક્યારેય જોયું નહોતું. સતત બોલ બોલ બોલ કરનારી સમુડી આજે આવી ત્યારની એક અક્ષરેય બોલી નથી! જાણે પાંખો અને કંઠ ખોઈ બેઠેલું પંખી જ જોઈ લ્યો! શું થયું હશે? શરીર સારું નહિ હોય? કોઈ વઢ્યું હશે? કોઈએ લાગણી દૂભવી હશે? એના મર્મસ્થાને કોઈએ આઘાત પહોંચાડ્યો હશે? ના, ના, એવા કશા કારણથી કંઈ સમુડી આમ સાવ ભાંગી તો ન જ પડે.

‘સમુ,’ શાંતાઝૈબાએ ધીરેથી પૂછ્યું, ‘શું થયું સ?’

જવાબમાં ડબકષ ડબકષ કરતાં આંસુઓ સરી પડ્યાં.

‘રેવા દે, સમુ; અત્યાર કપડો કોંય નથી ધોવો. ઓંચ આય નં બેસ મારી પાહે.’

સમુને છાતીએ વળગાડીને રડવા દીધી. ખૂ...બ રડી એ. શાંતાકૈબાનો બ્લાઉઝ ભીનો થઈ ગયેલો અને ડાબું સ્તન પણ.

રડી રહ્યા પછી સમુ કંઈક હળવી થઈ.

શાંતાકૈબા પાણીનો ગ્લાસ ભરી લાવ્યાં. સમુએ ઘૂંટડો પાણી પીધું.

પરમ દિવસની સવાર તો કેવી સોના જેવી હતી! તેજાને મળવાનું થયું હતું અને હર્ષદ... થોડીકવાર સમુ એ ક્ષણોની સ્મૃતિમાં ખોવાઈ ગઈ. ગઈકાલે સવારે એ હર્ષદને ઉઠાડવા ગઈ ત્યારેય કેટલો શરમાતો હતો એ! પોતે ચાદર ખેંચી લે તે પહેલાં તો એ ચાદર ઓઢેલી રાખીને જ નીચે ચાલ્યો ગયેલો! પણ એ જ દિવસની સાંજ? –

‘સમુ,’ શાંતાકૈબાએ પીઠ પર હાથ ફેરવતાં ફરી પૂછ્યું, ‘શું થઈ ગયું સ તનં?’

પછી સમુએ આગલા દિવસની સાંજે જે બની ગયેલું એની બધીયે વાત કહી.

સમુડી સીમની એક ઊંચી ટેકરી પર ચઢી રહી હતી. સૂર્યાસ્ત જોવા માટે સ્તો. અવારનવાર એ સૂર્યાસ્ત જોવા માટે આ ટેકરી પર આવતી. ચઢાણ એકદમ સીધું. આથી એના સિવાય કોઈ ફરકતું નહિ. હા, હર્ષદ પણ ઘણીવાર સૂર્યાસ્ત નિહાળવા આવતો.

ચઢાણ ખૂબ અઘરું. બે હાથની મદદ પણ લેવી પડતી. ચંપલ કાઢી નાખવાં પડતાં. પગનાં તળિયાંને તો જમીન ગરમ લાગતી નહિ પણ હથેળીઓ જરી દાઝતી. વળી, સમુડીની ચામડીય પાતળી અને સ્નિગ્ધ હતી. ટેકરી પર જવા માટે કેડી તો હતી જ નહિ. નાના-મોટા પથરા, રોડાં, માટીનાં ઢેફાં ને ઊગી ગયેલા ઝાંખરાં જ ઠેર ઠેર દેખાતાં.

ત્રણેક દિવસ પહેલાં જ માવડું થયેલું. આથી ટેકરી પરના ખાડવાળા ભાગોમાં માટી ભીની, ચીકણી અને લપસણી થઈ ગયેલી. પગ લપસવાની પૂરી શક્યતા. માટીના ઢેફાં

પર ભૂલથી યે પથ્થર સમજીને પગ મૂક્યો તો ખલાસ. માટીના એ ઢેકાની સાથે જ સીધા નીચે. જમીનમાં બરાબર દટાયેલા પથરા પર ધીરેથી પગ ટેકવવો પડતો. પછી સહેજ વજન દઈને ચકાસવું પડતું કે એ પથરો ખસતો નથી ને? બેય હાથ તો જમીન પર ટેકવેલા જ હોય. પછી બીજો પગ ટેકવવા માટે દટાયેલા પથ્થર કે ઊંડા મૂળવાળાં ઝાંખરાં શોધવા પડતા, ને એના પર બીજો પગ ટેકવી એક ડગલું ઊંચે ચઢતું.

ઉનાળામાં તો અહીં સાપ પણ નીકળતા ને અજગર પણ આવી ચડતા. કહે છે કે ટેકરી પાછળ આવેલા જંગલમાંથી ક્યારેક વાઘ પણ આવી ચડતો ને સીમ પાસેનાં ઘરોમાંથી બેર ઉપાડી જતો. ટેકરી પર જવા માટે ઢીલાપોચાનું તો કામ જ નહિ.

સખત શ્રમ પછી સમુદી ટેકરીની ટોચ પર પહોંચી ત્યારે લાલચોળ સૂરજ ધીરે ધીરે તડકો સમેટી રહ્યો હતો. વૃક્ષોના લીલા રંગ પરની નારંગી ઝાંચ ધીરે ધીરે ભૂંસાતી હતી. અજવાળું ઘટતું જતું હોવાથી ટેકરી તથા જમીનનો રંગ વધુ ભૂખરો લાગતો. માથે ચારના ભારા ઊંચકીને સ્ત્રીઓ ખેતરેથી પાછી ફરી રહી હતી. એ દશ્ય છાયાચિત્ર જેવું દેખાતું. વગડાથી ગામ ભણી જતા રસ્તા પર પાછા ફરતા બેરઝાંખરના કારણે રેતી ઊડતી હતી. જેથી વાતાવરણમાં રેતકણોનું પાતળું આવરણ રચાઈ ગયેલું. જાણે ચશ્માંના કાચ પર ધૂળ બાઝી હોય અને જોતાં હોઈએ તેવાં આછાં ધૂંધળા દશ્યો દેખાતાં.

જાતજાતના અવાજો કાઢીને ભરવાડો ઘેટાં-બકરાંને પાછાં વાળવા માટે બોલાવી રહ્યા હતા. ચોમેર પથરાયેલા ઘાસ પરનું આછું ધૂંધળું અજવાળું ધીરે ધીરે ભૂંસાતું હતું ને એની સાથે સાથે ઘાસનો રંગ પણ બદલાતો જતો – પીળાશ પડતા લીલા રંગમાંથી નારંગી ઝાંચવાળો લીલો, પછી ઘેરો લીલો, પછી ભૂરાશ પડતો લીલો, પછી અંધકારના પાસવાળો લીલો... અને પછી તો ઘાસની ગંધવાળો અંધકારનો જ રંગ!

જમીનમાં દર કરીને રહેનારાં કીટકો દરમાં ભરાઈ ગયાં હતાં. પવન પડી ગયેલો. સરુના વૃક્ષો તથા ઊંચું વધેલું ઘાસ જંપી ગયેલું. પતંગિયાં તો ક્યારનાય ક્યાંક અદશ્ય થઈ ગયેલાં. શિરીષના પાંદડાં બિડાઈ ચૂકેલાં. વૃક્ષોનાં પાનેપાન જાણે પાછાં ફરનારાં પંખીઓની રાહ જોતાં હતાં. બપોરનો તપેલો વગડો શીતળ બન્યો હતો. સાંધ્ય રંગના બેકષત્રાઉન્ડમાં પંખીઓનાં કાળાં-ભૂખરાં ઝૂમખાં પસાર થતાં હતાં. ગભરુ હોલાંઓ

તો ક્યારનાંયે માળામાં આવી ગયેલાં ને ‘પ્રભુ... તૂ’ ‘પ્રભુ... તૂ’ બોલતા હતાં. ક્યારેક ક્યારેક ક્યાંકથી બુલબુલ ટહુકી ઊઠતું. થોડી થોડી વારે પાછળના જ લીમડા પરથી દરજીડો કિલકિલાટ કરતો. લેલાં ટિટિયારો મચાવતાં પાછાં ફરતાં હતાં. દૂ...ર તાર નીચે રઘવાઈ રઘવાઈ ઊડતી, લાંબા પાતળા તિલકા જેવી દેખાતી એકાકી ટિટોડી, જાણે કોક એનાં ઈંડાં ઉપાડી જવા આવ્યું હોય તેમ, વારંવાર તીણા અવાજે જોરજોરથી ચીખતી હતી –

વકષ તીતીતી... વકષ તીતીતી...

અતિશય ઊંચાઈએ ઊડતી સમડીઓ હવે ઓછી ઊંચાઈએ ચકરાવા લેવા લાગી. ઘણીખરી સમડીઓ તો પાદરના વડલાની ટોચ પર આવીને ગોઠવાઈ ગયેલી. પણ પેલા તળાવકાંઠાના લીમડાની ટોચ પર બગલાઓનું ટોળું બેઠેલું. સફેદ ફૂલોનાં ઝૂમખાં જ જોઈ લો! બગલાનો સફેદ રંગ હવે સાવ આછો ભૂખરો દેખાતો હતો ને થોડી જ ક્ષણ પછી તો ઝાડના કાળા ધાબામાં ભળી ગયો.

સ્મિષ્ટ આખીય પર ફેલાયેલો તડકો હવે સમેટાઈ ગયો. દૂર દૂર છવાયેલા ઘાસનો રંગ પણ હવે તો અંધકાર જેવો જ થઈ ગયો. પણ હા, એ ઘાસની ગંધ કહી દેતી હતી કે ઘાસનો રંગ ઘેરો લીલો જ છે. પશ્ચિમ ક્ષિતિજ પરનું અજવાળું સંકોચાતું સંકોચાતું સૂરજમાં સમાતું જતું હતું. થોડી ક્ષણ પછી લગભગ આખું આકાશ અંધકારથી ઘેરાઈ ગયું. માત્ર સૂરજની આજુબાજુના થોડાક ભાગમાં અજવાળું વળગી રહેલું.

સૂરજ સાવ ઝાંખો થઈ ગયેલો. આથી એની સામે ટીકી ટીકીને જોઈ શકાતું. નીચને કોર સહેજ ડૂબી. સાંધ્યરંગના પટાઓ અદૃશ્ય થઈ ગયા. પૂર્વ દિશામાં તો લગભગ ઘણુંખરું આકાશ અંધકારના સૈન્યે જીતી લીધેલું. સૂરજને ઘેરીને અંધકારનું સૈન્ય ઝડપભેર આગળ વધતું હતું. સૂરજની નીચેનો ભાગ ડૂબ્યો. સૂરજના નારંગી ગોળાને ચીરતી સારસપંક્તિ પસાર થઈ ગઈ. સૂરજ વધારે ડૂબ્યો. એના નારંગી રંગની તીવ્રતા ઘટી. ત્યાં જ એક વાદળની કોર ખસતી ખસતી આવી. સૂર્યની નજીક આવતી ગઈ તેમ તેમ વાદળની કોર વધુ ને વધુ ચમકતી રૂપેરી થતી ગઈ. સૂરજ ઢંકાઈ ગયો. વાદળમાંથી

ચળાઈને બહાર આવતા આછા નારંગી રંગના તેજલિસોટય થોડીવારમાં ધીરે ધીરે ઝાંખા થઈને અદૃશ્ય થઈ ગયા.

અંધારું વધી પડ્યું.

સમુ સૂર્યાસ્ત જોવા માટે આ રીતે ઘણીયે વાર આવતી. પણ આજે કોણ જાણે કેમ એના હૃદયના કો'ક ખૂણે કશોક ભય સળવળ્યો. ભય દૂર કરવા વિચાર્યું.

‘મું તો ઓંચ ઘણીયે વાર આવું સું. મારઅષ વળી બીક શની? મીં ચ્યોં એવા હોનાના દાગીના પેયાં હ તે ચંત્યા?’

‘પગમોં ચોંદીનો કડોં તો હ.’ એના મને સામે દલીલ કરી.

‘પણ અત્તાર ઓંચ ટેકરી પર આબ્બા તે કુણ નવરું હોય?’

‘વખત સ નં કોઈ ચોર-બોર હંતાવા આયો હોય તો?’

‘તોય હું? મીં ચ્યો કોઈનું કોંચ બગાડ્યું હ? અનં ઓંચથી ગોંમ ચ્યોં સેટું હ? ટેકરી પરથી ઊતરત લગીર વાર થાહે, પસ તો આ પોંચી ગઈ...’

સમુ આમ વિચારતી ટેકરી ઊતરતી હતી, ત્યાં જ એને લાગ્યું – પેલા લેમડા પાછળ કો'ત હંતાયું?

વીજળીની જેમ આખાયે શરીરમાં ભય દોડી ગયો. અંદરથી ઘ્રૈજ જવાયું. ચાલવાથી થતો નવા ચણિયાનો ફફડ ફફડ અવાજ પણ બિહામણો લાગ્યો. એ અવાજથીય ભડકી જવાતું. લોહી વધારે વેગથી દોડવા લાગ્યું. જીવ ઊંચો થઈ ગયો. છાતી ધડકવા લાગી.

ત્યાં લીમડા પાછળ સંતાયેલી છાયા બહાર આવી.

‘આ તો દિયોર સોમલો! ચોર પીટયો. ગોંમનો ઉતાર. હાહરીનાએ મારી ઉપર નજર બગાડી?’

સોમલો. પડછંદ કાયા, ત્રણ-ચાર જણને તો એકલો પહોંચે. પથ્થર જેવો ચહેરો. શીતળાનાં ચાદાં. પીધેલી આંખો. છ ફૂટથીયે લાંબો. ઘણીયે વાર જેલના રોટલા ખાઈ આવેલો.

સમુ અંદરથી તો ખૂબ ગભરાઈ ગયેલી, મોં પર દેખાતા ગભરાટને છુપાવવાના પ્રયત્નો કરતી પોતાને જ મનોમન કહેવા લાગી –

‘તે સોમલો હ તે દિયોર હું થઈ જ્યું? એ ખાલી રખડવાય આવ્યો હોય. ક પસઅષ પોલીસથી હંતાવાય આવ્યો હોય. મારઅષ હું? એ ઈના રસ્તે નં મું મારા.’

પણ મનમાંની બીક ઓછી નહોતી થતી. સમુડીને આમ રુઆબભેર ચાલતી જોઈ પહેલાં તો સોમલા જેવાનીય હિંમત ન ચાલી. સોમલો ગામમાં ગુંડા તરીકે જ ઓળખાતો. પશા પટેલની વહુની છેડતી કરી ત્યારે તો પટેલિયાઓએ બરાબર ખોખરોય કરેલો.

બીક છુપાવતી સમુડી અડગ પગલે સોમલા પાસેથી પસાર થઈ ગઈ. સોમલો ઊભો હતો ત્યાં જ ઊભો રહી ગયો.

સમુડીએ કંઈક હા...શ અનુભવી. પણ હજી જીવ તો તાળવે જ ચોંટયો હતો.

સમુએ ટેકરી પર જોયું તો આજુબાજુ કાળું ચકલુંય દેખાતું નહોતું. દૂ...ર પાદર પાસેના મહાદેવમાં થતી આરતીનો આછોપાતળો અવાજ વહી આવતો હતો. પોતે ચીસ પાડે તો કોઈ કહેતાં કોઈ સાંભળનારું ય નહોતું. આથી સમુની બીક વધી. ચાલવાની ઝડપ ખૂબ વધારી. એ લગભગ દોડતી હતી.

સમુની ઝડપ વધેલી જોઈ સોમલામાં હિંમત આવી. સમુએ ગભરતાં ગભરાતાં પાછળ જોયું તો સોમલોય દોડતો હતો. ટેકરીનો સીધો ઢાળ આવી પહોંચ્યો. સમુને તો ઊતરવાનો મહાવરો હતો. એથી ઝટ ઝટ ઊતરવા લાગી. ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં ચણિયાનો છેડો કેડમાં ખોસેલો એ નીકળી ગયો. સોમલો પાછળ પડેલો હોવાથી છેડો ફરી કેડમાં ખોસી, પગની પાની સુધી આવતો ચણિયો ઊંચો લેવામાં તો સમય બગાડાય જ કેમ?

‘જૂનો ચણિયો પેચી હોત તો હારું થાત. આ ચણિયોય એકાદવાર ધોયો હોત તો ચડી જ્યો હોત. પણ નખ્ખોદિયા રોમલા દરજ્જાએય કાપડ પલાળ્યા વના જ સીવી નખ્યું નં આ મોંકોંણ મંડોણી.’

‘ટેકરી ઊતર્યા પસઅષ તો ગીચ ઝાડીઓમાંથી નેંકળતી કેડી પર પૂરપાટ દોડોય. નેંચી ડાળખીઓ આડી આવઅષ તાણું મોંથું નમાવવું પડઅષ. એટલું જ. અનં કેડી પૂરી થયા પસઅષ તો રોડ. રોડ પર તો કો’કનું કો’ક હશે એકઅષ (એટલે) રોડે પોંક્યા પસઅષ વોંધો નેં. રોડે પોંક્યા પસઅષ તો પોતે વગડો આખયો ચીરઈ જાય એવી ચીસ પાડસે નં મા’દેવની આરતીમોં આયેલોં બધોં ચીસ હોંભળીનં દોડી આવશી. નં પસઅષ તો હહરીના સોમલાનં ટીપી ટીપીનં રોટલો જ કરી નખશી.’

આમ વિચારતી સમુ ઊતરતી હતી ત્યાં જ ચણિયાની કિનારી પગમાં આવી. સમતોલન ગુમાવ્યું. ને છેક –

ટેકરીની નીચે.

થોડીવાર તો તમ્મર આવી ગયાં. જાણે પૃથ્વી ડગમગી ગઈ. આંખ પાસે લાલભૂરાં ધાબાં દેખાયાં ને પછી અંધારાં ઊમટી આવ્યાં. ભાન હમણાં ચાલી જશે એવું લાગ્યું. હથેળીને ઢીંચણ છોલાઈ ગયેલા. ખૂબ પીડા થઈ હતી. ઝટ ઊભું થવાય એમ નહોતું. નવો નક્કેર ચણિયો ઢીંણ પાસેથી ફાટયો હતો, માટીમાં રગદોળાયો હતો ને લોહીના ડાઘાય પડેલા.

આંખે-અંધારા વળતાં બંધ થયાં. ને જોયું તો સોમલો ખીખીખી કરતો છેક આવી પહોંચ્યો. અચાનક જ સમુએ માટીનાં ઢેફાં બેય હાથમાં લઈ, મુઠ્ઠીમાં ભાંગીને માટી સોમલાના ચહેરા પર ફેંકી.

અચાનક જ આમ માટી આંખમાં પડવાથી સોમલો ડઘાઈ ગયો. આંખો ચોળવા લાગ્યો. સમુડી ઢીંચણ પર થૂંક લગાવી, ઘા પર માટી દાબી વળી દોડવા લાગી. ખૂબ વાગ્યું હોવાથી દોડી શકાતું નહોતું.

મનમાં થતું, ‘હે મેલડી! જેમ તેમ કરીનેય આ કેડી પૂરી થાય નં રોડ આવઅષ તો હારું.’

હતું એટલું બધું જોર એકઠું કરીને એ માંડ માંડ દોડતી, શરીરને આગળ ધકેલતી.

પાછળ જોયું તો સોમલો પાંચેક ડગલાં જ દૂર! બધુંય બળ એકઠું કરીને એ દોડવા લાગી. મનમાં મેલડીમાનું રટણ તો ચાલુ જ હતું. પણ ઠેસ વાગતાં જ પડી ગઈ. જમણા અંગૂઠાનો આખો ય નખ ઊખડી ગયો. ઝટ ઝટ ઊભી થવા જાય એ પહેલાં તો સોમલો આવી પહોંચ્યો.

‘પોતાની પાહે એકાદ દાતેડું હોત તો હાહરીનાનાં એક ઝાટકે વાઢી નખત.’ આવો વિચાર આવી ગયો. તરત જ પગમાંથી ચાંદીનું કડું કાઢીને પોતાના પર ઝૂકેલા સોમલાના ડાચા પર ફટકાર્યું. પણ...

પણ...

આટલી વાત કહ્યા પછી આગળ સમુડી કશુંય બોલી ન શકી, અવાજ રૂંધાઈ ગયો. પણ બાકીની વાત એનાં આંસુએ પૂરી કરી.

પછી ચણિયો ઊંચો કરી છોલાયેલાં ઢીંચણ બતાવ્યા. છોલાઈ ગયેલી ડાબા હાથની હથેળી બતાવી.

‘બેટા, સમુ,’ શાંતાઝૈબાએ પૂછ્યું, ‘આ વાત તીં કોઈનં કરી તો નથી નં?’

‘ના.’ સમુએ જવાબ આપ્યો, ‘બાપાનં મીં એટલું જ કીધું ક મું ટેકરી પરથી પડી જઈ’તી.’

એ ઘટના પછી, ત્રણેક દિવસ પછી જ સીમના અવાવરુ કૂવામાંથી નાક ફાટી જાય એવી વાસ આવવા લાગી.

કૂવામાં કોક લાશ ઊંધી તરતી હતી! બપોરના તડકામાં કૂવાનું લીલ બાઝેલું પાણી કાળાશ પડતા લાલ ડાઘાવાળા દેખાતું હતું. ઊભા રહી ન શકાય એટલી ગંધ મારતી હવડ કૂવાની અને કોહવાયેલી લાશની.

આકાશમાં ચકરાવા લેતાં ગીધડાં લાશ બહાર નીકળે એની વાટ જોવા લાગ્યાં.

લાશ બહાર કાઢવામાં આવી.

લાશ ઓળખાય એવી નહોતી રહી. કોઈએ એનો ચહેરો જ છૂંદી નાખેલો! ગળામાં સોનાનો દોરો ચળકતો હતો. એ દોરાના ચક્રામાં નામ લખેલું ન હોત તો એ લાશ ઓળખી જ ન શકત. સમુડીએ જેની સાથે વિવાહ તોડી નાખેલો એ યુવાન જીવાએ લાશ ઓળખી બતાવેલી તો –

સોમલો.

સોમલા સાથે તો ઘણાયને વેર હતું! સોમલાને કોણે માયી હશે? શા માટે માયી હશે? શું થયું હશે?

આ બધા જ પ્રશ્નો અનુત્તર રહેવા જ સર્જાયા હતા. પોલીસને ય કોઈ જ પગેરું ન મળ્યું. ગામલોકના મનમાં પ્રશ્ન રહી ગયો –

શું થયું હશે?!

બાર

દિવાળી પર નયના આવી ત્યારે એણે શાંતાફૈબા પાસેથી, ‘સાડી પહેરીને કામ કરતાં નથી ફાવતું.’ કહીને ડ્રેસ પહેરવાની પરવાનગી મેળવેલી ને બીજા દિવસે ફરવા જતાં અત્યંત મોટા કોલરવાળું આછું ગુલાબી ટોપ પહેરેલું. તે સમુડીને તો ફેશનવાળા આટલા મોટા કોલર જોઈને એવો તો અચંબો થયો કે કોલર પકડીને હલાવ્યા નહિ ત્યાં સુધી એનાથી ‘રેવરાયું’ જ નહિ. અતિશય મોટા કોલર હલાવતાં એ ખડખડાટ હસીને કટલા વિસ્મયથી બોલી હતી! –

‘આ મારું બેટું હાથીના કોંન જેવું ચેવું હ? નૈ ભાભી?’

નયનાને ખૂબ જ ચીડ ચડતી. પણ શાંતાફૈબા જ સમુડીને આટલા લાડથી રાખતાં હોવાથી બિચારી ગુસ્સો મનમાં ને મનમાં જ દાબી દેતી. પણ હા, ત્રાંસી નજરે એ સમુડી સામે એવું તો જોતી કે જાણે કશી ચેતવણી ન આપતી હોય! પણ સમુડીનું તો એ તરફ ધ્યાન જ ક્યાંથી હોય?! એ તો પેટ પકડીને ખડખડાટ હસવામાં જ ગરકાવ થઈ ગઈ હોય. એના મુક્ત હાસ્યના રણકારથી ઘર આખુંયે ગુંજી ઊઠતું; પિત્તળના ઘંટના રણકારની જેમ! એ રણકારનાં મોજાં હર્ષદના ચિત્તની અજ્ઞાત સપાટી પર પાણીની અનંત લહેરોની જેમ કો’ક અણજાણા કિનારા ભણી સરતાં! જેનો હર્ષદને પોતાનેય કશો અણસાર ન હતો! પણ હા, હમણાં હમણાંથી નયનાનું હાસ્ય એને કંઈક અંશે બનાવટી લાગતું.

ગભરુ હરણી જેવી લાગતી નયના આટલી હદે ઘાતકી ને ફૂર હશે એ હર્ષદ કલ્પી જ

કઈ રીતે શકે? પત્રોમાં તો એ કેવીય મોટી મોટી વાતો લખતી! શું એ બધો દંભ હશે? શું એનામાં ઝરણા જેવું કશુંય સહજ નહિ હોય! બધું જ જાણે કૃત્રિમ, માપેલું, જોખેલું, ચોંટાડેલું, પોલું, બોદું, ખંધું... 'શો' કરવા માટેનું માત્ર? શું એનામાં લાગણી કે સંવેદના જેવું કશુંય હશે જ નહિ?!

સારું છે હજી લગ્ન નથી થયાં. ના પાડી દેવી હોય તો હજીય વખત છે. નાતફ્યાત જાય ચૂલામાં. જાણીબૂઝીને તે કંઈ કૂવામાં પડાય? આવા આવા અનેક વિચારો સુખડના ઝાડ પર લટકતા સપીની જેમ હર્ષદના મનમાં લટકતા.

સમુદીએ કેવી એના બાપાને ચોકખી 'ના' પાડી દીધેલી!

'શોંતાફૈબા, મીં તો બાપાનં કઈ દીધું ક મું ઈની હારે નંઈ પૈશું.'

'પસઅષ?'

'પસઅષ હું? બાપા કોંય બોલ્યા નેં તે મીં તો એય કઈ દીધું કે જીવલીના લગન વખતે જોન આઈ'તી ઈમોં અણવર બન્યો'તો એ સોકરો મનં ગમઅષ હ.'

સમુદીના બાપાએ નાત સામે લડીને, પોતાનો જાન આપી દઈનેય એની ઈચ્છા પ્રમાણે જ પરણાવેલી.

સમુદીની જેમ તડ ને ફડ કરી જ દેવું જોઈએ. ક્યાં સુધી ઊભા રહેવું ઉબરા પર?

હર્ષદે વિવાહ માટે 'હા' પાડી એ પછી, 'નારિયેળ-રૂપિયો' આપવાની વિધિ વખતે સસરાએ અચકાતાં અચકાતાં પૂછેલું, 'આજકાલ ઘણા છોકરા લગ્ન નક્કી થયા પછી, સાથે હર્યાફર્યાપછીયે ના પાડી દેતા હોય છે. તમે તો હર્ષદકુમાર...'

'શું તમે મનેય એવા છોકરાઓ જેવો જ ધારી લીધો?'

પણ રૂપિયો જ ખોટો નીકળે તો? ઘણીવાર હર્ષદ વિચારે છે -

‘સસરાની ને ન્યાતની તો એસીતેસી. પોતે ક્યાં ‘બ્રાહ્મણ’ છે?! પોતે તો ગૌરવભેર મિત્રોને કહેતો ફરે છે, ‘હું બ્રાહ્મણ નથી, હું તો માણસ છું.’

કોઈ વતન પૂછે તોય એ જવાબ આપે, ‘મને તો આખીય પૃથ્વી વતન જેટલી જ વહાલી લાગે છે.’ ને એ જ હર્ષદ આજે વિવાહની જાળમાંથી બહાર નીકળવા તરફડે છે! ના પાડી દેવાની એનામાં સહેજે હિંમત ક્યાં છે? ના, કોઈનાયે બાપની એને બીક નથી. પણ ચિંતા એ છે કે ના પાડી દેવાથી પિતાને કેટલો આઘાત લાગશે?

એકવાર હા પાડ્યા પછી, ચાંલ્લાય થઈ ગયા પછી, સાથે થિયેટરોમાં ને હોટેલોમાં હર્યાકર્યાપછી હવે ના કેવી રીતે પડાય? એમ તો હજીય એ ફટકા દઈને ના પાડી દે. પણ બીક માત્ર એટલી જ છે કે કદાચ ના પાડી દીધા પછી પિતાને કંઈક થઈ ગયું તો? આમેય બ્લડપ્રેશરની તકલીફ તો છે. પિતા આત્મહત્યા તો કદીય ન કરે પણ પછી જીવતેજીવ, ચૂપચાપ અંદર ને અંદર મરવા લાગે...

હર્ષદ પિતાને બરાબર ઓળખે છે. એમના જેવું પાણીપોચું હૈયું બીજા કોઈનુંય નહિ. હર્ષદ મેટ્રિકમાં નાપાસ થયો ત્યારે એના પિતા ગામમાં બહાર નીકળી શકતા નહિ. કોઈ પૂછે કે હર્ષદનું રિઝલ્ટ આવ્યું તો શો જવાબ આપવો? નાપાસ થયો એમ બોલતાં પહેલાં તો જાણે ગળામાં ડૂમ્બો જ બાઝી જાય... આટલી અમથી વાતના કારણેય ગામમાં નીકળી શકનાર, જો પોતે ‘ના’ પાડી દે તો ક્યારેય ઘરની બહાર નીકળી શકે?!

બીજે વર્ષે પાસ થયા પછી કોલેજ કરવા શહેરની હોસ્ટેલમાં જવાનું થયું. તે દિવસેય પિતાની પાંપણો સહેજ ભીની થયેલી. બાએ પણ સાડલાના છેડાથી આંખો લૂછી દીધેલી. પણ સમુડી છેક સુધી, વિદાયની ક્ષણ સુધી હસતી-બોલતી રહી હતી.

‘હરસદભૈ,’ સમુડીએ કહ્યું હતું, ‘ભણીગણીનં મો...દ્વા સાહેબ થજો. હાચવીનં રે’જો. શરીર હાચવજો. શરદીનો કોઠે હ તે વરહાદમો બા’ર નો જશો.’

કેવું તો દોઢડહાપણ કરતી હતી!

‘હા, સમુફૈબા,’ હર્ષદે જવાબ આપ્યો હતો, ‘બીજું કંઈ કહેવું છે?’

પણ ‘આવજો’ કહીને હર્ષદ જ્યાં બસમાં ચડ્યો, ત્યારે સમુદી ગળગળા સાદે, ડૂસકામાં અરધા ડૂબી ગયેલાં અવાજે બોલી, ‘મન નીં ગમઅષ, શોંતાફૈ...’

ત્યાં તો બંધ તૂટી જ પડ્યો. શાંતાફૈબાને વળગીને એ મોટેથી રડી પડી.

‘લે ગોંડી,’ શાંતાફૈબા બોલ્યાં, ‘તું તો હરસદ છોડી હોય અને હાહર વળાવાની હોય ઈમ કર સ ક! છોંની રે, હેંડ.’

એ વખતે પિતા રડયા તો નહોતા પણ એમનો આખોય ચહેરો થીજેલા આંસુ જેવો થઈ ગયેલો!

પિતાને દુઃખી કરવા કરતાં તો પોતે દુઃખી થવું એ જ કદાચ હર્ષદ માટે વધુ સુખદ હતું. પણ પિતાજીને પાંસઠ વર્ષ તો થયાં... જ્યારે પોતાને તો જિંદગ આખીનો સવાલ છે. જાણીબૂઝીને આમ કૂવામાં પડવાનું? આવી છોકરી સાથે લગ્ન કરવા કરતાં તો જિંદગી આખી કુંવારા રહેવું સારું... હર્ષદ આવું બધું વિચારતો એનુંય કારણ છે –

એક-બે પ્રસંગોના કારણે હર્ષદે મનમાં ને મનમાં નયના વિષે જે કિલ્લો રચેલો તે એક ક્ષણમાં જ ભાંગીને ભુક્કો થઈ ગયેલો.

હર્ષદનો સાસરેથી અવારનવાર આમંત્રણ મળતું. એકવાર એ સાસરે ગયો હતો.

શેરીમાં દાખલ થતાં જ, ચણિયો-બુશર્ટ પહેરેલી નયનાનું રૂપ જોતાં જ એ મુગ્ધ થઈ ગયો.

નયના કેટલી નાની ને કેવી તો મુક્ત દેખાતી! સાડી પહેર્યા પછી નયનાના હાથપગ બંધાઈ જતા! સાડી નહિ પણ જાણે ‘ટેન્શન’ પહેર્યું હોય! દિવાળી વખતે ‘ડ્રેસ’ પહેરવાને કારણે નયના ગામમાં ચર્ચાનો વિષય થઈ ગયેલી.

‘આય હાય! વિ’વા થ્યા કેડી તે બળ્યું આવું પેરાય?’

એ પછી, નયનાની મમ્મીએ કહ્યું હોય કે પછી કોણ જાણે કેમ પણ એ સાડી જ પહેરતી. આંગણામાં હર્ષદને જોતાં જ નયના દોડતી ઘરમાં પેસી ગઈ!

ઘર આખાયામાં ‘હર્ષદકુમાર આવ્યા. હર્ષદકુમાર આવ્યા’ થઈ ગયું. હર્ષદ સોફા પર બેઠો. સાસુએ પાણી આપ્યું. તર્જની પાણીમાં બોળાયેલી રહે એ રીતે સ્ટીલનો ચકચકતો ગ્લાસ જમણા હાથમાં પકડયો હતો ને ડાબા હાથમાં સ્ટીલનો લોટો. ખબર-અંતર પૂછ્યાં. બોર થઈ જવાય એવી બધી એમનાં સગાંઓની વાતો કરી. એ પછી બરાબર એક કલાકે નયનાકુંવરી ઓરડો ખોલીને રાજકુમારીની અદાથી બહાર આવ્યાં; સાડીમાં સજ્જ થઈને!

હર્ષદના મનમાં થયું, મને મળવાની નયનાને શું સહેજે ઉતાવળ નથી? ! પત્રોમાં તો એ કેવું કેવું લખતી! મને મળવાની આતુરતા અગત્યની કે સાડીમાં સજ્જ થવાનું? હર્ષદ સમુડીના લગ્નમાં ગયેલો ત્યારે...

કોલેજમાં વગી પત્યા પછી સાંજની બસમાં જ ગામડે, સમુડીના લગ્નમાં જવાનું નક્કી કરેલું. સમુડીના લગ્નમાં ગયા વિના છૂટકો જ નહિ ને! નહિતર એ જીવ લીધા વિના ન છોડે. રાત્રે લગભગ આઠેક વાગે હર્ષદ ગામડે પહોંચ્યો –

સમુડીના આંગણમાં વીજળીનો ઓક મોટો બલ્બ ઝગારા મારતો હતો. બે-ત્રણ પોલીસ પણ ત્યાં ઊભા હતા. કંઈ કેટલાંય રેશમી લૂગાં ભેગાં કરીને, સમુડીએ જાતે સીવેલો અને રબારી ભરત ભરેલો ચંદરવો પવનનાં મોજાંઓના તાલે તાલે ઝૂલતો, ને રબારી ભરતમાં ગૂંથેલાં આભલાં ઝગારા મારતાં.

મેડી ઉપરથી સમુડી અને એની સહિયરોનો અવાજ બારીમાંથી ધોધની જેમ ધસી આવતો. સમુડી સહિયરોથી વેરાયેલી, બારી પાસે બેઠેલી; હથેળી સહિયરની સામે ધરીને મેંદીની ‘અસ્સલ’ ડિઝાઈન મુકાઈ રહી’તી ત્યાં તો સમુડી એક ઝાટકે ઊભી થઈ ગઈ ને ધડ ધડ ધડ કરતી લાકડાનો દાદરો ઊતરી!

બધાં ચોંકી ઊઠ્યા કે સમુડી ગાંડી થઈ કે શું? ત્યાં તો સમુડી દોડતી આંગણામાં ગઈ ને

હર્ષદના હાથમાંથી બેગ લઈ લીધી; મેંદીની અધૂરી ડિઝાઈન મૂકેલા હાથે! બધી ડિઝાઈન ફેંદાઈ ગઈ.

‘ચમ હરસદભૈ,’ એકીશ્વાસે દાદર ઊતરવાથી સમુડીને શ્વાસ ચડી ગયેલો તે એક ક્ષણ શ્વાસ લઈને પછી બોલી, ‘ચમ આટલા મોડા આયા?’

‘અરે... અરે! બેગ ભલે રહી મારી પાસે. તારી મેંદીની અધૂરી ડિઝાઈન ખરાબ થશે.’

‘તેં ઈમોં હું? અવઅષ બેય હાથે મેંદીનો લપેડો કરી દૈશું.’

નયનામાં શું મને મળવાની જરીયે ઉત્સુકતા જ નહિ હોય?!

તેર

હર્ષદ અને નયના મેડા પર આવ્યાં.

ખાસ ગરમી કે ઉકળાટ નહોતો. અમસ્તો જ હર્ષદે કપાળે હાથ ફેરવ્યો.

‘લાવો,’ આ જોઈ તરત જ નયનાએ કહ્યું, ‘હું પંખો ચાલુ કરી દઉં.’

એણે પંખો ચાલુ કર્યો. બારી ખોલી નાખી. પછી ખુરશીમાં ગોઠવાઈ. બારીમાંથી આવતો તડકો હર્ષદના કાન પર પડતો હતો. આ જોઈ તરત નયના ઊભી થઈ. બારીનો પડદો બંધ કર્યો.

હર્ષદે વિચાર્યું, નયના અત્યારથી મારી કેટલી બધી સંભાળ રાખે છે!

વિવાહ થયા પછી સૌથી મોટી તકલીફ જ એ કે નાની નાની વિગતોનો આધાર લઈને મને એકમેકને વિશે જાતજાતની પૂર્વધારણાઓ કરે; સાચી પણ અને ખોટીય!

‘સામેથી સફેદ કપડાં પહેરીને પેલા ભાઈ આવે છે ને,’ નયનાએ તર્જનીસંકેત કરતાં કહ્યું, ‘એ મારા અંગ્રેજીના પ્રોફેસર હતા. આખું વરસ હું એમને ત્યાં ટ્યૅશન ગયેલી.’

નયના બોલતાં બોલી તો ગઈ પણ એ પછી જાણે એકદમ ચોંકી ઊઠી હોય એવું હર્ષદને લાગ્યું. હર્ષદની આંખો સહેજ ઝીણી થઈ અને નયનાનો ચહેરો ઉકેલવા લાગી.

નયના એકાદ ક્ષણ સહેજ અસ્વસ્થ થઈ પણ તરત જ બીજી ક્ષણે પોતાની જાત સંભાળી લીધી.

હર્ષદને થયું, એ ખરેખર ચોંકી ઊઠેલી? એ સાચે જ એકાદ ક્ષણ માટે અસ્વસ્થ થઈ હતી? કે પછી પોતાને એવો ભ્રમ તો નહિ થયો હોય?! હર્ષદને તો એમ કે એ પ્રોફેસર નજીક આવશે એટલે નયના એમને બોલાવીને પરિચય કરાવશે.

‘ભાઈ,’ પ્રોફેસર કોકને પૂછતા હતા, ‘નયનાબહેનનું ઘર ક્યાં આવ્યું?’

‘ખબર નહિ, બીજા કોઈને પૂછી જુઓ. હું તો અજાણ્યો...’ બાકીના શબ્દો પાછળ હવામાં જ રહી ગયા.

પ્રોફેસર આગળની શેરી તરફ વળી ગયા. આ જોઈ નયનાએ જાણે કે ‘હા...શ’ અનુભવી હોય એમ ઊંડો શ્વાસ લીધો. પછી બોલી, ‘હર્ષ...’

‘હું?’

‘એક મિનિટ, હું હમણાં આવું, હો!’ કહી હર્ષદના હાથમાં કો’ક મેગેઝિન પકડાવી નયના નીચે ગઈ.

હર્ષદ એ ફિલ્મી મેગેઝિનનાં પાનાં ઉથલાવવા લાગ્યા. મનમાં વિચારો ઊભરાતા હતા –

પોતાના ઘર આગળથી જ એ પસાર થયા હોવા છતાં નયનાએ એમને બોલાવ્યાય નહિ! તાજા જ વિવાહ થયા હોવાથી મારો પરિચય કરાવતાં શરમ આવતી હશે? પણ થિયેટરના અંધકારમાં તો એનામાં શરમનો છાંટોય દેખાતો નથી? પ્રોફેસરને જોતાં જ એ કેમ ચોંકી ઊઠી?

ગમે તે હોય, પણ નયનાએ એ પ્રોફેસરને બોલાવવા તો જોઈએ જ. વરસ આખું જેમને ત્યાં એ ટ્યૈશન ગયેલી એ પ્રોફેસરને બોલાવ્યાય નહિ! પોતાનું જ ઘર એ શોધતા હતા એ સાંભળવા છતાંય...?!

એ પ્રોફેસર હતો તો હેન્ડસમ! કદાચ –

ક્ષણભર તો હર્ષદનાં હાડકાં સોંસરી વીજળી પસાર થઈ ગઈ. આંખો આગળ જાણે અંધારાના ગૂંચળાં દેખાયાં.

નયના ઉપર આવી..

એના ચહેરા પર હવે કશીક શાંતિ... કશીક... ‘હા...શ’ દેખાતી હતી.

ક્યાં જઈને આવી હશે એ? પેલા પ્રોફેસરને તો નહિ મળી આવી હોય?! મારી નજર મેગેઝિનમાં હતી ને મન વિચારોમાં. આથી કશો ખ્યાલ ન આવ્યો. એ પ્રોફેસર નયનાનું જ ઘર શોધતા હતા તો થોડીવાર પછીય આવ્યા કેમ નહિ?! શેરીમાં કોક તો મળે ને ઘર બતાવનારું?!

હર્ષદનું મગજ ભમતું હતું.

વાતાવરણ ભારેખમ બની ગયું હતું.

‘હર્ષ,’ નાટકનો સંવાદ બોલતી હોય એમ નયના બોલી, ‘એકલો પડી ગયો’તો, નહિ.’

‘નયનું...’ ધીરેથી હર્ષદે પૂછ્યું, ‘કેમ તેં એ પ્રોફેસરની આવી અવગણના કરી?’ ને ઝીણી આંખો કરીને નયના સામે તાકી રહ્યો.

નયના વાત બદલવા ઇચ્છતી હતી પણ અચાનક આવો પ્રશ્ન સાંભળી મૂંઝાઈ ગઈ.

પણ પછી શબ્દો ગોઠવી ગોઠવીને નયના બોલી, ‘હવે તો હું ભણી રહી. હવે ક્યાં એમનું કશુંયે કામ પડવાનું હતું?!’

ક્યારેક નયનાને પોતાનુંય કોઈ કામ નહિ પડે ત્યારે? –

આ વિચારથી હર્ષદ ધ્રૈજી ઊઠ્યો.

પોતે નાનપણથી જે કન્યાની કલ્પના કરતો આવ્યો છે એ નયના તો નથી જ. એની નયના શું આટલી સ્વાથી? ગુરુની આવી અવગણના? બીજું કોઈ હોય તો ધડ ધડ દાદરો ઊતરીને સામે જાય...

કદાચ એ પ્રોફેસર સાથે લફરું તો નહિ હોય?!

જોકે, હું એને ગમું છું એ તો નક્કી. એમાં બે મત નહિ. એ મને ખૂબ સાચવે છે એ ય સો ટચના સોના જેવી વાત. પણ...

નયના બારીમાંથી જુએ તે છતાં બોલાવે નહિ એટલી નાની અમથી ઘટનાથી હર્ષદના ભીતરમાં અણુઘડકો કરી જશે એનો તો કોઈને અણસાર પણ ક્યાંથી આવે?

હર્ષદને એ રાતે મોડા સુધી ઊંઘ ન આવી. નયનામાં સંસ્કારનો આટલો બધો અભાવ? કે પછી કશુંક જુદું જ...

જોકે, લગ્ન પછી તો એ સુધરી જશે. કદાચ વરસાદમાં ચાલતાં પગ સહેજ લપસ્યો હોય ને પછી જાતને સંભાળી લીધી હોય તો ઓમાં શો વાંધો?

પોતેય પેલે દિવસે સમુડીને ચુંબન ક્યાં નહોતો કરી બેઠો? એની કો'ક ભૂલ માફ ન કરી શકે એવો તો પોતે નથી જ. પણ નિખાલસતાથી નયનાએ વાત તો કરવી જોઈએ ને? પણ ધારો કે એવું કશું પણ ન હોય તો?

મન વિચારોમાં ગૂંચવાતું જ ગયું. પોતાની આસપાસ કરોળિયાના જાળા જેવું કશુંક રચાતું ગયું. આંખ ઘેરાતી ગઈ.

વહેલી સવારે આંખ ઊઘડી ગઈ. થયું, સમુડી હમણાં જ ઉઠડવા આવશે. પણ ત્યાં તો ખ્યાલ આવ્યો કે પોતે તો નયનાના ઘરે સૂતો છે! તો, હમણાં નયના આવશે ઉઠડવા.

દૂર કોક મંદિરમાં થતી આરતીનો ઘંટારવ વહી આવ્યો. થોડીકવાર કાગડઓના અવાજો આવ્યા. આખી રાત કાન પાસે ગણગણતા હતા એ મચ્છરો ચાલ્યા ગયેલા. પોતાની

આજુબાજુ રચાયેલ કરોળિયાનું જાળુંય અત્યારે નહોતું. કશા જ વિચારોય નહોતા. મોડે મોડેય થોડી ઘસઘસાટ ઊંઘ આવી ગયેલી એથી મન પ્રકૃલ્લિત હતું.

બારીમાંથી ઠંડો પવન વહી આવ્યો. પવન વધારે ઠંડો લાગ્યો. પવનમાં ભળેલી ઝાકળભીના ઘાસની ગંધ ગમી. એ ગંધનો અનુભવ થતાં જ, પથારીમાં રહે રહેય જાણે પાછલી બારી પાછળના મેદાનમાં વિસ્તરેલું, પ્રભાતના કુમળા પ્રકાશથી છવાયેલું ઘાસ દેખાયું. ઘાસ પર ઝાકળ ચળક ચળક ચમકતું. પડોશીના રેડિયોમાંથી મીરાંબાઈના ભજનનો અવાજ વહી આવ્યો. ક્યાંક લાઈટની સ્વીચ ઉઘાડબંધ થવાથી રેડિયોમાં થતાં ડિસ્ટર્બન્સનો અવાજ આવ્યો.

હવે કોઈ ઊઠે તો સારું. જેથી ઊભો થઈને બ્રશ કરું. આમ ભલે બધાં ઘરમાં મોડાં ઊઠતાં હોય પણ કોઈ મહેમાન હોય ત્યારે તો...

હર્ષદ પથારીમાં પડ્યો પડ્યો અકળાતો હતો.

છેક આઠેક વાગે એનાં સાસુ ઊઠ્યાં. આ ઘરમાં સવાર શું આટલું મોડું પડે?

હર્ષદ મોડામાં મોડું સાડા છએ તો ઊઠી જ જાય. જોકે, વહેલા ઊઠવાની ટેવ પડી સમુડીના કારણે. દૂધ લઈને પોણા છએ તો સમુડી આવી જાય. છ વાગે તો નળ આવે એટલે પાણી ભરે. પછી પથારીઓ ઉપાડે ને છોઈલે જાય અગાસીમાં; હરસદભૈને ઉઘાડવા સ્તો.

‘હરસદભૈ...’ દાદરેથી ભૂમો પાડવાનું શરૂ કરે. ‘ઊઠો હડો અવઅષ. હવાર પડયું. જુઓ, તડકા ચડયા.’

તડકા ચડયા એ સાબિત કરવા દર્પણ સાથે લેતી જાય. અગાસીના એક ખૂણે તડકાનો ટુકડો આવ્યો હોય. ત્યાં જઈને એ સૂતા હર્ષદની આંખો પર દર્પણ વડે તડકા ફેંકે. પણ હર્ષદે રાત્રે મોડા સુધી વાંચ્યું હોય એટલે હાલેય નહિ.

પણ સમુડી એમ કંઈ છોડે? કબૂતરનું એક પીછું લઈ હર્ષદની બિડાયેલી પાંપણો પર ફેરવે, બે હોઠ વચ્ચે રહેતી થોડી જગ્યા પર ફેરવે.

‘તું જા નીચે, હમણાં ઊંડું છું.’ કહી હર્ષદ પડખું ફરી જાય.

‘ઊંડી રિયા પસઅષ તો.’ કહી સમુડી બીજો ઉપાય અજમાવે.

પોતાના ચોટલાની પૂંછડીના વાળ હર્ષદના કાનમાં ખોસે. અને જો તોય ન ઊઠે તો ઢંભેળીનેય ઉઠાડે.

‘કુંભકરણની ગોડી (જેમ) ચ્યોં લગી ઘોરસો? ઊંઠો હડો અવ. માર પથારી લેવી હ.’

હર્ષદ ઊભો થતાં બબડે, ‘એક પથારી લેવા હાટું મારી લાખ રૂપિયાની ઊંઘ બગાડી.’

સમુડી મજાક કરે, ‘તમારો લગન થૈ ગ્યા કેડે નીં આવું ઊંઘ બગાડવા.’

રોજ વહેલી સવારે હર્ષદ જાગી તો જતો જ; કાગડા, સૂડા તથા કાબરોની અવાજથી. પણ સમુડી ઉઠાડવા આવે એની રાહ જોતો પથારીમાં પડયો રહેતો.

કોક પોતાને જગાડવા આવે એ હર્ષદને ખૂબ ગમતું.

પણ એક દિવસ હર્ષદને આશંકા થઈ હતી કે હવે તો સમુડી પોતાને ઉઠાડવા નહીં આવે. મેડા ઉપર, સમુડીને ચુંબન કરી બેઠો હતો તેના બીજા દિવસે સવારે હર્ષદની આંખ ખૂબ વહેલી ઊઘડી ગયેલી, સ્વપ્નદોષ થઈ જવાના કારણે.

થોડી ક્ષણ તો એ નિઃસ્તબ્ધ થઈ ગયો. ખબર નહિ કેટલા વાગ્યા હશે! પૂર્વમાં આછરું અજવાળું દેખાતું હતું. ગીચ ઝાડીને વીંધતાં સૂર્યકિરણો પણ આવી રહ્યાં હતાં. કા...કા... અવાજ કરતા કાગડાઓ પસાર થતા હતા. પેલી કાબર દૈયડના ટહુકાની નકલ કરવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરતી હતી. પણ હજી સમુડીનો અવાજ નહોતો આવતો.

હર્ષદે વિચાર્યું. આજે સમુડી પોતાને ઉઠાડવા નહીં આવે. મારા પર હવે એ કઈ રીતે વિશ્વાસ પણ રાખે? હવે મારી સાથે સીમની પેલી તરફની ટેકરી પર સૂર્યાસ્ત જોવા તો નહીં જ આવે. અને ગામની ઉત્તરે, પાંચેક કિ.મી. દૂરથી પસાર થતા રેલવેના પાટા તરફ તો કદાચ ક્યારેય નહીં આવે!

બંને જણ રેલવેના પાટા પર કેવાં ફરવાં જતાં! બંને અલગ અલગ પાટા પર ચાલતાં; બેય હાથ પહોળાં કરી, સમતોલન રાખીને કોણ ઝડપથી અને પડી ગયા વગર પાટા પર દોડી શકે એની શરતો લાગતી. જે શરત હારે તેણે કેરીઓ, બોર, રાયણ, જામફળ કે જાંબુ બીજાના માટે ચોરી લાવવાં પડતાં! પાટા પર ચાલવાને બંને જણ ટેવાયેલાં તો હતાં. પણ થોડેક જતાં સમતોલન ડગતું ને એકાદ પગ પાટા પરથી નીચે પડી જતો. એ પછી બંને જણ એકમેકનો હાથ પકડી આંગળીઓમાં આંગળીઓ પરોવીને, બીજો હાથ પહોળો રાખીને, પાટા ઉપર દોડતાં, તો પડતાં નહિ. સમતોલન રાખીને, સંવાદિતા જાળવીને પાટા ઉપર બંને પૂરઝડપે દોડતાં આગળ ને આગળ; નિરુદ્દેશ!

પણ હવે?

સમુડી એવું નહિ વિચારે કે ઘરમાં બધાં હતાં તોય મેડી પર પોતાને બાથમાં લઈને ચુંબન ચોડી દીધું તો પછી રેલના પાટા પર કે વનવગડામાં તો હર્ષદ શું નહિ કરે?

પણ મારે મેડી પર એમ નહોતું કરવું જોઈતું. કેમ એવું થઈ ગયું એ હર્ષદનેય સમજાતું નહોતું. સસ્તી નવલકથાઓ વાંચવાને કારણે? ફૂટતી યુવાનીને કારણે? ના, એવું કારણ તો ન હોઈ શકે. તો પછી? હર્ષદને કશું જ સમજાતું નહોતું.

મોં સુધી ચાદર ઓઢીને એ સમુડીની રાહ જોવા લાગ્યો.

શા માટે એ સમુડીની રાહ જુએ છે? ગઈકાલના પોતાના વર્તનથી એને ખરાબ લાગી ગયું છે કે નહિ એ જાણવા માટે?

કદાચ બા જ એને કહેશે, ‘લી સમુડી, જા, હરસદિયાનં ઉઘડી આય.’

પણ બાના કહેવાથી સમુ આવે તો એ શા કામનું?!

કદાચ... હવે સમુડી ક્યારેય નહિ આવે! એવો નિઃશ્વાસ નાખી હર્ષદે ચહેરા પરથી ચાદર ખસેડી તો –

ચાદર લઈ લેવા માટે ઝૂકેલી સાક્ષાત્ સમુડી!

હર્ષદની નજર ઢળી ગઈ. ગઈકાલના પોતાના વર્તનને કારણે એ સમુડીની સામે આંખ ન મેળવી શક્યો.

‘ઓખો બંધ નોં કરશો અવઅષ. ઊઠો હડો, લ્યો! જોણે મારી શરમ આવતી હોય ઈમ....’ને સમુડી ખડખડાટ હસી પડી ને હર્ષદનો કાન આમળતાં ઉમેર્યું, ‘હડો ઊભા થોવ, મારઅષ ગોદડો લેવો હ.’

હર્ષદ એની સામે જોઈ જ રહ્યો!

જાણે ગઈ કાલે મેડા ઉપર કશું બન્યું જ ન હોય એવું લાગતું હતું સમુડીને જોઈને!

સમુડીને પોતાનું વર્તન ગમ્યું હશે? સહજ-સ્વાભાવિક લાગ્યું હશે?

સમુડી ચાદર ખેંચી લે એ પહેલાં જ હર્ષદ ચાદર ઓઢેલી જ રાખીને નીચે ચાલ્યો ગયો ને ટુવાલ લઈને સીધો બાથરૂમમાં.

એ પછીયે સમુ થોડી ક્ષણો ઊભી રહેલી અને હર્ષદના વજનથી નવા ગોદડામાં પડેલા ખાડા તરફ કેવી તો તાકી રહી હતી!

પણ અહીં તો નયના ઉઘડવા ન આવી એટલે કંટાળીને હર્ષદ ઊભો થયો. કદાચ નયનાને એમ હશે કે હર્ષદ સૂતો છે તો ભલે સૂતો. જગ્યા બદલાઈ એથી કે મચ્છરોના કારણે કદાચ બરાબર ઊંઘ ન ચે આવી હોય.

ટૈથપેસ્ટનું ઢાંકણ ખોલી, પેસ્ટ લગાવી આપીને બ્રશ હર્ષદના હાથમાં આપતાં નયના બોલી, ‘તમને જો દાતણ ફાવતું હોય તો લીમડાનાં દાતણ પણ છે.’

હર્ષદને થયું, વાહ! નયના મારું કેવું ધ્યાન રાખે છે!

ચા નાસ્તો પતાવ્યાં. પછી હર્ષદને ના’વા માટે નયનાએ ગરમ પાણી આપ્યું. ટુવાલ-કપડાં બાથરૂમમાં મૂકી આપ્યાં. હર્ષદ ના’વા બેઠો. ડોલમાંના ગરમ પાણીમાં ખુલ્લા નળમાંથી

હંડું પાણી પડતું હતું. ગરમ પાણી અને હંડું પાણી એકમેકમાં હળીમળી જતું. પરપોટા થતા ખરા પણ શમી જતાં.

હર્ષદને નયનાનો અવાજ ખૂબ ગમતો. એનો લહેકો... એનો રણકાર... કેવો મીઠો લાગતો! બહાર નયના કશીક વાત કરતી હતી. પણ નળના અવાજના કારણે સ્પષ્ટ સાંભળાતું ન હતું. આથી હર્ષદે નળ સહેજ ધીમો કયી.

‘શું રાંધીશું? હર્ષદકુમારને શું ભાવે?’

હર્ષદને થયું. હમણાં અતિઉત્સાહથી નયના જવાબ આપશે, ‘એમને તો મમ્મી, પૂરણપોળી બહુ ભાવે.’ ને રસપૂર્વક ઉમેરશે. ‘આજે તો મમ્મી, એમના માટે હું જાતે જ રસોઈ બનાવીશ.’

પણ એના બદલે હર્ષદે સાંભળ્યું, ‘જે કરવું હોય એ કરી દો ને મમ્મી, નહિતર બજારમાંથી કંઈ મંગાવી દો એટલે એટલી માથાકૂટ ઓછી.’

ડોલમાં હાથ બોળી જોયો તો પાણી વધારે હંડું થઈ ગયેલું. નળ બંધ કયી.

પતિ માટે રસોઈ કરવી એને માથાકૂટ કહેવાય? માથાકૂટ!

‘ખોવ, ખોવ, હરસદભૈ, આજ તો મીં બનાયું હું. ચેવું થ્યું હ? મન ખબર હ ક તમનં એકલું પૂરણ બઉ ભાવઅષ. લ્યો જી (ઘી) નખીનં થોડું પૂરણ આલું. લઈ લ્યો ક આટલું. ચ્યો વધાર હ?’

‘હરસદભૈ, ઓ... હરસદભૈ,’ બારણામાં પેસતાં જ સમુડી બોલી હતી, ‘આજ તો તીકમ મા’રાજની બોઈડીનો બોર વેણી લાઈ સુ.’

પછી ટાંકીની ચકલી ચાલુ કરી બોર ધોયાં. ધૂળનું બારીક પારદર્શક આવરણ દૂર થતાં લાલચટાક રંગ વધારે ચમકી ઊઠ્યો. દરેકેદરેક બોર પરની પાતળી ડીંટડી ઉખાડી ને ભીના હાથે ખોબામાં લાલચટાક બોર લઈને સમુડી હર્ષદને આપવા ગઈ. પણ ત્યાં જ કંઈક યાદ આવતાં અટકી.

‘ઊભા રો ઘડીક. મું જરા મેઠું-મરચું ચોપડી આલું.’

પછી રસોડામાં જઈ, આંગળીઓ પર સહેજ તેલ લઈને, બેય હથેળીઓમાંનાં બોરને પોલા હાથે મસળીને તેલ લગાડ્યું. જેથી મીઠું મરચું બરાબર ભળે. પછી મીઠું, મરચું અને જીરાળું. પણ જ્યાં મીઠું મરચું લઈ બોરને લગાવવા જાય ત્યાં તો –

‘ઓઈ મા! હારી બઉં બળતા બળઅષ હ.’

બોર તોડતાં બરાબરના કાંટા વાગેલા. બધીય આંગળીઓ લગભગ ઉઠરડાઈ ગયેલી. જે બોર વધારે ઊંચાઈએ હોય એને તોડવા તો ઊંચો કૂદકો જ લગાવવો પડે ને!

હમણાંથી હર્ષદ પણ સમુડીની સાથે બોર ચોરવા નહોતો જતો. નહીંતર તો હર્ષદ ઘોડે બને ને સમુડી ઉપર ચડી બોર તોડે. પછી ચણિયામાં બોર બાંધી લઈ સમુ હર્ષદનો હાથ પકડે, બીજા હાથની તર્જની નાકે મૂકી સૂચવે કે ચૂપકીદીથી સરકી જવાનું છે. ચૂપચાપ બહાર સરકી ગયા પછી પણ છીંડું ખુલ્લું ન મૂકે. પણ થોરને હતો એમ ગોઠવી દે.

પણ હર્ષદ હવે તો ‘મોટો’ થઈ ગયો હતો. ટેકરી પર સૂર્યાસ્ત જોવા સાથે આવતો પણ બોર કે કેરીઓ ચોરવા નહિ. મોટું થવું એ જ સાલું સૌથી મોટું દુઃખ છે... આથી સમુડીને એકલીને જ જવું પડતું. ને બોર તોડવા કૂદકા લગાવવા પડતા. છીંડામાં પેસતાં પહેલાં જ ઝાંઝર કાઢીને નાખીને કેડમાં ભરાવ્યાં હોય, જેથી કૂદકોય બિલ્લીપગે જ મારવાનો રહે. બે-ત્રણ વાર કાંટાના ઘસરકા હાથ પર પડે નહિ ત્યાં સુધી તો બોર હાથમાં ન આવે. કારણ કે હાથ પહોંચે એવાં નીચાં તો બોર તો કોઈએ તોડી જ લીધાં હોય, વળી બપોરે તીકમ મા’રાજ રોટલા ખાઈને ‘લેંમડા નેંચ’ આડા પડ્યા હોય એ સમયે જ બોર ચોરવા જવાય. પહેલાં કાન સરવા કરીને તીકમ મા’રાજનાં નસકોરાં બોલે છે કે નહિ એની બરોબર ખાતરી કરવી પડે. ને એ પછી જ ખેતરમાં છીંડું પાડીને ‘બોઈડી નેંચ’ જવાની હિંમત કરાય. અને તીકમ મા’રાજ પણ જમ્યા પછી અડધા કલાકથી વધારે આડે પડખે ન થાય. આથી આટલા સમયમાં જ બોર ચોરવાનાં.

ઘણીવાર સમુડી વિચારતી, ‘પીટયા તીકમ મા’રાજનં બરાબરની ભોંગ પીવડાવવી માગ હ ક પસઅષ ઊંઘની દવા ખવડાવી દેવી લાડવા ભેગી...’

‘મરચું અડઅષ હ તે હારી બઉ બળતા બળઅષ હ.’ એમ બોલતી સમુડીના મોંમાંથી સીસકારા નીકળી જાય. ઉઝરડાઈ ગયેલી આંગળીઓમાં સખત લાઘ્ય બળતી હોય તે છતાંય મીઠું મરચું તો બરાબર લગાવે જ ને પછી હર્ષદને આપે.

‘આ છેલ્લી વાર આલું સું હોં,’ પોતાની સાથે હર્ષદ આવતો નથી એનો રોષ ઠાલવતાં કહે, ‘પારકી ઓંગળીઓ ધાવે કોંય નોં વળઅષ.’

એમ તો બજારમાંય બોર તો ઘણાંય મળે. પણ ‘પીટયા’ તીકમ મા’રાજની ‘બોઈડી’ જેવાં એકેય નહિ. ઈળિયોય ઝીણો અને ગર્ભ તો... અહા! કેવો ખટમધુરો! અરે! ઈળિયો મમળાવવાનોય કેવો ‘હવાદ’!

સમુ વિચારતી, ‘તીકમ મા’રાજ પણ મૂઓ ગોંમમોં વેકવાનં બદલે શે’રમોં વેકવા નેંકળઅષ તાણં નેળિયામોં જ રોયાનં ઓતરીનં લૂંટી લેવો માગ હ.’

આથી ચોરી કર્યા સિવાય બીજો ઉપાય જ શો? હર્ષદનેય એ બોર બહુ ભાવતાં. એમાં બોરના ગર્ભની ખટમધુરી મીઠાશ ઉપરાંત સમુડીની આંગળીઓનીય મીઠાશ ભળતી.

‘હાળું આ વેળા કોંટા વધાર વાગ્યા હ... નખ્ખોદ જાય પીટયા ભગવોનનું... બોઈડી પર કોંટા હું કરવા ઉગાડ્યા હસી? કાલ કપડોં ધોતઅષ હાબુનું પોંણી અડસે તાણં તો બહુ બળતા બળસે.’

સમુડી આમ બબડતી હોય ત્યાં તો શાંતાફૈબા આ જોતાંવેંત ગરજે, ‘લી, આવોં બોર ચમ હરસદિયાનં આલ્યોં સ? પસઅષ ઉધરસ નીં થાય?’

‘તે ઈમોં હું? મું અઈડુસીનોં પોંન લીયાવોય. નં ઈનો રહ કાઢીનં પઈં દએ, પસઅષ?’

ત્યાં તો શાંતાફૈબાનું ધ્યાન સમુડીની આંગળીઓ તરફ જાય. ને ઉઝરડા વધારે ઊંડા હોય ત્યાં દવા લગાવી આપે.

પોતાને બોર ભાવતાં આથી સમુડી કેટકેટલું કરતી!

સમુડી

નયનાને તો આ બધી માથાકૂટ જ લાગે, માથાકૂટ!

ચૌદ

નાહ્યા પછી હર્ષદ મેડા પરની બારી પાસે બેઠેલો. શેરીના વળાંક પાસેના ઘરમાં કોક કન્યા પોતાં કરતી હતી. ચણિયો ઢીંચણથીયે ઊંચો ચડાવેલો. પોતાં કરવાની રીત બરાબર સમુડી જેવી જ હતી!

ડાબો હાથ ફર્શ પર ટેકવીને જમણા હાથે મોટું અર્ધવતુળાકાર પોતું વજન દઈને ફેરવતી. ભીનું અર્ધવતુળ બારણામંથી આવતા અજવાળામાં થોડીક ક્ષણ ચળકતું ને સુકાઈ જતું. ‘ચકી ચકી પાણી પી જજે’ એમ બોલતાં વાર જેમ પાટીમાંનું પાણી સુકાઈ જાય ને એમ! પછી એ બહાર ઓટલા પર આવી, ડોલમાંના રહ્યાસહ્યા ગંદા પાણીમાં છેલ્લી વાર કપડું બોળીને ઓટલે ફેરવ્યું ને પછી એ કપડું ઓટલા પાસેની કપડાં ધોવા માટેની બનાવેલી ચોકડીમાં મૂકીને અંદર ચાલી ગઈ.

શેરીના વળાંક આગળ એક સુકલકડી ગાય આવીને ઊભી રહી. એક શીંગડું કોણ જાણે શાથી અડધું જ હતું. ચોકડીમાં પડેલા પોતું કરવા માટેના ભીના કકડા તરફ નજર જતાં જ એ ગાય દોડી, ભીનું પોતું મોંમાં લઈને વાગોળવા માંડી.

હર્ષદને નવાઈ લાગી. ગાયને કાગળ ખાતી તો ઘણીવાર જોયેલી. પણ આ શું? પોતું કર્યા પછીનો મેલો-ગંદો કકડો સુધ્યાં?! કદાચ એ કકડાથી રસોડાંનું ધોયું હોય ને એમાંથી દાળ-શાકની વાસ આવતી હોય. પણ થોડી ક્ષણ પછી જ ગાયે એ કકડો મોંમાંથી બહાર કાઢી નાખ્યો. પોતું કરેલો એ ભીનો કકડો લગભગ સુકાઈ ગયેલો! આ જોઈ થયું, ગાય

કેટલી તરસી હશે! એથી જ એ ભીનો કકડો બરાબર ચાવી ચાવીને એમાંથી જે કંઈ પાણી મળ્યું એ પીધું (!) હશે. નેપછી એ કકડો મોંમાંથી કાઢી નાખ્યો હશે.

આ ગામમાં પાણીનો ત્રાસ તો પહેલેથી જ. એમાંય છેલ્લા ચારેક દિવસથી તો મોટર બળી ગઈ હોવાથી નળ પણ નથી આવતા. દરેકેદરેક ઘરમાં પાણીની જ ‘રામાયણ’ ચાલતી હોય. આના કરતાં તો નળ નહોતા ત્યારે સારું હતું. ગામનું તળાવ ભલે સુકાઈ ગયું હોય પણ કૂવાઓમાંથી નાવા-પીવા માટેનું પાણી તો મળી રહેતું. પણ નળ આવ્યા પછી તો માંડ બે-ત્રણ કૂવાઓ બચ્યા છે! અત્યારેય એ કૂવાઓ તો પીવાનું પાણી પૂરું પાડે છે. હા, થોડુંક ડહોળું હોય પણ પીધે મીઠું લાગે. તળાવનું પાણી તો નર્થા કાદવવાળું જ. નરી આંખેય એમાં પુષ્કળ જીવાત તરતી દેખાય. જો વધારે દિવસ નળ બંધ રહે તો એ કાદવ પીધે જ છૂટકો.

શાંતાફૈબા હર્ષદને કહેતાં, ‘તારા હાહારાના ગોંમમોં તો પોંણીનો એવો ત્રાસ કે પોંણીય ચોખ્ખા ઘીની જેમ વાપરવું પડઅષ!’

સાચે, ગામ આખુંવે ખૂબ જ કરકસરથી પાણી વાપરતું. મોટર ન બળી ગઈ હોય તોય પાણીનો ત્રાસ તો દર ઉનાળામાં, નળમાંય પાણીનો ફોસર એટલો બધો ઓછો કે ઊંચાણવાળા વિસ્તારોમાં તો પાણી ચકલી સુધીય ચડે નહિ. આથી બધાય ઘરના આંગણામાં ખાડા ખોદ્યા હોય ને નળ આવે ત્યારે આવા ખાડામાં ઊતરી, કોંક ખોલી નાખી, પાણી ભરવાનું. જોકે, નયના રહેતી તે વિસ્તારમાં તો ફોસર સારો રહેતો.

પેલી ગાય હજીયે વળાંક પાસેના ઘરની ચોકડીમાં, સિમેન્ટની કિનારી પાસે પાણીનો રેલો વળગેલો એ ચાટતી હતી. એની ભૂરી ભૂરી જીભ સાવ સુકકી અને ફૂલી ગયેલી દેખાતી. જીભ પર પણ ભીનાશનું નામનિશાન નહોતું જણાતું. એના મોંમાંથી લાળ સુધ્ધાં સુકાઈ ગઈ હશે. જીભ પરની વાદળી નસો તો કેવી ફૂલી ગયેલી!

એ ગાયને ક્યારથી પાણી નહિ મળ્યું હોય? સવારે ચોકડીઓમાં કપડાં ધોતી સ્ત્રીઓમાંથી કોઈનેય દયા નહિ આવી હોય? ચોકડીમાં પડેલી ડોલમાં મોંઢું નાખવા દોડતી આવતી

ગાયને શું બધાંએ હાંકી કાઢી હશે? લાવ, હું નયનાને બૂમ પાડીને કહું કે ગાયને પાણી પાય.

આમ વિચારી હર્ષદ નયનાને બૂમ પાડવા જતો હતો ત્યાં જ નયના ઘરમાંથી બહાર આવી. જાજરૂ જવા માટેની નાની પ્લાસ્ટીકની ડોલ ચોકડીમાં, ટાંકીના નળની નીચે મૂકીને અંદર ગઈ. ટાંકીની ચકલીમાંથી પાણી દદડતું દેખી પેલી ગાય દોડતી ધસી આવી. ડોલમાં મોં નાખીને સહેજ સહેજ ભરાયેલા પાણી ઉપર એની ભૂરી ભૂરી, ફૂલી ફૂલીને દડો થઈ ગયેલી જીભ ફેરવવા લાગી.

આ જોઈ હર્ષદે નયનાને બૂમ પાડવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. ડોલમાં પાણી ભરાતું જશે ને ગાય પીતી જશે. ત્યાં તો ફટક કરતો લોખંડની જાળી ખોલવાનો અવાજ આવ્યો. નયના બહાર નીકળી. ગાયના મોં પાસેથી ડોલ ઝૂંટવી લીધી અને ગાયને હાંકી કાઢી.

બિચારી ગાય સહેજે ગુસ્સો કર્યા વગર, તૂટેલું શીંગડું હવામાં ચીંઝ્યા વગર, ચાલી ગઈ નિસાસા નાખતી...

‘નયના’, પછી હર્ષદે ભીના સાદે કહ્યું પણ હતું, ‘ગાયને થોડુંક પાણી પીવા દીધું હોત તો?’

‘પીવાના માટલામાં પાંચ લોટા જ પાણી છે, ખબર છે?’

‘હું પીવાના માટલામાંથી ગાયને પાણી પાવાનું નથી કહેતો. જાજરૂ જવા માટેની ડોલમાં, તળાવમાંથી ભરી લાવેલું ડહોળું પાણી ભરાતું હતું એની વાત કરું છું.’

‘તે હજી એ પાણીથી ધોવાના કેટલાં કપડાં પડ્યાં છે?’ આજે તો ઓશીકાનાં કવર ને ચાદર પણ ધોવાં કાઢ્યાં છે.’

‘નયના, તેં ગાયને પાણી ન પાયું હોત તો હજી સમજાત પણ તરસી ગાયના મોંમાંથી પાણી ઝૂંટવી લેવાનું કામ તો સાવ નિર્દય હોય એ જ કરે.’

‘હા, ભલે રહ્યાં અમે નિર્દય. ખબર છે તમે બહુ દયાળુ છો તે!’

‘નેના,’ હર્ષદે કઠોર અવાજે ગુસ્સાથી કહ્યું, ‘ખબર છે? લોકો પરબો બંધાવે છે.’

‘મારે પરબ બંધાવીને પુણ્ય નથી કમાવું.’

‘બોળચોથના દિવસે તો તું કંકુ ચોખા લઈને ગાયની, વાછરડાની પૂજા કરે છે, નહિ?’
હર્ષદે નયનાને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘હા. એ તો કરવી જ પડે ને! બધાંય કરે છે!’

‘અને ગાય તરસે મરતી હોય તો એને પાણી નહિ પાવાનું?’

‘ના, નહિ પાવાનું. સાડી સત્તર વાર નહિ પાવાનું?’ તમારે આ બધી શી પંચાત? તમે તમારું કામ કરો ને!’

‘માબાપ તરફથી તને કોઈ જાતના સંસ્કાર જ નથી મળ્યા..’

‘માબાપને વચમાં ન લાવશો, કહી દઉં છું હા! અને સામેના ઘરમાં પેલી પોતું કરતી જમનીને ટીકી ટીકીને જોયા કરવી એ સારા સંસ્કાર કહેવાય, ખરું ને?’

હર્ષદને થયું કે આની જોડે જીભાજોડી કરવા કરતાં તો સામે ટીંગાડેલા દર્પણ પરની ધૂળ સાફ કરવી સારી.

પંદર

એ પછી બીજે દિવસે જે બન્યું એ જોઈને તો હર્ષદ જાણે અંદરથી ચિરાઈ ગયો.

મેડી પર, બારી પાસે ખુરશી નાખી, હાથમાં છાપું લઈને હર્ષદ બેઠો હતો. છાપું જોઈ લીધા પછી આંગણામાં ચણતાં કબૂતરોને વિસ્મયથી જોઈ રહેલો.

સવારના નવશેકા તડકામાં કબૂતરોની લીલી-જાંબલી ગરદન કેવી ચળકતી! રેતીમાં કબૂતરોનાં પગલાંની કેવી ભાત રચાતી હતી! ત્યાં જ અચાનક જ ફડફડ ફડફડ પાંખો ફફડાવતું કબૂતરોનું ટોળું ઊડી ગયું. નયના દોડતી ઘરની બહાર નીકળી. નયનાની આગળ એક ઝીણી ઉંદરડી જીવ લઈને નાસતી હતી. અને નયનાના જમણા હાથમાં હતી ઈંટ!

હર્ષદ ચોંકી ઊઠ્યો! બાપ રે! આ શું?!

ત્યાં તો નયનાએ ધબ્બ કરતી ઈંટ જોરથી પછાડી. એ ઈંટ જાણે હર્ષદની છાતી પર વાગી! ઈંટના બે ટુકડા થઈ ગયા. કિરમજી લાલ રંગનો થોડોક કરકરો ભૂકો રેતીમાં વેરાયો. ને સહેજમાં બચી ગયેલી ઉંદરડી વળી જીવ લઈને નાઠી. પણ એકાદ ક્ષણમાં તો ઈંટનો અડધો ટુકડો ફટકા કરતો બરાબર એ ઉંદરડીના કુમળા, ચંચળ, શ્યામળા દેહ પર પડ્યો. ઉંદરડીના ગળામાં અટકી ગયેલી ચીસ સુધ્ધાં ઘૂંદાઈ ગઈ.

નયનાના ચહેરા પર વિજયનું સ્મિત ફરકી રહ્યું! કદાચ હિટલરના ચહેરા ઉપર પણ આવું જ સ્મિત ફરકતું હશે?

ઈંટનો ટુકડો ફેંકી દઈને, હાથ ખંખેરીને જાણે કંઈ જ બન્યું ન હોય એમ, ખભા પરથી સરકી ગયેલો પાલવ સરખો ગોઠવતી, કમર લચકાવતી, કશાક મૂડમાં બે હાથ ઉલાળતી ઉલાળતી નયના પાછી ઘરમાં ગઈ.

બિચારી ઉંદરડીનો તો છૂંદો જ થઈ ગયેલો. ઈંટના ટુકડાના કિરમજી રંગ ઉપર ઉંદરડીના તાજા જ લોહીના ડાઘા તડકામાં ચમકી ચમકીને જાણે નયનાના ભયંકર ઘાતકી રૂપની ચાડી ખાતી હતા. તાજા લોહીની ગંધ આવવાથી થોડી સેંકડોમાં તો એક કુરકુરિયું દોડતું આવ્યું ને છૂંદો થઈ ગયેલી ઉંદરડીને મોંમાં લઈને દોડ્યું; શેરીના વળાંક આગળ વધી ગયું.

એ ક્ષણે તો હર્ષદ એવો થઈ ગયેલો કે કાપો તો લોહી ન નીકળે!

નયના આટલી નિર્દય? આવી ઘાતકી? એની નયના આટલી કૂર? ઉંદર મારવાની દવાનો ઉપયોગ કયી હોત તો હજી જુદી વાત હતી. પણ આ તો...

હર્ષદ માટે આ અસહ્ય થઈ પડ્યું. બાળપણમાં સાંભળેલી વાતોમાંની જીવતી ડકણ યાદ આવી ગઈ.

સમુદી તપેલીમાં લોટ મૂકીને કેવી ઉંદરડી પકડતી! ફટ્ટ દઈને તાસક ઢાંકતાં પૂંછડીને કંઈ થાય નહિ એનોય કેવો ખ્યાલ રાખતી!

ના, નયના સાથે લગ્ન ન કરાય. આવી લાગણીહીન, સંવેદન વગરની, નિર્દય, કૂર, ઘાતકી છોકરી જો ભટકાઈ ગઈ તો?! ધાર્યું તું કે નયના તો પોતે કાંપેલી પરી જેવી! પણ... પણ આ તો? –

સૌ પ્રથમવાર જ્યારે સમુદી પાદર પેલી તરફની ટેકરી પર પોતાને લઈ ગયેલી ત્યારે એક આંબલીનું ઝાડ બતાવીને કહેલું, ‘જે પંખી આ ઓંમલી પર હૂઈ જવા આવઅષ એ બધોય પંખીનું ગળું એ ડકણ દબાવી દે નં પસઅષ ખઈ જાય. જુઓ હરસદભૈ, તમો તો એકે પંખી બેઠું નહિ આ ઓંમલી પર.’

હર્ષદ ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો તો સાચે જ એકેય પંખી નહોતું એ આંબલી પર. ત્યાં તો આંબલીની ટોચ ઉપરની ડાળખીઓમાં કશોક સળવળાટ થયો ને હર્ષદને એવી તો બીક લાગી... રૂંવાડે રૂંવાડું ખડું થઈ ગયેલું. ને, 'સમુ' કહીને એ સમુડીને વળગી જ પડેલો.

'હરસદભૈ, હરસદભૈ...' સમુ બોલી હતી.

પણ હર્ષદ એવો તો ડરી ગયેલો કે થોડીક ક્ષણ સુધી તો એના ગળામાંથી અવાજ જ ન નીકળ્યો. એવું જ લાગ્યું કે જીવતી ડાકણે જ ગળું દબાવી રાખ્યું છે, એથી જ અવાજ નથી નીકળતો.'

પણ થોડી ક્ષણો પછી બોલ્યો'તો, 'મનૂ બીક લાગઅષ સ, સમુ!'

—ત્યારે હર્ષદ હતો નવ-દસ વર્ષનો. એ દિવસે તો ટેકરી પરથી પાછા ફર્યાત્યારેય હર્ષદે જોરથી પકડી રાખ્યો હતો સમુનો હાથ. ને કેટલાય મહિનાઓ સુધી હર્ષદ એ ટેકરી તરફ ગયો ન હતો. સમુડીએ હર્ષદને સમજાવવાનીય ઘણી કોશિશ કરેલી કે, 'એ જીવતી ડાકણ નોનો સોંકરોનં તો કોંય નોં કરઅષ.'

એ ઘટના પછી તો હર્ષદને વાર્તાઓ વાંચવામાં રસ પડવા માંડેલો ને જીવતી ડાકણની ને ત્રણ શીંગડાવાળા રાક્ષસની, ને શરદપૂનમની રાતે આકાશમાંથી ઊતરી આવતી પરીની ને એવી કંઈ કેટલીય વાતો વાંચી નાખેલી. પોતે જે વાત વાંચી હોય એ પાછી સમુડીનેય કહેવાની. સમુડી બેય આંખો ફાડીને બધું સાંભળ્યા કરે ને વિચારે, 'હરસદભૈ ચેટલું બધું જોણઅષ હ!'

એ પછી તો જ્યારે જ્યારે એ બંને ટેકરી પર જતાં ત્યારે વાતોનો દોર હર્ષદના હાથમાં જ રહેતો.

'સમુડી,' રાતરાણીનો એક છોડ બતાવીને હર્ષદે કહેલું, 'આ છોડ સ નં એ રોજ રાત પડઅષ એટલઅષ પરી બની જાય સ. અનં સુગંધ બનીનં ઊડાઊડ કરઅષ સ. પરીનં તો જાતજાતના મંત્રો આવડઅષ એ મંત્રો બોલીનં તો રાક્ષસ જેવા રાક્ષસનંય ઘડીકવારમોં મચ્છર બનાઈ દે!

‘પેલો પેંપળો સ ન? એ પેંપળા પર એક ઓંખવાળી ડાકણ રે સ. ઘઈડા પોપટનુ ંરૂપ લઈનં એનં ડાળ પર બેઠેલી તો મીં નજરોનજર ભાળી’તી. હા, ઈનો પડછાયો ન’તો પડતો એટલઅષ મનં ખબર પડી ગઈ ક નક્કી આ ઘઈડો પોપટ એ એક ઓંખવાળી ડાકણ સ.’

આવું બધું સાંભળી સમુદીને થતું, ‘હરસદ તો ચેવો હુંશિયાર હ. ગમે ત્યોં જોવ, જો એ જોડે હોય તો વાંધો નોં આવઅષ. એ હંગાથે હોય તો મોં ફાડીનં બેઠેલી જીવતી ડાકણના મોંમોં જવામોંય વોંધો નેં.’

બાળપણની એ સ્મિષ્ટ જ જુદી હતી. એ દિવસોમાં જીવતી ડાકણનો ને રાક્ષસોનો કેવો ડર લાગતો!

જોકે, મોટા થયા પછી ડર ચાલ્યો ગયેલો. પણ આજે નયનાનું આ રૂપ જોઈ ફરીથી હર્ષદને બીક લાગવા માંડી. એક ક્ષણ તો એવોય વિચાર આવી ગયો કે ઉંદરડીની જગ્યાએ પોતાનું કુમળું હૃદય હોય તો?

આજે જ ઘેર પાછો જતો રહું ને પિતાજીને બધી વાત જણાવી દઉં કે નયના સાથે હું કદીય લગ્ન નહિ કરી શકું. બીજું કશું એનામાં ન હોય તો એ ચલાવી શકાય. પણ આ તો... પણ એમાં નયના કરતાં એના માતાપિતાનો વાંક વધુ, સાવ નાની હશે ને બાળ-સહજતાથી કોઈ જીવડું પકડતી હશે, મારતી હશે ત્યારે એનાં માતાપિતાએ વારી નહિ હોય. કદાચ પ્રોત્સાહન પણ આપ્યું હોય.

થોડીવાર પછી નયના ઉપર આવી ત્યારે હર્ષદે બારીમાંથી જોયેલા દશ્ય વિષે કહ્યું પણ ખરું અને ધીમા અવાજે, કોઈ બે વર્ષની બાળકીને કહેતો હોય એમ ઉમેર્યું, ‘નયનું, આપણાથી આવું કરાય?’

‘પણ એ ઉંદરડી તો અમારું લોહી પી જતી’તી.’

પોતાની જ્ઞાતિમાંય નયનાનું કુટુંબ ઊંચું ગણાય. પણ કુટુંબ આખાયમાં કોઈ જાતના સંસ્કાર જ ન હોય તો? આના કરતાં તો નીચી જ્ઞાતિમાંય કેટલાક કુટુંબોમાં અમુક સંસ્કાર

જોવા મળે છે. ‘લોહી પી જતી’તી’ – સાંભળીને હર્ષદે અકળાઈને કહ્યું, ‘ઘણી માતાઓ પોતાનાં જ છોકરાં માટેય કહે છે કે મૂઆં, લોહી પી ગયાં આ તો! પણ કોઈ છોકરાંને મારી તો ન નાખે.’

‘હું હોઉં તો મારી યે નાખું.’ કહી નયના જે ખડખડાટ હસી છે! નયનાનું એ ખડખડાટ હસવું ય હર્ષદને માટે તો પોતાની છાતીને વહેરતી કરવત જેવું થઈ પડેવું.

‘નયના,’ હર્ષદે ગુસ્સે થઈને કહ્યું, ‘આ મજાક કરવાની ક્ષણ નથી.’

‘તો શું તમે અહીં બે-ચાર દિવસ મોજમઝા કરવા આવ્યા છો કે મારી સાથે ઝઘડવા?’

‘ના, કોલસો ધોઈને સફેદ કરવા આવ્યો છું.’

આ સાંભળી મોં ચઢવી નયના નીચે ચાલી ગઈ...

સાચે જ, આ માયા ન સુધરે, કોલસો ધોઈને સફેદ કરવા જેવું જ છે. આવી છોકરી સાથે લગ્ન કરી રીતે કરાય? વિવાહ થયા તેથી શું? આવી છોકરી સાથે આખીય જિંદગી... !

થીજીને ઠીકરું થઈ ગયેલા હર્ષદની મનોભૂમિ પર જાણે ભયંકર ધરતીકંપ થયો ને બાળપણથી જ એક એક પીછું એકઠું કરી કરીને અત્યાર સુધી રચેલો સ્વપ્નનો કિલ્લો કડકડ... ભૂસ! બધું જ ખંડેરમાં ફેરવાઈ ગયું. ને ખંડેરમાંથી રહી રહીને કોઈ જીવતી ડકણના અટ્ટહાસ્યના પડઘા ઝંઝાવાતની જેમ ઊઠતા રહ્યા... ને હર્ષદના મગજને અફળાતા રહ્યા.

હર્ષદના મગજની બધી જ નસો એકદમ તંગ થઈને જાણે કે વધુ ને વધુ ફૂલી રહી હતી. ઘડીભર તો થયું, હમણાં મગજની ધોરી નસ ફાટશે. પોતાની જ મનોભૂમિ પર લહેરાતી હરિયાળી પર તીડના ટોળાની જેમ તૂટી પડેલ વિચારો કેમેય અટકતા નહોતા. આના કરતાં તો વાંઘ રહેવું સારું. પણ આવી છોકરી સાથે તો... ‘ના... ના... ના...’ – અવાજ હથોડાની જેમ હર્ષદના મગજ-હૃદય પર ઠોકાતો રહ્યો.

પણ હર્ષદે આટલી જલદી ‘હા’ નહોતી પાડી દેવી જોઈતી. આમ અજાણ્યામાં નહોતું

પડવું જોઈતું. સાવ કપોલકિલ્પત દુનિયામાં નહોતું રાચવું જોઈતું. કશુંય જોયા-જાણ્યા-વિચાર્યા વગર આમ એકદમ મુગ્ધ થઈને 'હા' નહોતી પાડી દેવી જોઈતી...

પણ એમ તો હજીય શું બગડી ગયું છે? હજીય વખત છે. લગ્ન ક્યાં થયાં છે? પણ એની સાથે આમ આટલું બધું હર્યાફર્યા પછી કેવી રીતે ના પાડવી? હવે તો પોતાની જ્ઞાતિમાં સાથે હર્યાફર્યા પછી કંઈ કેટલાય મુરતિયાઓએ ના પાડી દીધી છે. ધારો કે પોતે ય 'ના' પાડી પણ દે તો એના પાણીપોચા પિતાનું શું થાય? ના, એથી કંઈ પિતા આપઘાત તો ન કરે પણ એ પછી શું મોં લઈને ગામમાં નીકળે? ગામમાં ન નીકળે તો બેસી રહે ઘરમાં ને ઘરમાંય ન રહી શકે તો ચાલ્યા જાય ગામ છોડીને, ન્યાત છોડીને...

પોતાના જ પિતા માટે કેમ આવા વિચારો આવે છે?! મારે આમ ન વિચારવું જોઈએ. પણ નયના સાથે લગ્ન તો ન જ કરાય. ભલે બાપદાદાની આબરૂ થઈ જાય ધૂળધાણી. વિવાહ તોડવા જ રહ્યા. આ તો મારી જિંદગી આખીનો સવાલ છે. પિતાને એમનું નાક વધારે વહાલું હોય કે દીકરાની જિંદગી? ઘરે જઈને, જે કંઈ બન્યું એની બધી જ વાત માને કહીશ. ને માને જ કહીશ કે બાપુને સમજાવે. ને બાપુ જ વિવાહ તોડવાની સંમતિ આપે. અને જો સંમતિ ન આપે તો?

ના, ના, બાપુ એવા કઠોર થઈ જ નશેક. નયના કેવી છે એ જાણ્યા પછી તો જરૂર સંમતિ આપે. હુંય એમનું એકનું એક સંતાન. લગ્ન પછી દશ વરસે પહેલં:ઁ બાળક જન્મ્યું ને થોડી જ ક્ષણો જીવીને મરી ગયું. એ પછી બરાબર ત્રણ વરસે હું જન્મ્યો. કેટકેટલાં લાડકોડથી મને ઉછેર્યો! ક્યારેય કોઈ વાતની મને ના નથી પાડી. અરે! સમુડીનાં લગ્ન પણ શાંતિથી પતે એ માટેય એમણે કેવી ગોઠવણ કરેલી! ના, બાપુ સાવ જૂનવાણી તો નથી જ નથી. વિવાહ તોડવા જરૂર સંમતિ આપશે. પણ... પણ... તે છતાંય ધારો કે કદાચ સંમતિ ન આપે તો?!

તો હું ચાલ્યો જઈશ એમનું ઘર છોડીને...

સાસરેથી પાછા વળતાં, બસસ્ટેન્ડ જતાં આખાય રસ્તે હર્ષદને આવા વિચારો આવ્યે ગયા.

‘હર્ષદ’ વિચારધારા તોડતાં નયના બોલી, ‘કેમ કંઈ બોલતો નથી?’

‘શું બોલું?’

‘કંઈક તો બોલ. ક્યાં સુધી રહીશ આમ રિસાયેલો?’

હર્ષદે કોઈ જ જવાબ ન આપ્યો.

‘હર્ષદ...’ નયનાના અવાજમાં આંસુઓની ભીનાશ હતી, ‘મને માફ નહિ કરે કે?’

હર્ષદે નયનાની સામે જોયું ને પોતાના હોઠ ખેંચીને સ્મિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘સમજાતું નથી... કેવી છે આ માયા?’ મનમાં જ એ બોલ્યો.

બંને સાથે સાથે ચાલતાં હતા. છતાં બંનેની વચ્ચે એક દીવાલ હતી. ક્ષણો વધુ ને વધુ ભારેખમ થતી જતી. હર્ષદનું સિત્તેર કિલોનું મૌન સહેવાતનું નહોતું નયનાથી.

‘હર્ષદ,’ નયનાએ ફરી પૂછ્યું, ‘ક્યાં સુધી રહીશ આમ મૂંગો? રિસામણાં આટલાં લાંબાં તે હોતાં હશે? વિદાય વેળાએ તે કદી રિસાવાય? હું તો તને ચીડવવા એવું બધું બોલી હતી. હવે એવું કશું નહિ બોલું. હવેથી મારું વર્તન એવું નહિ હોય, હર્ષદ, હર્ષ, હસીને મને આવજો તો કહીશ ને?!’

હર્ષદ ફિક્કું હસ્યો.

વાતાવરણ કંઈક હળવું થાય એ માટે નયનાએ રસ્તામાં આવતી પોતાની કોલેજ બતાવતાં કહ્યું, ‘હર્ષદ, જો આ મારી કોલેજ.’

હર્ષદે કોલેજ તરફ નજર નાખી. મોટું સરસ બિલ્ડીંગ હતું. આજુબાજુ સરુનાં વૃક્ષોની હરોળ હતી. કમ્પાઉન્ડનો ઝાંપો ખોલીને અંદર દાખલ થવાના રસ્તાની બંને બાજુ સરસ બગીચો હતો. પણ એમાં વાવેલાં સૂરજમુખીય અત્યારે ઉદાસ હોય એવું લાગ્યું. કોલેજની જમીનની હદ પૂરી થાય ત્યાં ચારેક ફૂટની દીવાલ ચણીને કમ્પાઉન્ડ બનાવેલું.

ચારેક ફૂટની એ દીવાલ પાસે જ, દરવાજાની જમણી બાજુએ મુતરડી હતી. આછા પીળા ડિસ્ટેમ્પરથી રંગેલી એની દીવાલ પર કોલસાથી બેત્રણ જગ્યાએ લખેલું હતું –

નયના + શર્મા

આ જોઈ હર્ષદ ચોંક્યો. પણ નયનાને કશું કળાવા ન દીધું.

આ દરમ્યાન નયના તો કશુંક બોલ્યે જતી હતી. એના હોઠ ફફડયે જતા, વિસ્તરતા, સંકોચાતા, ગોળાકાર થતા, બિડાતા, ખૂલતા, મલકાતા... ગાલે ખંજન પડતાં... ખંજનની ઊંડાઈમાં વધઘટ થતી...

બસસ્ટેન્ડ આવી ગયું. બસની રાહ જોતાં ઊભાં રહ્યાં. એક ચોક્કસ પરિસ્થિતિ ઊભી કરવા માટે હર્ષદે ભાવુક અવાજે કહ્યું, ‘નયનું, પત્રો લખતી રહેજે, હોં!’

‘તમે પહેલાં લખજો, પછી હું લખીશ.’ નયનાએ જવાબ આપ્યો.

હા...શ! હર્ષદે ખોટું તો નથી લગાડયું એવો ભાવ નયનાના ચહેરા પર ઊછળી આવ્યો.

આ જોઈ હર્ષદે ધીમા ઘેરા અવાજે પૂછ્યું, ‘અને હું શું કહેતો’તો? ભૂલી ગયો પાછો!’

‘શું?’

‘હં. પે...લા અંગ્રેજીના પ્રોફેસરનું નામ શું હતું, નૈનું?’

‘વી. કે. શર્મા.’ જવાબ તો દેતાં દેવાઈ ગયો પણ તરત જ નયના ચોંકી ઊઠી. બોલી, ‘પણ અત્યારે એનું શું છે? શા માટે ફરી ફરી એ બધી વાતો યાદ કરો છો? હવેથી શર્માસાહેબ શેરી કનેથી જતા હશે તો હું ચોક્કસ બોલાવીશ, બસ?’

ત્યાં જ બસ મુકાઈ. બસ રિવસર્ આવીને સ્ટેન્ડ પર ગોઠવાય એ પહેલાં તો થોડાક લોકો ચડી ગયા. બારીમાંથી થેલીઓ, બગલથેલા, રૂમાલ, નાની બેગ... વગેરે બસની અંદર ફેંકાયું. હર્ષદને ટોળાનો ધક્કો વાગ્યો. ટોળા ભેગો ઘસડાયો. અત્યારે એનું

કોઈ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ જ નહોતું. એ ટોળાનો એક અંશ માત્ર હતો. આખું ટોળું, અસંખ્ય હાથપગ ઉછાળતું એકીસાથે બસમાં ઘૂસવા પડાપડી કરતું હતું. આથી શરૂમાં તો એકેય જણ જલદી ઘૂસી શક્યો નહિ. પછી જંગલીપણાની શિક્તના ઊતરતા ક્રમમાં બધા ઘૂસવા માંડ્યાં.

હર્ષદ પણ ઢસડાયો. ધક્કામુક્કી કરીને બે-ચાર જણ તો એની આગળ નીકળી ગયાં. 'બૈરાંને તો ચડવા દો પે'લાં, આદમી તો ભૈશાબ... કેડમાં સોકરું ને'નું હોય એય જોતા નથી...' વગેરે વગેરે બૂમો પાડતી, કોણીઓ વડે ધક્કા મારતી બે-ત્રણ સ્ત્રીઓય હર્ષદની આગળ નીકળી ગઈ. વળી, પાછળથી જોરદાર ધક્કો આવ્યો ને હર્ષદ પગથિયામાં. સળિયો પકડીને ઊંચે ચડવા જાય છે. પણ કમરે લટકતો બગલથેલો પાછળની ભીડમાં ભરાઈ રહેલો. જોર કરીને ખેંચવા ગયો તો પટ્ટો તૂટી ગયો. પોટકું પકડે તેમ પકડીને જોરથી ખેંચ્યો ને ઉપર ચઢી સીધો આગળ ધસ્યો. બસ ભરાઈ ગયેલી. પણ એક સીટ પર ખાલી જગ્યા જોઈ હર્ષદ ધસમસતો આગળ ગયો ને ધબ્ કરતો એ સીટ પર પડ્યો, પોટકાની જેમ.

હર્ષદે બહાર જોયું. નયનાની મોટી મોટી કાળી કાળી આંખો જાણે કહી રહી હતી –

મને માફ કરીશ ને?!

તાકી રહેલી નયના સામે હર્ષદે હાથ ઊંચો કર્યો ને બસ ચાલી.

બસના ચાલવાનો ઘોંઘાટ, ખોટાઘરા વિચારોનો તાપ ને ધોખખત્તા તડકાને લીધે માથું ફાટી જતું હતું. ઍજિન ખરાબ હોવાથી અવાજ પણ ખૂબ કરતું. બસમાંથી નીચે ઊતરી પડીને કોઈ ઝાડ નીચે જઈ સૂઈ જવાનું મન થઈ આવતું ને થતું કે સમુદીય ક્યાંથી આવી ચડે ને માથું દાબી આપે...

કેમ અત્યારે સમુદી યાદ આવી? શા માટે યાદ ન આવે? જ્યારે જ્યારે એનું માથું દુઃખતું ત્યારે એ જ તો દાબી આપતી, બામ ઘસી આપતી.

લાલ પાટિયું હોવા છતાં બસ લોકલ જેવી જ ચાલતી હતી. એનો અવાજ માથામાં

આરપાર પેસી જ તો. રસ્તો ખરાબ હોવાને કારણે બસ અવારનવાર ઊછળતીય ખરી ને બારીઓના કાચ ખખડ ખખડ થયા કરતા. બસનું એંજિન તો માથું ફાટી જાય તેટલો અવાજ કરતું હતું. આથી હર્ષદને થયું, થોડીક પાછળની સીટ પર બેઠો હોત તો સારું હતું. સીટ આગળ મળે કે પાછળ. બેસવાની જગ્યા મળે એય બહુ કહેવાય.

હર્ષદનું મન રટણ કરતું – ક્યારે પોતાનું ગામ આવે? વારે વારે એ બારીમાંથી માઈલસ્ટોન જોતો. કેટલા કિલોમીટર બાકી છે હજી?

પછી કંટાળીને આગળની સીટના ટેકો દેવાના ભાગ પરના આડા સળિયા પર બેય હાથ મૂકી, એના પર માથું ટેકવીને આંખો મીંચી ઊંડો નિસાસો નાખ્યો. ઊલટી થાય એવું થતું હતું. એકાદ એનાસીન કે કંઈ લઈને જ નીકળ્યો હોત તો સારું હતું. ફરી માઈલસ્ટોન પર જોયું. પોતાનું ગામ હજી પાંચ કિલોમીટર દૂર હતું. ચાલો હવે દશેક મિનિટમાં તો આવી જશે. રસ્તાની ધારે જ નજર માંડી રહ્યો, માઈલસ્ટોન જોતો રહ્યો. ચાર કિલોમીટર.

બસની ઝડપના કારણે રસ્તાની ધાર પરની માટીમાં દેખાતા સરકતા જતા લિસોટા જોઈ રહ્યો. નજીકનાં ઝાંખરાં, વાડ, વૃક્ષો, ખેતરો... બધું દેખાતું ને તરત જ પાછળ ચાલ્યું જતું, ને બસ આગળ નીકળી જતી. પણ દૂર દૂર દેખાતાં વૃક્ષો, એથીય દૂર ભૂખરા રંગના ધાબા જેવી વનરેખા ને એની પાછળનું ધુમ્મસ જાણે બસની સાથે ને સાથે જ આવતાં હતાં. એ ધુમ્મસમાં કોઈક ચહેરો તરતો હતો. ચહેરો ઓળખવા માટે એણે આંખો ખેંચી તો ચહેરો ધુમ્મસ પાછળ સંતાઈ ગયો. ફરી પાછી આંખો માઈલસ્ટોન આવવાની રાહ જોવા લાગી. ૨ કિ.મી., ૧ કિ.મી.... ૦ કિ.મી.

હા...શ!

ઘેરે પહોંચતાં જ તૂટેલા પટ્ટાવાળો બગલથેલો એક ખૂણે ફગાવીને હર્ષદ પલંગમા પડ્યો. બેય હથેળીઓ કપાળ પર દાબી ઊંધો સૂઈ રહ્યો.

‘ભાઈ હરસદ,’ આ જોઈ શાંતાફૈબા બોલ્યાં, ‘તબિયત તો હારી સ ન? હાહરાના ઘેર ફાયું’તું ક ને?’

‘માથું ફાટી જાય છે.’

‘લાવ, બામ ઘસી આપું નં એનાસીન લેવી સ?’

‘અરે તનં તો તાવ પણ સ! દાક્તર બોલાવવા સ?’

‘ના, એનાસીન આપી દે. ઊતરી જશે.’

તાવ ઊતર્યા પછી હર્ષદ ઊંઘી ગયો.

આમેય હર્ષદને ઊંઘમાં બોલવાની ટેવ. અને માંદો પડે ત્યારે તો ખાસ. અત્યારેય એ કશુંક અસ્પષ્ટ બોલતો હોય એવું લાગ્યું. શાંતાજીબા એની નજીક આવ્યાં ને સાંભળ્યું તો

—

‘મારે નયના સાથે નથી પરણવું, મા! તું જ બાપુને કહી નયના સાથે... સમુ, માથું દબાવી આપ ને! ક્યાં જતી રહી છે તું?’

શાંતાજીબા મનોમન વિચારતા રહ્યાં — ‘હરસદ કેમ ઓમ બબડઅષ સ? હાહરે ગ્યો ત્યો હું બન્યું હશે?!’

સોળ

સમુડીની નાતમાં વિવાહ તોડવાનું તો કદી કોઈએ કાપ્યું જ ન હોય. હા, ત્રણેક વર્ષ પહેલાં એક છોકરાએ વિવાહ તોડવાની હિંમત કરેલી. તો, પોતાને નાત બહાર મુકાવું ન પડે એટલા માટે એના બાપાએ કાઢી મૂકેલો. એટલું જ નહિ પણ કન્યાના બાપે તો દાતરડું લઈને એ છોકરાનું નાક કાપી નાખેલું.

નાતના આખા ઈતિહાસમાં, બસ, માત્ર આ એક જ પ્રસંગ. એ પછી કોઈ વિવાહ તોડવાનો વિચાર સુધ્ધાં કરતું નહિ. નાક કપાયા પછી એ જુવાન પણ ગામ છોડી ગયેલો.

એ પછી સમુડીએ જ પહેલ કરી.

આ માટે સમુડીના બાપનેય કેટકેટલું વેઠવું પડેલું?!

સમુના બાપા વેવાઈને ત્યાં ગયા ત્યારે; વળ ચડાવીને ફાળિયું માથા પર બરાબર વીંટેલું. જેથી કદાચ લાકડીઓ ઊડે તો માથાને ઈજા ન થાય.

નીચું માથું કરીને, ધીમા ગંભીર સાદે એમણે વેવાઈને કહ્યું, ‘સમુડી લગન માટ ના પાડઅષ હ...’

આ સાંભળીને વેવાઈનો ગુસ્સો આસમાને.

‘વેવઈ...’ ફાટેલા અવાજે એમણે ત્રાડ નાખી, ‘આ હું બોલો સો ઈનું કોંય ભોંનભોંન હ? ભોંગભોંગ પીનં તો નહિ આયા? નાત બા’ર મેકાવું હ?’

‘હોં કે મુકઈ મું નાત બાર... સોડી માટઅષ મું બધુંય વેકોય...’

આ સાંભળી વેવાઈની આંખો રાતીચોળ! અને શરીર આખુંય કોધથી જાણે ફાટું ફાટું!

‘વિવા જો તૂટયા તો પસ જીવતા નીં રો... વેવઈ...!’

સમુના બાપ મૂંગા રહ્યા તે સારું થયું તથા નસીબ પણ કંઈક સારું કે જીવલો હાજર ન હતો. આથી માત્ર બોલાબોલી ને ગાળાગાળીથી જ વાત અટકી, લાકડીઓ ના ઊડી.

પછી પંચ બેઠું. સમુના બાપા નાત બહાર મુકાયા. એટલું જ નહિ પણ એવુંય નક્કી થયું કે સમુ સાથે જે પરણશે એય નાત બહાર મુકાશે.

આવા ગામડાગામમાં નાત બહાર મુકાવું એટલે જાણે જીવનની બહાર મુકાવું! મરી જાઓ તો નાતલોકમાંથી કોઈ કૂટી બાળવાય ના આવે! એટલું જ નહિ, એની લાશનેય ના’તના સ્મશાનમાં પ્રવેશ ન મળે!

સમુડીના બાપને તો નાત કરતાં દીકરી વધારે વહાલી હતી. પણ તેજાના બાપને?

બાપની સામે થઈનેય તેજો મક્કમ રહ્યો. નાત બહાર મુકાવું ન પડે માટે તેજાના બાપે તેજાને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. ઘરબાર નોકરીધંધા વગરનો તેજો સમુને પરણીને લાવે તો એને રાખે ક્યાં? ખવડાવે શું? વિવાહ તોડવાના પ્રસંગથી ગામમાં જ નહિ, આજુબાજુના ગામોમાંય હોહા મચી ગઈ.

બધાં સમુ સામે આંગળીઓ કરવા લાગ્યા ને કહેવા લાગ્યા –

‘તેજા હારે પૈણવા હાટું નોંનપણથી કરેલા વિવા તોડી નખ્યા. પણ અવઅષ હું? અમં તો તેજાનંય જો મોત વા’લું હોય તો જ એ પૈણવા આવઅષ...’

પણ તેજો એકવાર આવીને સમુને ને એના બાપને કહી ગયો, ‘મુરત જોવડાવો. મું પૈણવા આવોય.’

આ બધું બન્યા પછી એક દિવસ સમુડી વગડેથી પાછી ફરતી હતી. ઝટ ઘેર પહોંચાય માટે ‘નેળિયા’નો રસ્તો પકડેલો. પણ સહેજ આગળ જ કોકે સમુને આંતરી. સમુએ જેની સાથેના વિવાહ તોડી નાખેલા એ જ જીવલો! એનેય સમુડી ખૂબ ગમતી. કોઈપણ ભોગે એ સમુને ખોવા તૈયાર ન હતો.

એને જોતાં જ સમુના હૈયામાં ફાળ પડી. ટેકરી પરથી સૂર્યાસ્ત જોઈને પાછાં ફરતાં જે કંઈ બની ગયેલું એ યાદ આવી ગયું. ક્ષણભર તો એ ડરી ગઈ. પણ પછી મનમાં ગાંઠ વાળી તો આ – ‘એ વખતે દિયોર હાથમોં કોંય હતું નૈં. પણ આલી મેર તો આ રયું દાતેડું. મનં હાથ અડાડઅષ એ ભેગો જ વાઢી નખું...’

‘સમું,’ ઘાંટો પાડીને પેલાએ કહ્યું, ‘તારી છેડતી કરવા નહ આયો.’

‘તો ચમ આયો હ?’

‘તનં ચેતાબ્બા.’

‘ચે...તા...બ્બા...!’ ચાળા પાડતી સમુ બોલી, ‘તારા જેવા પીટયા ચેટલાય જોઈ નખ્યા.’

‘તનં પૈણવા આવહે ઈ જીવતો ગોંમ બા’ર નીં નેંકળ. અનં જોન ચેવી ગોંમમોં આવ હ એય જોઈ લયે.’

‘અરે હટ, જોઈ લેજે જા...’ કહી હડસેલું મારતીક સમુડી ચાલવા લાગી આગળ.

‘અનં સમુડી.,’ ઊંચા અવાજે પેલો બોલ્યો, ‘એ વાતની તનં ખબેર નોં હોય તો હોંભળી લે. સોમલાનં મારી નખીનં કૂવામોં નખનાર બીજું કોઈ ન’તું મું હતો!’

આ સાંભળી સમુડી અંદરથી ઘ્રૈજી ઊઠી. છતાં સહેજ પણ અટક્યા વિના મક્કમ પગલે આગળ ચાલી.

‘સમુ...’ રાડ પાડીને પેલો ત્યાં જ ઊભો ઊભો ડાંગ પર હાથ ફેરવતો ધીરેથી બોલ્યો.
‘તારા તેજાનાય સોમલા જેવા જ હાલ થાહે.’

આ બધી વાત સમુએ શાંતાફૈબાને કરી.

શાંતાફૈબાએ કહ્યું, ‘ગભરાય સ હું કરવા? હર્ષદના બાપુના એક ભઈબંધ પોલીસ એનેસપેક્ટર સ.’

જીવલો ને એના દોસ્તારો ગામમાં જાન આવે તો મારામારી કરવા માટેની બધી જ તૈયારી કરી ચૂકેલા. વળી નાતના બધા ય લોકો એના પક્ષમાં હતા ને સતત ઉશ્કેરવાનું જ કામ કરતા –

‘તેજો જો પૈણવા આવઅષ તો ઈંના નાક-કોંન કાપી નખજે.’

તો કોઈ વળી કહેતું, ‘તેજો પૈણવા આવ તો જોજે. જીવતો પાછો નોં જાય. આ તો બાપ-દાદાની આબરૂનો સવાલ હ.’

આવું બધું વાતાવરણ જોઈ સમુ બહારથી ગમે તેટલી હિંમત રાખતી પણ અંદર તો ઘડકષ ઘડકષ થયા કરતું. કશુંક અશુભ તો નહિ થાય?! એવી બીક પણ લાગ્યા કરતી. ગમે તેટલી હિંમતવાળી, પણ છેવટે તો અબળા જ ને! લગન હેમખેમ પાર પડે એ માટે સમુડીએ મેલડીમાની માનતાય માનેલી.

પેલી બાજુ તેજોય કંઈ ગાંજ્યો જાય એમ હતો? એણેય પૂરી તૈયારી કરેલી ને મનોમન નક્કીય કરેલું – કાં સમુડી, કાં મોત.

જાન એટલે તેજો અને એના થોડાક જુવાન ભાઈબંધો. બસ! બીજું તો કોણ એને સાથ દે એમ હતું?

કન્યાપક્ષમાંય તે સમુ ને એનો બાપ, બસ! સમુની મોટી બહેને કાળીનેય એનાં સાસરિયાં મોકલવાનાં ન હતાં! કદાચ બહુ બહુ તો સમુની બે-ચાર બહેનપણીઓ આવે. પણ

હર્ષદના બાપુ જ સમુના બાપની પડખે ઊભા રહ્યા એ જોઈ બીજાંય કેટલાક નાત સિવાયના સંબંધીઓ આવેલા.

જો હર્ષદના પિતાએ સાથ ન આપ્યો હોત તો? તો લગન રહ્યું હોત લગનના ઠેકાણે ને થોડાક સ્મશાન ભેગાં થયાં હોત ને બાકીના હિંચકા ભેગાં. પણ હર્ષદના પિતાના મિત્રની મદદથી પોલીસની પૂરતી વ્યવસ્થા થઈ શકી હતી. પણ તે છતાંય, લગન પત્યાં, તેજો ને એના ભાઈબંધ સમુને લઈને વિદાય થયાં. એ પછી પોલીસ પણ ચાલી ગઈ. તેજા કે સમુને કંઈ જ કરી ન શકાયું. આથી વધુ રોષે ભરાયેલા પેલા લોકોએ પોલીસ જતાં જ સમુના બાપને મારી નાખ્યો.

સમુડીના બાપની લાશ હર્ષદેય જોયેલી.

મોં જેવું કંઈ રહ્યું જ ન હતું. ખોપરી જ ફાટી ગયેલી. એ બધું યાદ આવતાં હર્ષદને હજીયે રૂંવાડાં ખડાં થઈ જતાં ને પરસેવો વળી જતો. સમુનો બાપ મયી ત્યારે પહેલી જ વાર સ્મશાનમાં જવાનું થયેલું. કારણ કે સમુનો બાપ જ નહિ, એની લાશ પણ ન્યાત બહાર હતી! આથી પોસ્ટમોર્ટમ પત્યા પછીની બધી જવાબદારી પણ હર્ષદના પિતા પર જ હતી.

મુંબઈ જવા રવાના થયેલી સમુને ને તેજાને તો કશી ખબર પણ નહિ હોય! બાપના મોતની ખબર પણ મુંબઈ જેવા શહેરમાં સમુડીને કોણ આપે? મુંબઈ ગયા પછી સમુડીનો એક પત્ર તો આવેલો પણ એમાં મુંબઈનું સરનામું જ ન'તું લખ્યું! એ પછી તો કોઈ પત્ર જ ન હતો.

હીરા ઘસનારો તેજાનો ભાઈબંધ મુંબઈથી આવ્યો ત્યારે બધા સમાચાર લાવેલો. શરૂમાં તો એણે તેજાનેય હીરા ઘસતાં શીખવી દીધેલું અને તેજો હીરા ઘસતો. પછી કોઈ મિલમાં નોકરી મળી ગયેલી ને નોકરી સિવાયના સમયમાં હીરો ઘસતો.

સમુડીનેય ભરત-ગૂંથણનું, સાડી ફોલ ચોંટાડવાનું, પ્લાસ્ટીકના વાયક કે સૂતળીમાંથી બગલથેલા બનાવવાનું, વડીઓ પાપડ બનાવી આપવાનું, ને એવું બધું ખૂબ કામ મળી રહેતું. પડોશી પાસેથી એ સીવતાંય શીખી ગયેલી. ઘરમાં સીવવાનો સંચો વસાવેલો.

શિયાળામાં ઊનમાંથી સ્વેટર, કોટ, ટોપી, મોજાં વગેરે ગૂંથવાનું કામ પણ મળી રહેતું ને એ બધું ગૂંથવા માટેનો સંયોગ વસાવેલો. સમુદીય ખા...સ્તું કમાતી. આ બધાં કામોમાંથી એને સહેજે કુરસદ ન'તી મળતી. આથી કપડાં-વાસણ-કચરા-પોતાં માટે તો સમુદીએય કામવાળી છોકરી રાખેલી. તેજો પણ સમુદીની ખૂબ જ સંભાળ રાખતો ને સુખેથી બેય જણનો સંસાર ચાલતો.

તેજાના ભાઈબંધે સમુદીને પૂછેલું, 'શાંતાકૈબાને કંઈ કહેવડાવવું છે?'

જવાબમાં ડબકષ ડબકષ કરતાં આંસુઓ ઊભરાઈ આવેલાં. પછી પાલવથી આંસુ લૂછતાં, નાક લૂછતાં સમુદી બોલી હતી, 'કહેજો કે તમારી સમુદી મજામાં...' ને ફરી ડબકષ ડબકષ કરતાં આંસુઓ ઉમટેલાં.

કહે છે કે એકાદ મહિના પછી ક્યાંકથી સમુને બાપના મોતના ખબર મળેલા. પણ એ ગામમાં ન'તી આવી. હવે ગામમાં જઈને ય શું? ગામમાં આવવામાં કોઈ ડર તો ન'તો. કારણ બાપને ખતમ કરનારા બધાં જેલમાં હતાં. પણ શું બાપની થોડીઘણી મિલકત માટે ગામમાં જવું? ના, બધીય મિલકત ભલે ને એની બહેન કાળી લઈ જાય. અને સાચે જ, બધીય મિલકત કાળીનાં સાસરિયાં લઈ ગયેલાં. સમુનો બાપ નાત બા'ર હતો, એની લાશ પણ નાત બા'ર હતી; પણ મિલકત થોડી નાત બા'ર હતી?!

હર્ષદ હોસ્ટેલમાંથી જ્યારે જ્યારે ઘેર જતો ત્યારે એ શાંતાકૈબાને પૂછતો –

'સમુદીનો કોઈ કાગળ આવ્યો'તો?'

'ના, એક કાગળ આવ્યો એ આવ્યો. પસઅષ કોંય હમાચાર નથી.'

તેજાનો ભાઈબંધ એના સમાચાર લઈને આવ્યો ત્યાં સુધી હર્ષદ સતત ચિંતા કર્યા કરતો

—

બાપના મોતના ખબર જાણીને સમુ ઉપર શું નહિ વીત્યું હોય? એનું લગ્નજીવન કેવું હશે? આટલી સંવેદનશીલ સમુને તેજો કેવી રીતે રાખતો હશે? સમુની લાગણીઓ

જાળવતો હશે? એને મારઝૂડ તો નહિ કરતો હોય? નોકરીધંધા વિના એમ જ સમુને લઈને મુંબઈ ઊપડી ગયેલો તેજો સમુને શું ખવડાવતો હશે?’

ત્યાં સમુને લયેલી સાખ પરથી કેરીઓ તોડવા મળતી હશે?

ગામની આંબાવાડી, તીકમ મા'રાજની બોઈડી, પાદરનો એ 'વલ્લો', તળાવ, પાદર પેલી તરફની એ ટેકરી, એ લીમડો, શાંતાફૈબા, પોતાનું ઘર, અગાસી... આ બધાં વગર એ વગડાની જ દીકરી જેવી સમુડી મુંબઈ જેવા શહેરમાં કઈ રીતે જીવી શકતી હશે?

પછી તો હર્ષદ ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયો. એ સ્કૂલમાં ભણતો ત્યારેય એના પાસ થયાના સમાચાર સાંભળી સમુ રાજી થઈને બે હાથે તાળીઓ પાડતી કેવા કૂદતા ભરતી!

નોકરી માટે હર્ષદ અરજીઓ કર્યા કરતો. પણ નોકરી કરતાંય હર્ષદને વધારે ચિંતા તો હતી નયના સાથેના વિવાહ તોડવાની.

સમુડીની સરખામણીમાં હર્ષદને માટે તો વિવાહ તોડવામાં ક્યાં એવી કશીયે મુશ્કેલી હતી?

સત્તર

હર્ષદ ઊંઘમાં કેમ આવું બબડ્યો હશે? – આ વિચારથી શાંતાફૈબાને ચેન ન હતું.

‘ભઈ હરસદ.’ શાંતાફૈબાએ હર્ષદની પાસે બેસીનું પૂછ્યું, ‘નયના તનં નથી ગમતી?’

‘!’

‘ઈની હારેં નથી પૈણવું?’

હર્ષદ ચોંક્યો. પોતાના મનમાં જે કંઈ ચાલે છે એની માને શી ખબર?

હર્ષદ કંઈ જવાબ આપે તે પહેલાં તો દરવાજો ખખડ્યો. કોઈક મહેમાન આવી ચડ્યા.

હર્ષદ દૂધ લેવા માટે ‘નેહડે’ ગયો.

નેહડો કેવો લાગતો હતો! હા, નેહડાની એક ચોક્કસ વાસ આવતી હતી. ગાયોના છાણ-મૂત્રની સ્તો. આખી રાતનું છાણ-મૂત્ર સવારે સાફ કર્યું હોય. ગાયોનેય નવડાવી ધોવડાવીને ચરાવવા લઈ ગયા હોય. એ પછી નેહડામાં નાનાં નાનાં વાછરડાંના અવાજો સંભળાય. કોઈ ઘરમાંથી છાણ વલોવાનો મધુર અવાજ આવતો હોય. ગાયને ખીલેથી છોડીને ચરાવવા લઈ જવાની ક્ષણે તો વાછરડાને પકડી જ રાખવું પડે. ચારેય પગે ઊછળી ઊછળીને કેવું તો તોફાન શરૂ કરી દે! સવારથી તે છેક સાંજ સુધી વાછરડાને

ગાયથી વિખૂટું પડવું પડતું. આવું રોજ થતું હોવા છતાં વાછરડાં ટેવાઈ જતાં નથી!
વિખૂટા પડવાની ક્ષણે તો દરરોજ બૂમ-બરાડા પાડવાનાં જ.

સમુદ્રીના આંગણમાંનું એ વાછરડું તો બાપ કેવું તોફાની હતું! અરે! એ વાછરડું સમુદ્રીનેય બહાર જતી જોઈ જાય તો ખલાસ! ચારે પગે ઊછળી ઊછળીને એવાં તો બૂમ-બરાડા પાડે! આથી વાછરડાનું ધ્યાન ન પડે એનો ખ્યાલ રાખીને જ સમુદ્રીને બહાર નીકળવું પડતું. પછીથી, કશુંક ખાવામાં આવી ગયું હશે તે વાછરડું મરી ગયેલું. ત્યારે તો સમુદ્રી ગાયની ડોકે વળગીને કેટલું રડી હતી!

સમુદ્રીના બાપના મર્યા પછી એ ગાયને કાળીનાં સાસરિયાં લઈ તો ગયેલાં પણ એ ગાય પછી બહુ જીવી નહીં.

નેહડાના ધૂળિયા રસ્તાઓ પરનું છાણ તગારામાં એકઠું કરી લીધા પછીય તે તે જગ્યાઓએ ધૂળમાં ગોળ ગોળ ઘાબાં દેખાતાં હોય. નેહડાના મોટા ભાગનાં ઘરોની દીવાલો તો ઘણું ખરું ઈંટોની જ બનેલી. બે ઈંટોની વચ્ચેના ભાગમાં જ, ખપ પૂરતો જ સિમેન્ટ કે ચૂનો વાપર્યો હોય. આથી ભીંતો પર ઈંટોની એક ડિઝાઈન દેખાય. આવી દીવાલોને છાણાં થાપીને મઢી હોય. થાપેલાં છાણાં પર થાપનારની આંગળીઓની છાપ પડી હોય.

સમુદ્રી લગ્ન કરીને ચાલી ગઈ ત્યાર પછી હર્ષદ નેહડે ગયેલો ત્યારેય, સમુદ્રીએ ભીંત પર થાપેલાં છાણાં પર એની આંગળીઓની સ્પષ્ટ છાપ હતી. એ આંગળીઓની છાપ ઉપર હર્ષદે પોતાની આંગળીઓ દબાવી હતી, ફેરવી હતી...

હર્ષદ સાવ નાનો હતો ને નેહડામાં પહેલી જ વાર આવ્યો ત્યારે એણે આ જ નેહડામાં સમુદ્રીને ગાળ બોલતાં સાંભળી હતી. ને હૃદયમાં ઊંડે ઊંડે આઘાત લાગી ગયેલો કે સમુદ્રી કોઈને આવી ગંદી ગાળ પણ દઈ શકે છે! સાવ નાનો હતો ને ક્યાંકથી શીખી લાવેલી ગાળ પોતાના મોંમાંથી નીકળી ગયેલી ત્યારે? શાંતાફૈબાએ આખો દિવસ કશું જ ખાવા નહોતું આપ્યું.

રસ્તાની ધૂળના રંગમાંય છાણ-મૂત્રનો રંગ અને વાસ ભળ્યાં હોય. આ ઉપરાંત

ભારામાંથી નીચે વેરાયેલી ચારનાં સોનેરી સાંઠેકડાં ને એની ઝીણી કરચોય રેતીમાં ભળી હોય તે તડકામાં ચળકતી હોય.

હર્ષદ સાવ નાનો હતો ને નેહડો આવતો ત્યારે ચારના ભારામાંથી સોનેરી સાંઠેકડીઓમાંથી એ સમુડીને જાતજાતની ચીજો બનાવી આપતો ને સમુડીને બધું બનાવતાંય શીખવતો. ખાટલો તો ખૂબ સરસ બનતો. સુક્કા સાંઠેકડાની સોનેરી છાલ નખની મદદથી ઉખાડી નાખવાની. જરૂર પ્રમાણેની લંબાઈ પહોળાઈ રાખી એની ઈસ બનાવવાની. સાંઠેકડાની સોનેરી છાલ ઉખેડતાં જ અંદરથી સફેદ પોચો માવો નીકળે. જેમાં સોનેરી સુક્કી છાલ સહેલાઈથી ખોસી શકાય. આવા સફેદ માવાના યોગ્ય કદના ટુકડા કરવાના; જેનો ઉપયોગ ઈસ, પાયા વગેરેને જોડવા માટે થાય. દરેક પાયાની નીચેય આવા સફેદ માવાનો એક એક ટુકડો ખોસવાનો. જેથી ખાટલો બરાબર ઊભો રહી શકે. ખાટલા ઉપરાંત ઘોડિયું પણ સરસ બનતું. સાંઠેકડાં ઉપરાંત ચીકણી માટીમાંથી રમકડાંય બનાવતાં. ત્યારે હર્ષદ લગભગ ચોથા-પાંચમા ધોરણમાં હશે, સમુડી માટી ગૂંદી આપે. પછી એ માટીમાંથી હર્ષદ ઓરસિયો, ચૂલો, તવી, વેલણ, પંખી... જેવાં ઘણાં રમકડાં બનાવતો.

એ વખતે તો ગમે ત્યારે નેહડામાં જાવ, દૂધ મળી રહેતું. પણ અત્યારે તો ક્યાંક કોઈકના ઘરે દૂધ મળે તો મળે. એય વેચવા માટેનું નહિ, પણ પોતાના ઘર માટે રાખ્યું હોય એમાંથી કાઢી આપે. ગામમાં ડેરી થયા પછી નેહડાનાં ઘરોનું લગભગ બધું જ દૂધ ડેરી પી જતી. ઘણાં તો પૈસાના લોભે પોતાનાં છોકરાંઓ માટેય પૂરતું દૂધ રાખ્યા વિના બધું જ ડેરીમાં આપી આવતાં.

સાંજે નેહડામાં ગાયો પાછી ફરે ત્યારનું દૃશ્ય તો સાથે જ જોવા જેવું. સાંજ પડે ત્યારથી વાછરડાં આખે રસ્તે નજર પાથરીને રાહ જોવા લાગે. દૂ...ર... ગાયોનું ટોળું તો હજી ન દેખાય. પણ અસંખ્ય ખરીઓએ ઉડાડેલી ધૂળના ગોટેગોટ દેખાવા લાગે. પછી ગાયોના ભાંભરવાનો અવાજ આવે ને સાથે સાથે ગોવાળોનો ‘ઈ...હો...’ ‘ઈ... હો...’ ‘ફુ... રારૂ...’ – એવા અવાજો આવે. વાછરડાંના કાન ચમકી ઊઠે. આંખો વિહ્વળ થાય. પગ થનગની ઊઠે. ત્યાં તો દૂરથી આવતી ગાયો નજરે પડે. ઊડતી ધૂળના ગોટેગોટને

કારણે આવતી ગાયોના ટોળાનું દૃશ્ય ધૂંધળું દેખાય. પણ ગાયોની ડોકમાંની ઘંટડીઓ છેક બપોરથી સૂતા નેહડાને જગાડે, નેહડાની ચેતનાને ઝંકૃત કરે.

ખરીઓએ ઊડાડેલી પીળી કેસરી મુલાયમ ધૂળથી નેહડો આખોય નખશિખ રંગાઈ જાય. નરભેરામ વૌઘના કેટલાક દરદીઓ પણ ગૌમૂત્ર લેવા માટે આવ્યા હોય. ઝીણી ઝીણી ઘંટડીઓના મધમીઠા રણકારથી, ઊડતી ધૂળથી, ગાયોના ભાંભરવાના અવાજથી, છાણ-મૂત્ર-ધૂળ ને ઘાસથી, માંજેલા બોઘરણાઓના ચકચકાટથી, વાછરડાંઓના ભૂમ-બરાડા ને થનગનાટથી નેહડો આખોય થનગની ઊઠે, રણકી ઊઠે!

પણ અત્યારે તો નેહડો આખો સાવ સૂમસામ લાગ્યો; ભીંત પરનાં ઊખડી ગયેલાં છાણાંઓનાં ધાબાં જેવો! હર્ષદે સમુદીના બંધ ઘર સામે જોયું. ઈંટોની રાતી દીવાલ પર સમુએ થાપેલાં છાણાંના ગોળ ગોળ ધબ્બાનાં નિશાન દેખાયાં ને હર્ષદને જાણે કશોક જબરદસ્ત અભાવ વરતાયો. અંદરથી અસહ્ય ખાલીપણું ઊભરાવા લાગ્યું; પ્રલયના અગ્નિની જેમ! ને પોતે અગ્નિના ઘોડાપૂરમાં તણાવા લાગ્યો. અગ્નિની લપેટમાં આવીને પૃથ્વી આખીયે ભડ ભડ કરતી સળગી ગઈ. છતાંય પોતાનો તો નાશ થતો નહોતો. બસ, તણાવા કરતો હતો... સળગ્યા કરતો હતો ભડ ભડ... આંખો સખત બળતી હતી. એ જોરથી આંખો મીંચી દેતો ને આંખ સામે જ સમુદીની બે કાળી કાળી આંખો તરવા લાગતી! ને પોતે જાણે ઊગરી ગયો હોય એવી લાગણી થતી; જાણે વહેતી ગંગાના હિમ જેવા પ્રવાહમાં સ્નાન ન કરતો હોય!

કોઈકના ઘરેથી દૂધ લઈને હર્ષદ પાછો ફર્યો, વધુ ઉદાસ અને વધારે અસ્વસ્થ થઈને. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ પાછા વિવાહ તોડવાના વિચારો તેનું લોહી ચૂસવા લાગ્યા – પોતે વિવાહ તોડવા ઈચ્છે છે એની માને શી રીતે ખબર પડી? ! શું માએ બાપુને કશું કહ્યું હશે?! પણ ખબર પડી એ તો સારું જ થયું, એમાં ચિંતા કરવા જેવું શું છે? પણ અસ્વસ્થતા ઓછી નહોતી થતી.

સાંજ પડવાની હર્ષદ રાહ જોઈ રહ્યો. સાંજે જમ્યા પછી મહેમાન જવાના હતા. મહેમાન જાય પછી જ ખુલ્લા દિલે મા સાથે વાત થઈ શકે. મહેમાનને આવતાવેંત કહેલું, ‘હરસદનું રોમભૈની સોડી હારે કર્યું નં? એ બઉ હારું કર્યું, હોં! કુળવોંન ઘર. નં સોડીય

ભણેલી-ગણેલી. તમારઅષ ઘર ઉપાડી લે. કોંચ બતાવું નોં પડઅષ. દેખાવમોંચ ચેવી? અપસરા જ જોઈ લ્યો! આપડા હરસદ હારે શોભશે. જોડું જોઈનું આપડુંય કાળજુ ઠરઅષ...’

હવે તો હર્ષદ આવું બધું સાંભળી સાંભળીને એવો તો કંટાળી ગયેલો કે ન પૂછો વાત. હર્ષદ સતત રાહ જોયા કરતો –

સાંજ ક્યારે પડે? મહેમાન ક્યારે જાય? ક્યારે એ હૈયું ઠાલવીને બધીય વાત કહી દે માને? ક્યારે? ક્યારે?

હર્ષદ ફરવા નીકળી પડ્યો. પગ એને ટેકરી તરફ લઈ ગયા. પાછો ફરશે ત્યાં સુધી મહેમાન ચાલ્યા ગયા હશે. પાદરનો ‘વલ્લો’ (વડલો) વટાવ્યો. તળાવ વટાવ્યું. પાકા રોડનો રસ્તો વટાવ્યો. સમુડી સાથે એક વાર અહીંથી જતો’તો ત્યારે કોક મુસાફરે પૂછેલું

–

‘ભગવોંન છનાનું સેતર ચ્યોં આયું?’

સમુડીએ જવાબ આપેલો, ‘બસ, આ રોડ પર રાગં રાગં હેડયા જોવ. એક ખેતરવા હ.’

હર્ષદને થયું – કેમ આવી સાવ અમસ્તી વાતેય અત્યારે યાદ આવે છે?

ગીચ ઝાડી વચ્ચેથી જતી નાનકડી કેડીય વટાવી. ટેકરી આવી પહોંચી. સીધો ઢાળ ચઢતાં વળી સમુડી યાદ આવી. નાનાં હતાં ત્યારે કેવાં એકમેકનો હાથ પકડીને ટેકરી ચઢતાં! એ સ્પર્શ અત્યારેય જાણે હર્ષદની હથેળીમાં સળવળ્યો. સમુડીએ તેજાને પોતાના ઘરે બોલાવ્યો ત્યારે મેડી ઉપર થયેલો સમુડીના હાથનો સ્પર્શ યાદ આવ્યો અને એ ચુંબન પણ...

એમ તો એણે નયનાને ય ઘણીવાર ચુંબન કર્યું છે. પણ સ્પર્શ અને સ્પર્શ વચ્ચેય કેવો તક્ષવત! સમુડીનો સ્પર્શ થતાં લાગતું કે જાણે પોતાની અંદર હજાર હજાર કળીઓની

અસંખ્ય પાંખડીઓ હળવે હળવે ઊઘડી રહી છે! જ્યારે નયનાનો સ્પર્શ થાય તો યે શું અને ન થાય તો યે શું?

મન કેમ આવી સરખામણી કરવા લાગે છે? આમ આવી સરખામણી કરવાનો શો અર્થ?

ટેકરી પર ચઢીને હર્ષદ પેલા લીમડા નીચે ગયો. આ જ લીમડા નીચે ઊભા રહીને, તો ક્યારેક લીમડાની ડાળે ચડીને હર્ષદ અને સમુ બેય સૂર્યાસ્ત જોતાં. લીમડા પર મંજરી બેઠી હોય ત્યારે તો કેવી ઠંડી મધુર સુગંધ આવતી! પણ અત્યારે તો લીંબોળીઓ પાકી થઈને ખરી પડેલી. પીળી પીળી લીંબોળીઓનો પગ તળે કચડાવાનો ફૂટવાનો પટપ પટપ અવાજ પણ કેટલો મોટો લાગે છે!

સાંજ કેવી સૂમસૂમ છે! ‘સાત બહેનો’ ય આજે મૂંગી થઈને ક્યાં સંતાઈ ગઈ છે? પોતાના ચાલવાના અવાજથી ચમકીને, નીચે પડેલાં પાંદડાંઓમાં થઈને સડસડાટ દોડતો કાચિંડો પસાર થઈ ગયો ને થોડે દૂર જઈને ઊભો રહ્યો; આગલા પંજા પર ઊંચો થયો ને પૂંછડી અદ્ધર જ રાખીને સ્થિર ઊભો રહ્યો. બસ, એના ગળા નીચેનો ભાગ સહેજ હાલતો હતો.

ફરી નિઃસ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ.

હર્ષદ લીમડાની ડાળે ચડ્યો. હા, હર્ષદને ઝાડ ઉપર ચઢતાંય સમુએ જ તો શીખવેલું. આ જ લીમડાની ડાળે, ખીચોખીચ પાંદડાંઓની ઓથે હર્ષદ અને સમુ બેઠેલાં ત્યારે લીમડાની ટોચે જે દૃશ્ય જોવા મળેલું એ હર્ષદ ક્યારેય ભૂલી નથી શક્યો. ને સમુડીના શબ્દોય –

‘ના, ના, ઝઘડતો કોંય નહ! હું કરઅષ હ એ થોડીવાર જુઓ ક બોલ્યા વના. એકઅષ (એટલે) બધી ખબર પડસે.’

લીમડાની ટોચે બે ગીધડાં ઝઘડતાં હતાં. ખૂબ ઝનૂની બનીને, જીવ પર આવી જઈને એકમેકને ચાંચો ભોંકતાં. પાંખોની જોરદાર ઝાપટો મારતાં. આખીય ટેકરી ઘ્રૈજ ઊઠે એવા મરણતોલ ચિચિયારીઓ પાડતાં. લીમડાનાં પાંદડાં ખીચોખીચ હોવાથી નીચેની ડાળે બેસીને સ્પષ્ટ જોઈ શકાતું નહોતું. લીમડાનાં ડાળ-પાંદડાં આડે આવતાં તથા

સૂરજનાં કિરણોય સીધાં જ આંખમાં પડતાં ને ધૂંધળા છાયાચિત્રની અલપઝલપ જ દેખાતી. આથી લપાતાં લપાતાં સમુડી અને હર્ષદ બેય, જઈ શકાય એટલી ઊંચેની ડાળે ગયાં. એ પછીય માથા પરનાં થોડાં ડાળ-પાંદડાં હટાવીને જોવું પડતું. તોય થોડાંક ડાળ-પાંદડાં તો ક્યારેક ક્યાંક સહેજ સહેજ નડતાં. લીમડાની મંજરીની સરસ મજાની સુગંધ આવતી હતી. પણ હવે તો એમાં કશીક તીવ્ર ગંધ ભળી હતી. હર્ષદ ધ્યાનથી સૂંઘતો ને મથતો કે આ શેની ગંધ હશે? ત્યાં તો મોટા ગીંધડાએ જોરથી બીજાના માથા પર આખીયે ચાંચ ભોંકી દીધી ને એક ભયંકર ચિચિયારીથી આખું વાતાવરણ વીંધાઈ ગયું! પણ નાનું ગીંધ હાર સ્વીકારીને નાસી જવાનો કે છટકવાનો પ્રયત્ન સુધ્ધાં નહોતું કરતું! એય જીવ પર આવી જઈને ઝૂમતું હતું!

હવે લીમડાની મંજરીની સુગંધ આવતી બંધ થઈ ગઈ! ને કશીક અજાણી તીવ્ર ગંધ આખાયે લીમડા પર ઢોળાતી હતી.

‘સમુ,’ હર્ષદે સમુડીને પૂછેલું, ‘આ ગીંધડાં કેમ આટલું બધું ઝઘડાવે સ? નાનું ગીંધ કેમ નાસી નથી જતું? આ આટલી બધી ગંધ શેની આવવે સ?’

‘જુઓ ક સોનામોના અવ; બોલ બોલ કર્યા વના.’

થોડીવાર પછી હર્ષદને ખબર પડી કે ગીંધડાં તો રતિકીડા કરતાં હતાં! રતિકીડા દરમ્યાન ખરેલાં પીછાંય, હર્ષદ અને સમુ જે ડાળ પર ખીચોખીચ પાંદડાંમાં સંતાઈને બેઠેલાં એમની વચ્ચે થઈને પડતાં હતાં!

અત્યારેય એ લીમડા નીચે ગીંધડાંનાં ઘણાં પીછાં પડેલાં.

આજે સૂર્યાસ્ત જોયા વિના જ હર્ષદ પાછો ફર્યો, વધુ ઉદાસ અને વધારે અસ્વસ્થ થઈને. પહેલાં તો હર્ષદ જ્યારે જ્યારે ઉદાસ થતો, ત્યારે વગડામાં આવતો. ટેકરી પર જતો. ઊડતા પંખીઓ નીરખતો, સૂર્યાસ્ત જોતો. મુગ્ધ બનીને સંધ્યાના રંગોને માણતો ને પ્રફુલ્લિત બનીને પાછો ફરતો. પણ હવે તો ત્યાં જવાથી એ વધુ ઉદાસ, વધુ અસ્વસ્થ, વધુ બેચેન બની જાય છે.

ઘણીવાર એમ લાગે છે કે જાણે કોક શૂન્યતા પોતાને આખેઆખો ગળી જવા ઇચ્છે છે ને પોતે શૂન્યતાના ગળામાં અટકી ગયો છે ને ઝઝૂમે છે. ક્યારેક એને વિચાર આવી જાય છે કે આ ટેકરી, આ વગડાના અભાવથી સમુદીના શા હાલ થતા હશે?

હર્ષદ ઘરે પહોંચ્યો. મહેમાન ચાલ્યા ગયેલા. હાથપગ ધોઈ ખાવા બેઠો. બાકી બધાંએ જમી લીધેલું. કારણ બધાં જાણતાં જ હોય કે હર્ષદ વગડામાં રખડવા ગયો એટલે એનું કંઈ ઠેકાણું જ નહિ.

‘ભઈ હરસદ,’ હર્ષદ જમી રહ્યો પછી શાંતાકૈબાએ પૂછ્યું, ‘બેટા, કેમ તારા શરીરમાંથી જોણે જીવ જ ઊડી ગયો સ? એવું તે શું બન્યું’તું, ભઈ? તાર હાથેહાથ નહિ પૈણવું નૈના હારે?’

જવાબમાં હર્ષદ એક શબ્દ પણ બોલી ન શક્યો. ગળામાં જાણે ડચૂરો જ બાઝી ગયો. મોંમાં જાણે જીભ જ નહિ! શાંતાકૈબાને વળગીને ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડ્યો.

શાંતાકૈબાનો હાથ એના બરડામાં ફરતો રહ્યો.

રડી રહ્યા પછી હર્ષદે સાસરામાં જે કંઈ બનેલું તે બધી જ વાત કહી દીધી.

શાંતાકૈબાએ બધી વાત સાંભળ્યા પછી કહ્યું ખરું, ‘બેટા હરસદ, તું કેમ આટલો મૂંઝાય સ? હું બેઠી સું ન! તાર ઈની જોડે નોં જ પૈણવું હોય તો હું તારા બાપુનું હમજાએ.’ પછી સહેજ અટકીને, કંઈ વિચાર્યા પછી ઉમેર્યું, ‘જોકે પૈણ્યા પસઅષ, ઓંય આયા કેડી નૈના સુધરીય જાય... પસઅષ તારી મરજી.’

આ પછી હર્ષદ કેવો તો હળવો ફૂલ થઈ ગયો! જાણે કે તેનું બાવન કિલો વજન અચાનક જ શૂન્ય ન થઈ ગયું હોય! આટલી હળવાશ એણે ક્યારેય ન’તી અનુભવી.

થોડીવાર પછી બધાં સૂવાના ઓરડામાં ગયાં.

હર્ષદ પણ પથારીમાં પડ્યો. બાપુજી હજી એમના ઓરડામાં ધ્યાનમાં જ બેઠેલા હતા. આવતીકાલે જ મા બાપુને બધીય વાત કરશે ને બાપુ જ વિવાહ તોડવાની સંમતિ આપી

કહેશે, 'કશો વાંધો નહિ, બેટા.' હર્ષદ સાવ હળવો થઈ ગયેલો ને ખૂબ જ ખુશ હતો એ કારણેય મોડા સુધી ઊંઘ ન આવી.

સવારની ટપાલમાં જ ઇન્ટરવ્યૂ માટેનો એક પત્ર આવ્યો. એ આજે જ મુંબઈ જવું પડે એમ હતું. પત્ર ટપાલમાં છ-સાત દિવસ મોડો થયેલો. સારું નસીબ કે આજેય મળી ગયો. હિન્દી ફિલ્મની વારતા જેવો એક વિચાર હર્ષદના મનમાં ઝબક્યો –

મુંબઈમાં સમુડી ક્યાંક મળી જાય તો!

પણ આવડા મોટા મુંબઈમાં એ ક્યાંથી મળવાની હતી! કહે છે કે અત્યંત તીવ્રતાથી ઝંખેલી ચીજ તો મળે જ . પણ... પણ પોતાની ઝંખના ક્યાં હોવી જોઈએ એટલી તીવ્ર છે?! અત્યારે તો બસ, એકમાત્ર ઝંખના છે – નયના સાથેના વિવાહ તોડવાની. આવડા મોટા મુંબઈમાં સમુડી નહીં જ મળે એવા વિચારમાત્રથી જ હર્ષદ ખૂબ હતાશ થઈ ગયો. શરીર ઢીલું પડી ગયું. ઇન્ટરવ્યૂ માટે મુંબઈ જવાનું પણ માંડી વાળવાનું મન થયું, ત્યાં જ ઓચિંતાનું જ એને યાદ આવ્યું – અરે ! ભૂલી કેમ ગયો? મુંબઈથી તેજાનો પેલો ભાઈબંધ આવેલો એ સરનામું તો આપીને ગયો છે!

ને હર્ષદનું હૃદય ઝૂમી ઊઠ્યું.

અઢાર

તેજાને તો મુંબઈમાં ફાવી ગયેલું. આમેય એ ખૂબ મહેનતુ તો હતો જ. ને મુંબઈ જેવું શહેર મળ્યું. આથી એ પૈસા કમાવા પાછળ જ પડી ગયેલો. મિલની નોકરી તો ખરી જ. ઉપરાંત બાકીના સમયમાં હીરા ઘસવાના. હીરાના ધંધામાં જ્યારે મંદી હોય ત્યારે રિક્ષા ચલાવવાની. ક્યારેક એ દારૂય પીતો.

તેજાએ એક ચાલીમાં નાનકડું ઘર પણ ખરીદેલું. સાવ નાનકડો એક રૂમ અને બાથરૂમ જેવડી ઓસરી. ઓસરીનો ઉપયોગ રસોડા તરીકે કરવાનો અને બાથરૂમ તરીકે પણ. મુંબઈ જેવા શહેરમાં આવડું ય પોતીકું ઘર હોય એ ક્યાંથી?

સમુડીને એ હેરપીન ને શેમ્પુથી માંડીને મોંઘી મોંઘી સાડીઓ સુધીની બધી જ ચીજો અપાવતો. હોટલમાંય અવારનવાર લઈ જતો. મખમલની જાજમ ઉપર પગ મૂકીને જવાનું ને છરી-કાંઠાથી જમવાનું! સમુડીને ઉદાસ જુએ કે પિક્ચરનો પ્રોગ્રામ ઘડ્યો જ હોય. સમુડીય કેટલા બધા પૈસા પાડતી! એય ક્યાં સહેજે નવરી બેસતી? એની પાસે ખાસ રબારીભરત ભરાવવા માટે તો લોકો જાણે પડાપડી કરતાં. સીવવાનું ય ઘણું કામ એને મળી રહેતું. મિલમાં પોતાને રાતપાલી હોય ત્યારે સમુ લગભગ આખી રાત સીવતી. ભરતગૂંથણ કરતી. જ્યારે જ્યારે તેજો નવરો પડતો ત્યારે ત્યારે વિચારતો – સમુડીને લઈને મુંબઈ આવવાથી પોતે કેટલો સુખી છે!

પણ સમુડી? –

પહેલી જ વાર એક હોટલમાં ગયેલાં ત્યારે, મખમલની લાલચટક જાજમ જોતાં જ સમુડીએ ઊંચી એડીનાં ચંપલ કાઢી નાખ્યાં ને મખમલની પોચી પોચી લાલચટક જાજમ પર દોડાદોડ કરવાનું મન થઈ આવ્યું. પોતાના વતનમાં ચોમાસામાં લાલ મખમલ જેવાં જીવડાં થતાં ને પોતે એ જીવડાંને હથેળીમાં લેતી. એ જીવડાં બધાંય પગ કેવાં શરીરની અંદર ખેંચી દેતાં! ને હથેળીમાં મખમલનો કેવો સુંવાળો સુંવાળો સ્પર્શ થતો! આ યાદ આવતાં જ સમુડીએ ચંપલ કાઢી તો નાખ્યાં પણ... આટલા બધાં માણસોનાં દેખતાં તે કંઈ જાજમ પર દોડાદોડી થતી હશે?! ને ચંપલ પહેરી લીધાં.

એ પછી જ્યારે સ્ટેનલેસ સ્ટીલની ડિશમાં ઢોંસો ને સંભાર આવ્યાં ત્યારે તો એનાં નસકોરાં સહેજ ફુલેલાં ને બેય હાથો વડે ઢોંસો આરોગવાનું શરૂ કરી દીધું ત્યાં તો –

‘સમુ,’ તેજાએ કહ્યું, ‘છરી કોંટા વના ઓંય નોં ખવાય.’

સમુડી ઊંચી એડીનાં ચંપલ પહેરતી એ ક્ષણેય એના પગને વતનની ધૂળનો સ્પર્શ સાંભરી આવતો. ખેતરોની ભીની ભીની, પોચી પોચી, સુગંધથી મધમધતી જમીન સાંભરી આવતી. એમાં ઉઘાડા પગે ચાલવાની કેવી તો મઝા આવતી! પગનાં આંગળાં વ્યથેથી ભીની માટી કેવી ઉપર આવતી! ખેતરની એ માટી જાણે આખેઆખી સમુડીને ચાટવા ન માગતી હોય!

વગડાની જ દીકરી જેવી સમુડીને મુંબઈમાં રહેવું પડે એવો શાપ કેમ આપ્યો હશે વિધાતાએ?

હા, તેજો સમુડી માટે શું શું ન’તો કરતો? પણ તે છતાંય મુંબઈના શરૂશરૂના દિવસો પછીથી તો સમુડીના હૃદયમાંથી જાણે ઉમળકો શબ્દ સુધ્ધાં ભૂંસાઈ ગયેલો.

સમુડીય વિચારતી, અહીં કઈ વાતનું દુઃખ છે? પોતાને શાનું ઓછું આવે છે? પોતાની પાસે શું નથી? છતાંય કેમ સતત એવું લાગે છે કે કશુંક ખૂટે છે? જાણે એના જીવનની ધોરી નસ જ ખૂટતી ન હોય! કશોક જબરદસ્ત અભાવ એને સતત રાત-દિવસ કેમ પીડે છે? શેનો અભાવ છે આ?

કશું જ સમજાતું નહીં.

પોતાના વતનથી દૂર થવાની વેદનાને કારણે જ આમ થતું હશે? પિતાના મૃત્યુના આઘાતના કારણે? કે પછી બીજુંય કશું કારણ હશે?

પોતાની આવી કાયમી ઉદાસી જો છતી થઈ જાય તો તેજાને કેવું દુઃખ થાય? તેજાએ પોતાની ખાતર શું શું નથી વેઠ્યું? આ વિચારે સમુ પોતાની જાતને અતિશય કામમાં પરોવેલી જ રાખતી. તેજાને એમ ન લાગે કે પોતે ઉદાસ રહે છે એટલા માટે તો એ કેવી સરસ તૈયાર થતી! ને હમેશાં તેજાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ વર્તતી. છતાંય, તેજો સાવ મૂરખ થોડો હતો કે એને સમુડીની ઉદાસીની ખબર ન પડે? તેજો સમજતો કે પિતાના મૃત્યુનો આઘાત હજી શમ્યો નથી. વળી, ગામડાગામમાં એ રહેલી છે એટલે હજી મુંબઈમાં ફાવતું નથી.

તેજો અવારનવાર સમુડીને ચોપાટી પર ફરવા લઈ જતો. દરિયો જોઈને સમુડી ગાંડી જ થઈ જતી. પહેલી જ વાર દરિયાકાંઠે ગયેલાં ત્યારે સમુડી ઘૂઘવતાં મોજાંઓ તરફ કેટલી આગળ દોડી ગઈ હતી! ને કેવા તો વેગથી ધસમસતી! તેજો તો કેવો ગભરાઈ ગયેલો? એને તો થયેલું કે ખલાસ, સમુડી હવે ડૂબી જ ગઈ. પણ એક મોટા મોજાએ સમુડીને ઊંચકીને, અધર ઉછાળીને પાછી કિનારે ફેંકી.

પણ છેલ્લીવાર દરિયાકાંઠે ગયેલાં ત્યારે? –

બંને દરિયાકાંઠે બેઠેલાં.

સમુ દરિયો જોતી હતી ટગર... ટગર... ને હથેળીઓમાં દરિયાની રેતી રમાડતી હતી. ને વધુ ને વધુ ઉદાસ થતી જતી... !

પછી સાડી અને ચણિયો ઊંચો લઈને, જમણો પગ ઊભો રાખીને, બેઉ હાથે દરિયાની રેતીનો ઢગલો કરવા માંડી પગ ઉપર! પછી હળવેકથી જાળવીને પગ બહાર કાઢી લઈ ઘર બનાવ્યું ને પછી ઘર તોડી નાખી બેય હાથે જોરજોરથી રેતી ફેંદવા માંડી! જાણે પોતાનું ખોવાયેલું બાળપણ ન શોધતી હોય!

દરિયાની રેતીમાં ભળેલી સાંજનો શીતળ સ્પર્શ સમુને ગમી ગયો. પોતાના વતનની વરસાદ પછીની ભીની ભીની માટી યાદ આવી.

દરિયાની થોડીક રેતી ચપટીમાં લઈ એણે મોંમાં મૂકી. એ ખારાશ અનુભવતાં જ સમુને હર્ષદના બે હોઠોની ખારાશ યાદ આવી, ઉખા યાદ આવી, ને એ ખોબલે ખોબલે દરિયાની રેતી લઈને પોતાના માથામાં ઢાલવવા લાગી! ચહેરા ઉપર નાખવા લાગી ને દરિયાની ધૂળથી આખીયે રંગાઈ ગઈ! પછી, બ્લાઉઝની ગળા પાસેની કિન્નાર સહેજ ખેંચી ને પછી મુઠ્ઠી ભરીને રેતી ઓરી પોતાની છાતીમાં!

તેજો તો બાઘાની જેમ જોઈરહ્યો આ બધું! આજુબાજુ બેઠેલાંય આ જ જોઈ રહેલાં! આ જોઈને તેજાને ખૂબ શરમ લાગી.

‘સમુ, શું કરે છે આ? ગાંડી થઈ છે કે શું? ઊઠ, ચાલ હવે ઘરે.’

પાછા ફરતાં તેજાને થયેલું કે કોક વળગાડ જેવું લાગે છે. પોતાને ગામ હોત તો તરત ભુવાને બોલાવી લાવ્યો હોત. થોડા દિવસ ગામડે જઈ આવવા અંગેય એ વિચારવા લાગ્યો.

પણ દરિયાકાંઠે એ ક્ષણોમાં જે કંઈ થયું એ પછી તો સમુડી ડાહીડમરી બની ગયેલી. જોકે, એ પછી તેઓએ દરિયાકાંઠે જવાનું બંધ કરી દીધેલું. તેજાના મનમાં એવું ઈસી ગયેલું કે એ બેઠાં હતાં એ જગ્યા જ વહેમવાળી હશે.

સમુડી રહેતી તે ચાલીની નજીક જ એક ટોકીઝ હતી. પિકચર જોઈને તેજો સમુ ટોકીઝની બહાર નીકળ્યાં ત્યાં તો ઠ

સામેથી હર્ષદ આવતો હતો!

સાચેસાચ હર્ષદ!

હર્ષદ અહીં ક્યાંથી? ક્ષણભર તો જાણે જગત થંભી ગયેલું. પણ પછી —

‘કેમ છો હરસદભૈ, અમે...’ સહેજ શરમાતાં-અચક્રાતાં એ બોલી, ‘અમે પિકચર જોવા આવેલાં.’

‘ચાલો હવે,’ તેજો બોલ્યો, ‘આપણે ત્રણેય સાથે જ ઘરે જઈએ.’

ઘરે ગયાં.

તેજો ને હર્ષદ વાતો કરતા રહ્યા.

સમુડી કંઈ ખાસ બોલતી ન’તી.

હર્ષદને થતું, શું થઈ ગયું છે સમુડીને? કેમ કંઈ બોલતી નથી? શાંતાઝૈબા કેમ છે?’ બસ! આટલું જ પૂછવાનું હતું એની પાસે? બીજું કશુંય નહીં?!

‘સમુ,’ હર્ષદે પૂછ્યું, ‘ફાવી ગયું મુંબઈમાં?’

‘ફાવી જશે.’

બસ, આટલો અમથો જ જવાબ.

થોડી ક્ષણ પછી સમુએ પૂછ્યું, ‘નૈનાભાભી શું કરે છે?’

‘વિવાહ તોડી નાખવાનું વિચાર્યું છે.’ હર્ષદે જવાબ આપ્યો.

પણ આ સાંભળીનેય સમુડીનો ચહેરો સાવ શૂન્ય જ રહ્યો. એણે ‘કેમ?!’ એવુંયે ન પૂછ્યું?

ભારેખમ મૌન.

પછી ચા-નાસ્તો.

‘ચાલો,’ હર્ષદ ઊભો થતાં બોલ્યો, ‘ત્યારે હું જાઉં.’

‘આવજો, હર્ષદભૈ.’ તેજો બોલ્યો.

સમુ કશુંય ન બોલી, ડાબા હાથે બારણાનો ટેકો લઈને એ ઊભી રહી. પછી એનો જમણો હાથ અધ્ધર થયો. જમણા હાથ સિવાયનું, બાકીનું શરીર જાણે મીણનું પૂતળું જ જોઈ લ્યો!

થોડેક આગળ ગયા પછી, વળાંક આગળ વળતાં પહેલાં હર્ષદે પાછળ જોયું.

સમુ હજી બારણામાં જ ઊભી હતી, જાણે બારણાની ફેમમાં જ ડાયેલી!

○○○